

Bemærkninger angaaende Hoveiets, Borneſka-
bets og Herregaardenes Oprindelse i Danmark,
nærmest i Anledning af Statsraad Eſtrup's og
Profeſſor N. M. Peterſen's Ytringer over
denne Gienſtand.

af

C. Molbech.

Engen vil lettelig falde i Tvivl, at til de vigtigſte og in-
tereſſanteſte, men ogsaa til de mindſt oplyſte Gienſtande
i Nordens og Danmarks indvortes Stats- og Folkehiftoire,
hører Udviklingen af de forſkiellige Stænder og deres gienſ-
dige Forhold i fiernere Tidsaldere; navnlig Landmuens
eller Bondelandets Forfatning og Vilkaar til forſkiellige
Tider; og her igjen ſærlig det ſaakaldte Borneſkabs
og Stavnsbaands Udſpring, tilligemed Hoveiets Alder,
Opkomſt og Anledning, Forholdet imellem Herremænd,
eller Grundelere, og Fæſtebønder, ligesom ogsaa Mark-
fælleskabets og de ſammenbyggede Landsbyers Oprindelse;
med flere andre beſlægtede Materier, der alle i et Land,
ſom vort Fædreland, hvis naturlige og bedſte Velſtandskilder
Agerbrug og Skibsſart fra Arilds Tid have været, maatte
fremkalde levende Deeltagelse i deres Underſøgelse og hiſtoriske
Behandling. Denne er hos os vel heller ikke ganſke bleven
forſømt; men hvad man deri hidindtil har prøvet og udrettet, har
ikke bragt vor Kundſkab til Klarhed eller Viſhed. Man maa
vel tilſtaa, at Marſagen hertil for en Deel kan ſøges i den

nærværende Fattigdom paa autentifke Brevftaber, eller andre fampidige, fkriftlige Kilder, og disfes fildige Fremkomft, ifær i Landets Sprog. Men det er dog heller ikke mindre vift, at man overhovedet hidtil for lidt har benyttet, hvad her dog findes — fkiøndt langt fildigere i Tiden og mere fparfomt end i andre Lande — af diplomatarifke Kilder, ældre Jordebøger og Tingbøger, m. m., ved Siden af en upartift og fordomsfri, fra flere Sider ikke overflødig eller ufrugtbar Sammenligning med lignende Forhold hos andre Nationer, ifær de med Skandinaviens Folkeftammer nærmef beflægtede.

Heraf kommer det Særftyn, at vi hidtil ikke have kunnet i deres Oprindelse og Grundbegreb forklare Forhold og Indretninger, der ere af en hos vort Folk faa eiendommelig og national Art og Befkaffenhed, og have en over hele Landet faa gammel og almindelig Udbredelse, at ligefaa fortrolige vi ere med deres, indtil vore Dage vedvarende, og giennem Marhundreder nedarvede Skikkelfe: ligefaa let ffulde det fynes, ved Hielp af ældre Tiders Retftilftand, Love, Vedtægter og andre monumentale og traditionelle Veiledninger, at udfinde faa almeenbekiendte Forholds Oprindelse og fuccesfve Uddannelfe. Men langt fra dette. Ei engang om de meft univerfelle agrarifke Retts- og Eiendomsforhold hos os — til Gr. Herregaardenes og Fæftebøndernes — ei engang om den hermed faa længe og nøle forenede Naturalpræftation for Fæftejordens Brug, Høveriet, eller om det i fildigere Tider faa trykkende og forhadte Bornefskab, ere vi fattede i Stand til at danne os noget fuldfændigt eller fuldfommen klart hiftorift Begreb. Vi fiende disfe Forhold og Rettigheder i deres Tilværelfe; men deres Tilblivelse og gradvife Udvikling er os overhovedet endnu en faa godt fom uopløft hiftorift Gaade; og hvor man har forfegt Opføfningen, der har man undertiden fvarere villet prøve det paa Hypothefers og Giduin-

gers, eller forudfattede Meningers mere subjective Bei, end giennem den rene objective Kildesforskning.

Heraf er da ogsaa jævnlig opstaaet uklare, usammenhængende og uhistoriske Forestillinger om dette eller hiint statistiske eller juridiske Forhold i vor Landboret og Landbosforfatning. Man har ikke allene (og navnlig ved Hovet og Bornebskab) overført sildigere Tiders Udartelser eller Misbrug paa Forholdenes oprindelige Natur og Stikelse; men man har ogsaa i Særdeleshed ved Hovet, udelukkende og allene villet gjøre til en i de sidst forløbne to Aarhundreder formedelst Adelsmagten opkommen Trældom og Undertrykkelse, hvad der dog har været en ældgammel, i Tingenes Natur grundet Vyrde eller Afgiftsyndelse, som Jordbrugerne maatte paatage sig at svare til Jordelerne, i Tider, da rede Penge vare sieldne, og overflødige Producter af Jorden langt vanskeligere kunde affættes. Hertil hører ogsaa saadanne historiske Vildfarelser, som naar endog Holberg antager og beretter, at Adelen, i Anledning af det under Navn af Skipper Clements Feide bekiendte Bondeoprør i Christian den Tredies Tid, havde fundet Leilighed til at bringe alle jordegne Bønder eller Selveiere i Jylland under deres Herredømme; saaledes at enhver Selveier til Straf for dette Oprør maatte erkiende den nærmeste Herremand for sit Herfskab, og til dette svare en aarlig Kiendelse af sin Gaard ¹⁾ — noget der, som bekiendt, er en Vildfarelse; hvorimod det vel af Historien sees, at de jordegne Bønder i visse Strækninger af Jylland, som havde deeltaget i Opstanden, ved skriftlige Reverser maatte oplade deres Eiendomsret til Kongen ²⁾.

¹⁾ Danm. Hist. 2. Udgave. II. S. 208. Danm. og N. Stat. 3 Udg. S. 305.

²⁾ S. herom Jacobfen. Jurid. Tidsskr. XVIII. S. 245—48 og 259. Man sees ogsaa her, at det var Bønder tilladt, at købe deres forbrudte Eiendoms gods (hvilket de i øvrigt for største Deel beholdt som Fæste) tilbage af Kongen.

Netop i den nyeste Tid har hos os den, efter flere forsøgte Forklaringer endnu i det Dunkle, eller i et usikkert Halvmørke svævende Materie om Bornefskabets, Hovetiets og Hovveds eller Herregaardenes historiske Oprindelse, fundet ny Omtale hos et Par sagkyndige og lærde Forfattere, hvis temmelig overeensstemmende Hypothese, denne Sag vedkommende, om den endog ikke er giennemført i fuldstændige Undersøgelser, dog fortjener særdeles Opmærksomhed. Den vil i ethvert Tilfælde — selv om ingen af disse Forfattere, hvad dog maaskee tør haabes, vil skienke Materien en dybere og fuldstændigere Udvikling — kunne have den gode Virkning, at henlede flere danske Historikeres, eller med Historien fortrolige Retslærdes Opmærksomhed paa en saa almindelig interessant og vigtig Gienstand. For at medvirke noget hertil, er det her min Hensigt, at meddele en Beretning om de væsentlige Punkter, hvorpaa den omhandlede Hypothese gaaer ud; medens jeg dertil i Forbigaaende vil knytte en eller anden egen Bemærkning og oplysende Sammenligning, et eller andet Binf eller Spørgsmaal, som maaskee kan foranledige nærmere Betragtning og Overveelse. Forud maa jeg erindre, at hverken systematisk Orden, eller fuldstændig Udvikling maa ventes i de Bemærkninger, jeg, tildeels som Referent af Andres Meninger, kan tilføie. De ville ikke blive meer end adspredte Brudstykker, der mueligen noget bedre kunne sammensøies eller udfyldes i en tilkommende Tid.

Det tidligste af de to Skrifter, hvori ovennævnte Sag er bragt paa Bane, er den i Hr. Statsraad Estrups Beskrivelse over „Thygestrup, som det var og er“, (Kbh. 1838) S. 135—153 indførte Excurs om „Hovetiets og Bornefskabets Oprindelse, historisk betragtet.“ Resultatet af Forfatterens Mening om det første angiver han strax i Begyndelsen af sit Foredrag at

være dette: „at det ikke bør ansees som et Foster af (sildigere Tidens) Adelsvælde, efter som det er meget ældre end Aristokratiet i vort Fødeland.“ Bevist, Fors. fører herfor, grunder han først paa den, allerede af Svend Nagesen i Gorm den Gamles Tid statuerede Kongernes Besiddelse af al Jord i Riget med Giendomsret³⁾; dernæst paa Grobringens Ret. „Gorm den Gamle havde ved Sværdet vundet eller samlet det hele Rige. Han tilegnede sig Odal med samme Ret, som Harald Haarfager og Vilhelm Grobreren efter Undertrykkelsen af Norge og England.“ — Dog vil man neppe med historisk Grund kunne antage, at den i Gorm den Gamles Tid fuldførte Forening af de danske Lande til eet Rige har været af den Natur, eller havt de samme Følger, som den normanniske Grobring af England. Grobrerne vare her et fremmedt Folk; Kong Vilhelm medførte udenlandsk Adal, og uden at han, (som man undertiden har tænkt sig) bemægtigede sig alt Jordegods, belønnede han mange af sine Riddere med større og mindre Lehn. Ingen Lehnforfatning, lig den normanniske, forefindes i Danmark efter Gorms Tid; men vi see derimod, at 2—300 Aar sildigere (i første Halvdeel af det 13de Aarhundrede) havde de danske Konger betydelige Indkomster og Besiddelse af meget Krongods, adspredt over det hele Land. Estrup angiver selv (S. 137) flere Maader, hvorpaa dette Gods kan være erhvervet; man kunde tilføie een, som maafee kan antages for en af de vigtigste. Have de danske Stammer i Skaane, paa Nerne og i Jylland før Gorm været affondrede i flere Folkesamfund — have endog enkelte Land-

³⁾ *Tunc temporis universam regni tellurem Reges jure dominii possidebant.* (S. R. D. I. p. 49). Man veed, hvor forstælligt der er kommenteret over dette Sted. Det har egentlig sin Markværdighed, som en i Sv. Nagesens Tid endnu gjældende eller bevaret historisk Anskuelse; thi hvad betyder i øvrigt denne Forsatters, næsten alt historisk Indhold berøvede Beretning om Gorm og Thyre?

skaber været deelte imellem adskillige folkestyrende Hovdinger, eller saakaldte Smaakonger: da maa enhver af dem have havt Jordegods til sit Ophold; og dette Gods maa naturligviis, tilligemed Riget, være underlagt den ene Overkonge, som samlet Kroneicndom. — Men heri at gaae saa vidt som Estrup, der mener, at Kongerne i Virkeligheden raadede over den meste Jord i Riget, enten som Patrimonialgods eller Konungelef (Domaine, Krongods): kan jeg dog ikke finde Anledning til; og ikke heller, som Forfatteren mener, finde denne Mening bestyrket ved Valdemar II. Jordebog fra 1231. Denne vigtige Kilde til Kundskab om Danmarks indvortes Forfatning i den første Halvdeel af det 13de Aarhundrede, er vist nok endnu kun lidet undersøgt, benyttet og oplyst i dens egentlige Beskaffenhed og Resultater. Saameget synes dog klart, at den gaaer ud paa, overhovedet at opregne Kongens Indkomster af Landet i Afgifter og Landskyld; men er det ganske afgjort, at ingen Deel af disse hidrørte fra anden kongelig Rettighed, end umiddelbar Eiendom af de opregnede Dele af Landet? — Derhos maac vi ikke glemme, at dette Statteregister allerede er fra en forholdsviis sildig Tidsalder, flere Aarhundreder yngre end den Tid, da det danske Rige samlede til een Stat; at Krongodsernes Mængde og Tilstand var underkastet en uophørlig Omstiftning ved Kiøb, Salg og Mageffiste; og at uden Tvivl Kronens Eiendom netop under de mægtige Valdemarers heldige Regjering ikke ubetydeligt kan være forøget.

Men, vedbliver Forfatteren, skulde de vidtloftige Domainer, hvoraf meget var henlagt til Kongens Fædebuur (=: Hofholdningen) og brugtes umiddelbart, kunne benyttes: saa maatte Bønderne gjøre særlig Tjeneste til Kongsgaardene; de maatte bygge paa disse Gaarde, opføre Møller, Dæmninger og Kirker, arbejde paa Skibe, forrette Vgter og Kiørseler, gjøre Ugedage, modtage Kongen paa Reiser, o. s. v.

I denne ældgamle Brug af den kongelige Magt ligger maaffee den første Spire til Hoberiet, og Anledning til Navnet.*

Denne Fremstilling af Sagen i sig selv maa vist nok for saa vidt være den rigtige, som der nødvendigvis behøvedes meget Arbejde ved de mangfoldige, over hele Landet omsprede Kongsgaarde; men dermed er dog endnu ikke forklaret, paa hvilken Maade, og med hvad Rettighed Kongen fordrede saadant Arbejde, eller af hvem det præsteredes. En Brug af den „kongelige Magt“, der skulde paalægge den frie Deel af Folket vilkaarlige og ubestemte Byrder, kan vel mindst kaldes „ældgammel“; thi jo længere man gaaer tilbage i Tiden, jo mindre findes Kongerne i Besiddelse af en saadan Magt, hvorved de efter Godtbefindende kunde paabyde nogen usædvanlig Skat eller Tynge. Naar nu Talen er om „Bønder“, som maatte gjøre særskilt Tjeneste (=: Hoberi) til Kongsgaardene: da kan dette dog neppe oprindeligen anvendes paa de fordegne Bønder, Selveiere eller Odelsbønder, for hvilke en saadan Byrde i den ældste Tid eller den Tid, da Bønde bemærkede det samme som en fri Jorddrot eller Grundeier, ikke let kan antages⁴⁾. Der maa altsaa nærmest tænkes paa den Klasse af Jordbrugere, der noget længere hen benævnes Kronens Bønder, og der i deres personlige Stilling maa regnes til Førstebøndernes Klasse. Men hvorledes har denne, den danske Almues

⁴⁾ Endnu i det 16de Aarhundrede see vi, at ved de kongelige Stattepaalæg var det efter Regelen Selveierbønderne, der sattes høiest i Skat, og det upaatvilelig af den Grund, at de ikke kjendte til Hoberiets Byrder; (sef. P. B. Jacobsen det d. Stattevesen under Christian III. og Frederik II. S. 22. 27. o. fg.) hvorimod Adelen „Algedagsmænd“ som de, der vare mest bebyrdede med Hoberi, i Almindelighed vare aldeles fritagne for extraordinaire Statter; (ib. S. 32.) ligesom ogsaa „Algedagsmændene (= de hoberigjørende Bønder) for Kongens Slotte og Gaarde“ ordentligviis kun befattedes halvt imod Førstebønder. (S. 34.)

talrigfte Folkeclaffe i den tidligere Middelalder dannet fig? — Paa dette Spørgsmaal's Befvarelfe, eller paa Udviklingen af Forholdet imellem Jorbdrotten og Fæftebonden, beroer upaatvivelig Spørgsmaalet om Hovet's Optomft. — Forfatteren forudsætter, (S. 139) at paa den Tid, „da alle Jorblodder vare fmaa, og deres Befiddere Selveiere“, Hovet kun var tænkeligt „til Kongen og Kronen“; men en Synsmaade fom den, at Kongerne i gamle Tider, allene fom faadanne, kunde paalægge frie Odelsbønder egentligt Hovet (Dagsværk eller Markarbejde), har neppe Stæmmel i Hiftorien. Begreberne om fri Eiendom, eller Odelsgods, og Hovet, kunne ikke forenes. Den frie Bondes Jord kunde Kongen lovligten hverken ftienke bort til fine Mænd, eller til Kirken. Ikke paa Grund af fin Værdighed og Magt, men fom Eier af Arvejord eller Kjøbejord, fom Lehnsherre eller Befidder af Kronsgods, kunde Kongen fordre Skyld og Dagsværk af de Bønder, fom havde det Slags Jord til Brug eller i Fæfte.

Alt nu faadant „Dagsværk“ i Danmark maa have været meget gammelt — i det mindfte allerede har været i Brug fra gammel Tid, da de første Kloftre ftiftedes i Danmark, eller fra Udgangen af det 11te og Begyndelfen af det 12te Aarh., dette vifer vor Forf. bl. a. derved, at der ikke blot i gamle Breve, faa tidligt fom diſſe Forhold i Diplomerne forekomme, nævnes Kloftrenes Tienere, eller tienende Landboer paa deres Avlsgaard (homines ad ſervitium monasterii commorantes. 1234. Thorkelin Dipl. I. 124 .o. d.), men at ogsaa allerede i et bekiendt Gavebrev af Svend Grathe til Ringfted Klofter af 1148 ovedrager Kongen Kloftret, med andre Gaver, Dagsværk i Høftens Tid til de dem ftienkede Jorder, „efter den rette og gamle Tart“⁵⁾; foruden andre

⁵⁾ „Cum laboribus metendi, dictis *Dagsuerke*, in autumnno, secundum antiquum & verum taxum.“ Thorkelin Dipl. I. p. 11.

Steder, hvor Høveri eller Dagsværk (hvilket i Skaane og i Sverrige er den endnu brugelige Benaevnelse) omtales som ældgammel Skik og Rettaegt. — Sildigere, men desmere tydelige Exempler forekomme hyppigen i Roskilde Bispedømmes Jordebog (af 14de Aarh.). Saaledes seer man f. Ex. at i Troelstrup (Haaile S. Ringsted H.) havde Stiftet, foruden 4 øde Gaarde, en Bryde eller Avlsforvalter og 10 Fæstebønder, (coloni) hvoraf enhver, foruden den i Penge ansatte Skyld, gjorde Høveri til Stiftets Ladegaard eller Hovedgaard (curia principalis) i Haaile, een Dag om Ugen hele Aaret igiennem; men derimod i Kornhostens Tid hver Uge fire Dage (in autumnno qualibet septimana laborat — in metendo cum IV. dawswerke) og ligeledes i Høhøsten (in falcastrando soenum) med to Dagsværk om Ugen. Mærkeligt er det tillige, hvad der tilføies: at disse Bønder præstere de dette Høveri i Stedet for Halvdelen af den ellers bestemte Afgift for den Jord, de brugte; og saaledes i øvrigt kun ydede det Halve af hñin Jordskyld eller Afgift. Ligeledes eiede Stiftet i Vedby-Søndre og Ottestrup (Slagelse H.) 24 Gaarde, alle paa et Fierdings Boel, hvoraf enhver i Kornhøsten skulde meie en Dag i Ugen med 4 Karle (metat in autumnno qualibet septimana cum IV. hominibus) og i Høhøsten gjøre Arbeide med to; samt ploie til Rug med een Plov, og til Byg med to. — Endskiøndt der nu vel i denne Jordebog, der omfatter saa store Eiendomme i alle Siællands Herreder, endnu paa enkelte Steder forekommer korte Angivelser af Høveri ved Bønder-

5) "De dimidietate terre prescripte quam habent, & de dimidietate premissam pensionem." (At dette gaaer paa hele Høveriet, og ikke paa Arbeidet i Høhøsten, er vel det rimeligste.) S. R. D. VII p. 52.

7) S. R. Dan. VII. p. 15.

gaarde, foruden Landgilden⁸⁾: er det dog vanskeligt at forklare, hvorfor disse Angivelser i det Hele ere saa sieldne; og ligesaa vanskeligt at tænke sig, at de saa forekommende Tilfælde skulde, blandt saa stor en Mængde Bøndergaarde, være de eneste Undtagelser, hvor Høveri in natura svaredes af Fæstebønderne. Mærkværdigt vil det ogsaa være, om der (s. Estrup S. 143) blandt den store Mængde Gavebreve og Magekister, udstedte af verdslige Godsbesiddere, virkelig ikke skulde findes et eneste, hvori Dagsværk af en Landbo eller Fæstebonde paa Gaarden nævnes eller bestemmes. Forfatteren vil deraf slutte, at Høvarbejdet i den tidligere Tid allene har været ydet af Kongens, Kirken og Munkenes Tjenere (= Fæstebønder). Over Saadannes ubestemte Høveri, og det Trykkende i dets Udførelse, er det ogsaa, at der allerede ved Aaret 1355 klages i en af vore bedre Annaler⁹⁾. Forfatteren indskrænker imidlertid selv strax efter det sandsynligen alt for almindelige i den Mening, at Høveri skulde have været aldeles ukendt udenfor Kronogodsset og det geistlige Gods indtil Midten af det 14de Aarhundrede; i det han forklarer den derhen, at det paa saadanne Godser har været ældre og mere udbredt. — Det sidste er ogsaa det rimelige; og forklarer netop Høveriets simpelske og naturligtste Oprindelse. Ingen vilde med nogen Rimelighed

⁸⁾ Saaledes findes ved adskillige Bønder til Hovedgaarden Svenstrup tilføjet: *cum labore* — item *et laborat* — XX grossos, vel *laborat* — *parvum laborat* — & *moderatum laborem*, &c. ib. p. 70. 71.

⁹⁾ Fortættelsen af den saataldte sjællandske Krønike. Her er ogsaa Tale om Høveri af privat Jordegods til Kongen ("ut singuli de familiis singulorum XIV. dierum labores expenderent pro Rege in hyeme & æstate in propriis expensis"). Men hvilke menes her ved disse *familie singulorum*? — "Sed", tilføies der i Oversætning til de foregaaende, "*familia Regis, Ecclesie & Monachorum in laborando legem non habebant, & vix fessis dabatur requies.*" Scr. R. D. VI. p. 529.

falde paa, at lade sin Jord dyrke ved fremmed Hielp, naar han var i Stand dertil ved sine egne Trælle, i den ældre Tid; eller ved sine Frigivne, sine Bryder, sine Tjenestefolk i den sildigere. Den større Mængde af samlet Jordegods i een Giers Besiddelse gjorde derimod dette efterhaanden unuelligt; og de største Jordegodsseiere i Danmark fra Arilds Tid vare Kongerne; næst dem, fra Christendommens Indførelse, de geistlige Stiftelser, eller Bispedømmer, Kirker og Klostre. Kongerne have, som Enhver indseer, til ingen Tid, saa langt vi endog ved noget historisk Lyd gaae tilbage, med egne Lyende eller under deres Fogeders umiddelbare Tilsyn, kunnet dyrke alle deres vidtløftige, i hele Landet omsprede Krongodser. Dette skeete kun paa de større Krongaarde, (sildigere Tidens Borge og Slotte) eller kongelige Hovedgaarde, hvor Kongerne ogsaa, under deres uophørligt omslukkende Liv, af og til selv opholdt sig. For at kunne drage Indtægt af Strogodsset, eller enkelte Byer og Gaarde, som vare Krongods, maatte den Udvei benyttes, at overgive Gaardenes Brug til Fæstere, (Coloni) imod aarlig Skuld, Landgiæld eller Landgilde, saaledes som ogsaa de geistlige Stiftelser gjorde. At det vel uden Tvivl oprindeligen ogsaa paa Krongodsset, eller en stor Deel deraf, i den hedenske, og i den ældste christelige Tid, har været kongelige Trælle og Frigivne, der vare satte til at dyrke Gaardene; og at saadanne efterhaanden fra en Stilling, som Bryder og Fællesbryder, (Aulskarle, Aulksforvaltere, Forpagtere) ere gaaede over til paa egen Haand, som selvstændige Landboer, imod en fastsat Landgilde at dyrke kongelige Gaarde: forandrer ikke det agrariske Forhold. Dettets Hovedforandring ligger derimod netop i Overgangen fra Gaardenes Dyrkning for egen umiddelbar Regning og ved egne Folk, til deres Overdragelse i Jordfæste eller Jordleie.

Hovveri, Hovtjeneste (ogsaa hos de Tydske „Hofdienst“, „Frohndienst“, „Herrendienst“) kunne vi i Almindelighed ikke tænke os adskilt fra Fæste eller Jordleie (jeg kommer imidlertid længere hen til at omtale det Slags Kronehovveri, som ogsaa de jordegne eller Selveier-Bønder vare underkastede); da Begrebet af Dagsværk eller Hovveri netop ligger deri: at det er en Deel af Fæsterens Jordskyld, for saavidt den ydes ved personligt Arbejde (Gangdage), eller ved Anvendelse af hans Hestekraft (Spænddage), til Dyrkingen af en anden Gaard, end den, han har i Fæste. At saaledes Begrebet om et Fordrag, en Contract, oprindelig ligger til Grund for Hovveriets Indførelse, synes klart; og skiondt man tidligt nok (som vi ovenfor saae) finder Spor hos os ogsaa til det ubestemte Hovveri, have vi dog ogsaa, som ligeledes er anført, det mærkelige Exempel, at allerede 1148 nævnes i et Kongebrev „den gamle Taxt“ eller Regel for Hovveriets Ydelse.

Det forekommer mig saaledes klart nok, baade i Folge Tingens Natur, og gamle historiske Forhold: at Kongerne have kunnet indføre personlig Arbeidstjeneste, eller Dagsværk paa alt Krongods, eller paa deres private Jordegods, paa samme Tid, som de overlode Brugen deraf til saakaldte Landboer, eller Fæstebønder — hvad enten disse vare Brynder, Frigivne, eller frie Tyende, som fra Huustjeneste gif over til en mere selvstændig Stilling, som Jordsæstere; eller det ogsaa stundom har været Udelbønder, der folgte eller afstode Kongen Herlighed og Eiendomsret til deres Gaarde, og saaledes gif over i Fæstebøndernes Klasse. At den sidstnævnte Forvandling allerede meget tidligt, maaskee endog før Christendommens Indførelse, har fundet Sted med en stor Deel af Odelsgodset, det frie Bøndergods, eller Selveiergaardene: anseer jeg for meget sandsynligt. Allene herved kunne vi forlære, at Hovveri har været saa tidligt i Danmark, at man allerede

1148 talte derom, som ordnet ved gammel Vedtægt; og at blandt Kongernes tidligste Gaver til Kirker og Klostre, findes Gaarde, som stienkes med det tilhørende Dagsværk. — Men vi maae derhos ikke glemme, at en meget stor Deel af saadanne Gaarde vare enkelte, adspredte, eller horte til Kronens og Kongernes Strogods. Tildeels vel ogsaa af den Grund findes de som oftest at være bortstienkede, uden at der i Gavebrevene omtales Dagsværk. Man indser let, at stienkede Kongen f. Ex. til Roeskilde Bispestoel, eller til et Kloster i Sjælland, en Bondegaard i en anden Provinds, eller blot i et andet Herred, kunde Landboen jo intet Dagsværk præstere; men maatte da vel stundom yde saameget mere i Landgilde.

Derimod forekommer det mig stridende mod Oldtidens hele Forfatning og Statsret, (om vi tør bruge dette Udtryk) at tænke sig Hoveri eller Dagsværk som en personlig Skattebyrde, Kongerne, baade efter en gieldende Retsgrundfætning, og efter Grobrerens Ret, fra ældgammel Tid kunde paalægge, og vilkaarligen havde paalagt endog Landets frie Bønder. Tales der nu om, at Gorm den Gamle ved Sværdet havde vundet eller samlet det hele Rige, og at han tillegnede sig Odal med samme Ret, som Harald Haarfager og Vilhelm Grobreren i Norge og England" (Gstrup S. 136): da savne vi i det mindste i vort Fædreland det historisk documenterede Beviis for en saadan Paastand paa Eiendomsret over Jorden, enten i udtrykkelige Lovbud, eller i Spor og Levninger af deraf flydende, derpaa grundede Indretninger. I Norge synes den hele agrariske Forfatning, Odalsretten, den store Mængde af bevarede Selveiergaarde, Ubekjendtskab med Hoveri og egentlige Herregaarde, endnu mere at stride imod Antagelsen af Gnevoldskongernes gennemførte Eiendomsret over Landet og Jorden). At ville til saadanne Indretninger henregne de sildigere kongelige Lehn, var at forverle forskellige Tidens

forskjellige Forhold; og de tidligere Forlehninger til Kongernes Fogeder, Ombudsmænd eller Lehnsmænd, vare kun en Maade at lønne disse paa, ved at overdrage dem for deres Embedstid Nytte og Brug af enkelte Kongsgaarde, imod visse Forpligtelser; paa Grund af hvilken Lehningsmaade ethvert saadant Embede, stort eller lidet, kaldtes et Lehn¹⁰⁾. Men disse og andre herhen hørende Forhold i Middelalderen strække sig naturligvis kun til Krongodsset, hvorover Kongerne havde den naturlige Herligheds- og Besiddelsesret; hvilken de dog neppe i Almindelighed eller retmæssigen have kunnet udstrække til reent at skenke det bort, skiondt dette vel ikke saafælden skeete. Ingen vil derfor tvivle om, at Kongerne paa deres egne og Kronens Gaarde, efterhaanden som disse befattedes enten med Bryder eller med Fæstere, (Landboer) have kunnet indføre Høveripligt, eller Dagsværk til saadanne af de nærmest liggende større Kongsgaarde, som de selv benyttede; eller vel ogsaa til andre, der vare givne en Ombudsmand i Lehn. Dermed er endnu intet sagt om Kongernes Ret til at paabyde Høveri over det hele Land, eller for det frie Bøndergods; hvorimod endog sildigere Retsforhold og historiske Træk synes at lægge for Dagen, at tilligemed anden herrelos Eiendom, har ogsaa al uryddet og ubebygget Jord, Almindinger, Heder og Skove, for saa vidt disse ingen Eier havde, oprindelligen været betragtede som Kongernes Eiendom.

Herved bemærker Estrup (S. 137), at „da Landet i

¹⁰⁾ Belschow om Bryderne. Hist. Tidsskr. I. 128; og sammesteds Forfatterens videre Udvikling af Betingelsen, under hvilken Ombudsmanden nyttede den ham af Krongodsset tillagte Embedsgaard, og Forholdet, hvori han stod til Kongen, som Jordbrot; ligesom ogsaa Beviserne for, at „Kongens Bryde“ maa antages at bemærke det samme som „Kongens Lehnsmænd.“ (ib. S. 128—130).

Hedenold var bedækket med Skov, Heber og Bunde, faa maatte Kron- og Kongegodsret, i Folge denne indskrænkede Eiendomsret have havt et stort Omfang. — Men, for at naae op til et faadant Tidspunkt, da enhver udbyrket Jord, enhver Alminding og Fælleskov, var betragtet som Krongods: maatte vi upaatvivlelig gaae tilbage til Tiderne før vore Landsbyers Anlæg, hvoraf en stor, og vift nok den største Mængde ere ældre, end Christendommen; thi at ogsaa disses Almindinger og Byfove eller Fællesfove, faa langt Mindets og Historiens Spor række, i det Hele taget have været betragtede som Byernes, ikke som Kronens Eiendom, er bekiendt nok.

Jeg kan her ikke andet end berøre det, for vor ældre Cultur- og Folkhistorie faa vigtige Punkt: Landsbyernes Oprindelse og ældste Forfatning — skiondt jeg nærmest kun berører det med Hensyn paa Høveriet. Alt tyder hen paa Byernes, Landsbyforfatningens, Markfælleskabets, Trefangsbrugets, Almindingers og urebede Fællesfoves høie Alder i Danmark. Hvad enten man vil tænke sig, at de særskilte Byers Omraad allerforst har været enkelte Besidderes, enkelte Familiers occuperede Gie, hvilken efterhaanden, som mere Jord opdyrkedes, blev Sædet for flere af den oprindelige Giers Efterkommere, eller af hans Trelle, Frigivne, Bryder, Gaardsæder, o. s. v., hvilke, efter Landets tidlige, ældgamle Skik, byggedes deres Vofsteder og Gaarde sammen i Byer, og dyrkede den i Smaalodder til hver Gaard uddeelte Agerjord i Fælleskab; eller man vil forestille sig nogen anden Maade, hvorpaa flere, forskellige Familier have kunnet enes om faaledes at flytte sammen i Byer og i Fælleskab: faa maae vi vift nok i ethvert Tilfælde, faalænge vi befinde os paa historisk Grund, forestille os Byernes enkelte Gaarde og Gaardbrug i deres ældste Periode som privat Eiendom, som oprindeligt Odelsgods (være sig at Gieren var Konge, Høvding, eller fribaaren Bonde),

og at derfor Kongerne ogsaa i sildigere Tid ikke havde Gien-
domsret til det frie Gods, eller anden Ret og Magt til at
paalægge Odelsbonden eller Selveieren vilkaarlige Byrder og
Paalæg, som ikke horte til dem, der fra umindelige Tider be-
tragedes som fælles for den hele Almue. Til saadanne hørte,
foruden Ledingspligt og visse ældgamle Byrder og Afgifter,
(Giæsteri og Giengierd, June¹¹⁾, Stud, Midsommergiæld),
ogsaa et Slags paa en Maade nødvendige Byrder, som
kunde regnes til Hovetets Klasse, nemlig Kongerægt, eller
Forpligtelsen at befordre Kongerne, deres Hof og saakaldte
Fødebuur, paa deres uophørlige Reiser gjennem Landet. Om
hertil endog med Tiden er kommet andre fælles Byrder af
lignende Natur, saasom at arbejde paa almindelige Landsbe-
fæstninger (s. Gr. Danevirke), at vedligeholde Landets saa-
kaldte Kongeveie eller Alfaveie, m. m., saa var dette
dog Alt noget, der maatte regnes til offentligt Arbejde;
hvorimod det egentlige Hovet eller Dagsværk i sin Natur er
en privat Forpligtelse, en Byrde, hvilken en Jordbruger, der
ikke er Gier, paatager sig for Grundeieren. At nu en meget
stor Mængde Bøndergaard i de fleste Landsbyer ikke allene
saa langt tilbage i Tiden, som vi kunne paavise Spor til Ho-
vet, men meget sildigere, vare Selveiergaard, og at
disse fandtes blandede i samme Sogn og samme By, deels
med kongelige, deels med andre Fæstegaarde, der efterhaanden
ved Kjøb og Mageskifter vare komne i de Mægtiges eller Ude-
liges Gie: behøver intet Beviis. Her maae vi altsaa uden
Vanskelighed kunne tænke os det Forhold, at Kronebønderne,

¹¹⁾ June nævnes her iblandt saadanne Byrder og Afgifter, med hvilke
det saa hyppigen i de gamle Breve forbindes; uagtet, som bekendt
Ordet's egentlige Bemarkelse endnu er tvivlsom, og Noget ville have
det forstaaet om visse Slags Dagsværk eller Hovet (en Mening, som
bl. a. Jhre, Glossar. I. 994, deler, og vil grunde paa Bemarkelsen
af et, dog ikke ret tydeligt forekommende Verb. *inna, operari*).

eller de kongelige Bønder i en By, kunde være høverigjørende; imedens Selveierne ikke havde nogen faadan Forpligtelse.

Men heller ikke disse Selveiere, eller jordegne Bønder (hvilket er deres ældre Benævnelſe i det 16de og 17de Aarhundrede) have, under Udvidelsen af den kongelige Magt, og under den Hovedforandring i Standsforhold og Grundejendommens Fordeling, som Herregaarde og arvelig Adelsstand medførte, kunnet bevare deres gamle Stilling og Rettigheder. Vi finde dem i den nævnte Periode i en Forfatning, der uden Tvivl er langt fra at ligne den oprindelige. Foruden at Kongerne beskattede dem med overordentlig Penge-Afgift, hvergang en almindelig Landſkat blev udfreven, og det endog, som ovenfor bemærkedes, højere end Landboer og Fæſtebønder¹²⁾: havde de jordegne Bønder ogſaa ſtadige Afgifter til Kronen af forſkellig Art og Benævnelſe¹³⁾. At diſſe Afgifter allerede i det 16de Aarhundrede vare almindelige for alle jordegne Bøndergaardene, antager den lærde Lovkyndige og Hiſtoriker, der har gjort Maaderne, hvorpaa de i bemeldte Periode forandredeſ til Fæſtegods, til Gienſtand for en egen retshiftoriſk Underſøgelse. Skulde dette endog ikke være meer end ſandſynligt, ſaa er det derimod ligesaa ſikkert, ſom det er paafaldende, at endee jordegne Bønder i det 16de Aarhundrede endog betalte Landgilde af deres Gaarde¹⁴⁾, og deſuden paa anden Maade

¹²⁾ Jvf. P. B. Jacobsens Fremſtilling af det danſke Skattevæſen S. 22.

¹³⁾ Jacobsen „om Selveiergods og de Maader, hvorpaa det under K. Chriſtian III. og Frederik II. overgik til Fæſte.“ Jurid. Tidſkr. 18de Bd. 1831. S. 196—98.

¹⁴⁾ Imidlertid er Begrebet om hvad der ved ſaadan Landgilde egentlig forſtaaes, hvor Talen er om jordegne Bønder, ikke fuldkommen klart. (ſ. Jacobsen Jur. Tidſkr. l. c. S. 213—215; hvor Forfatteren ogſaa bemærker, at Kronens Fæſtegods ikke ſielden blev overdraget til Landboere og Fæſtere til fri Eiendom; og da er det rimeligt, at den forrige Afgift eller Landgilde er vedbleven med uforandret Benævnelſe.

vare indskrænkede i deres frie Brugsret. Saaledes kunde den jordegne Bonde ikke sælge sin Gaard, uden først at lovbøde den til næste Frænder¹⁵⁾. Denne Forpligtelse var saa gammel, at den allerede paalægges i Jydske Lov, og den er i øvrigt et tydeligt Beviis paa, at Selveiergaarde oprindeligen i Danmark have været hvad man pleier at kalde Odelsgods; skøndt intet Spor hos os findes til den lange Odelskævd eller Indløsningsstid, der fulgte Odelsretten i Norge. Fremdeles forbød Kongernes Recceser i det 16de Aarhundrede de jordegne Bønder, at afhænde noget af deres Gaardes Jord, i det mindste ikke at forringe Gaarden (ikke forkomme noget af Eiendommen); og flere Lovbud fra samme Aarhundrede fastsætte betydelige Indskrænkninger i jordegne Bønders frie Skovhugst paa deres Jord — en Indskrænkning, som da den vel for en stor Deel gik ud paa saadanne Bønders Andeel i Fælleskove, var ligesaa billig, som fornuftig.

Men ved alle disse Forhold, Skattebyrder, og andre Indskrænkninger i den frie Bondes Eiendomsret over hans oprindelige Odelsjord, maac vi tænke os en heel anden Kongemagt i det 16de, end i det 11te og 12te Aarhundrede; eller vi maac tænke os, hvorledes Forholdet imellem Konge og Adels paa den ene og Bøndestanden paa den anden Side, i 400 Aar havde forandret sig. Den jordegne Bønde eller Selveieren i det 16de var noget langt andet, end Odelsbonden i det 10de Aarhundrede; og Kongerne havde efterhaanden baade været nødsagede, og paa flere Veie været i Stand til at paalægge Selveierjorden Byrder, som maastee ikke vare meget lettere end de, Landboerne og Fæstegodsjet maatte bære. Imidlertid er det ogsaa her Tilfældet, ligesom i ældre Skioder og andre Brevstaber, der vedkomme Overdragelsen af Jordelenddom, at Dagsværk eller Hø-

¹⁵⁾ Jydske Lovs Forkrift herom (I. 34) er endog gaaet over i Christian V. D. Lov V. 3. 1. (Vf. Jacobsen, Jurid. Tidsskr. I. c. S. 199. 200).

vert-Arbejde næsten aldrig forekommer eller nævnes som en Selveiergodset paahvilende Byrde, uagtet der ei kan være Tvivl om, at Kongerne i sildigere Tider efterhaanden have paa- lagt de jordegne Bønder Afgifter eller Byrder, hvortil den ældre Tid intet kiendte.

Vende vi os derimod igjen til disse ældre Tider, og optage atter det Spørgsmaal: om Høveriet, naar derved for- staaes bestemt Pligtarbejde til Dyrkning af Grundeierens Jord, og andet Dagsværk, som ydes til dennes Fordeel, f. Ex. Byg- ningsarbejde, Ægter, m. m., kan antages at være lige gammelt med den tidligste Oprindelse af Jordleie og Fæstefor- hold: da er det vel ogsaa min Mening, at dette overho- vedet maa indrømmes; men under Forhold, der i mange Hen- seender være afvigende fra de sildigere. Kongerne have kunnet indføre det paa Krongodset, hvoraf jo ifølge Sagens Natur, den allerførste Deel efterhaanden, og i et ikke meget langt Tidsrum, maatte gaae over til at blive Fæstegods. Hvad de af dette overdroge til Kirker og geistlige Stiftelser, har formo- dentlig beholdt det engang Godset paa lagte Dagsværk. Det samme var Tilfældet med en Mængde Krongods, der efter- haanden, ved Kjøb og Mageskifte, blev privat Eiendom og kom i Adelsens Hænder. Men almindeligt Høveri til Adelsens Hovgaard eller Herregaarde er en sildigere Udvikling, der ikke kunde indtræde forend med de Forhold, som gjorde dets Brug ønskelig og fordeelagtig for saadanne Gaardes Besiddere. Det er i vore Dage temmelig oplyst, at selv rige og mægtige Herrer eller Adelsmænd i den tidligere Middelalder for det Meste kun havde deres Eiendom i Strøgods; at deres egne Gaarde, i hvor store Tanker man endog maatte gøre sig om Borg og dens Bygninger, ofte kun havde to eller tre sædvanlige Bøndergaardes Jord umiddelbart tilliggende; og at naar man endog med al Sandsynlighed kan antage, at den

rige og mægtige Beboer af en ſaadan Hovgaard jævnlig har eiet flere mindre Boel eller Gaarde i Nærheden, ſom han har drevet ved Bryder, eller ved Landboer og Gaardsæder eller Gaardsibdere: ſaa forløb der dog et Tidrum af i det mindſte henved tre hundrede Aar, (fra Begyndelſen af det 14de til Slutningen af det 16de Aarhundrede) inden Adelen, iſær ved Hielp af Kjøb og uophørlige Magekifter med Kronen og jordegne Bønder, men ogſaa tildeels ved Giſtermaal indenfor den afſluttede Stand, kunde ſamle de ſtore Jordelendomme, der opſtode ved at ſlaae flere Gaarde ſammen, og ſaaledes giøre en Deel af det ſammenkjøbte og ſamlede Gods til en ſtorre JordſGenhed, eller Herregaard.

Under den ſamme Periode dannede ſig ogſaa, tilligemed de ſtorre Herregaarde, førſt det ſildigere Hovet, hvilket, naar det efterhaanden var blevet en Vedtægt, der fra Krongodſet gik over, til det adelige Gods, det maatte falde Adelen let efterhaanden at indrette paa deres Fæſtegods omtrent ſom de vilde. Paa denne Maade er ogſaa det i den ældre Tid upaatvilelig allevegne efter en vis gammel Vedtægt beſtemte Hovet gaaet over til det ubeſtemte, ſom egentlig var den Udartning, der medførte det 17de og 18de Aarhundredes trykſende og utaalelige Misbrug af en i ſin Oprindelse naturlig, i ſin ældre Udforelſe overhovedet lempelig Afgiftsbyrde.

Jeg gaaer over til det andet Hovedpunkt i denne Fremſtilling, Borneſtabets, eller den ufrie og ſtavnſbundne Bøndeſtands Oprindelse i Danmark; i det jeg, ligesom ved at handle om Hovet, førſt vil giøre Rede for, hvorledes dette hiſtoriske Forhold, og dets Udvikling i forſkiellige Tider, hos os ſeneſt er betragtet af de to ovenfor anſorte Forfattere. Begge have det tilfælles, at de, omtrent med lignende Anſkuelſer, henføre Borneſtabet til Nordens Trælleſtand i den

hedenske Tid, og lade hiint personlige Retsforhold danne sig efter Christendommens Indførelse, eller endog tidligere, af det Forhold, hvori frigivne Trælle maatte komme til den Bønde, hvis Jord de dyrkede som et Slags Fæstere; en Mening, der i det Væsentlige ogsaa af andre Forfattere ¹⁶⁾ tidligere er hyllet; hvorimod den i det Hele ikke er antaget af den danske Landbo-Rets grundige Fortolker ¹⁷⁾. — Naar nu Estrup ved den Leilighed tillige yttre om Bornefskabet, „den fordærveligste Snylteplante, der klæbede ved Hoberiets Stamme“, at hiin „rsmellgviis“ er spiret frem af denne Stammes Rod: synes en saadan Forestilling ikke ret at passe til den hermed forbundne Mening, at de tidligste Borneede vare frigivne, under deres Herres Besyttelse optagne Trælle. Bornefskabet maatte da snarere være det tidligere, oprindelige Forhold. Hoberi, d. e. Forpligtelse til et vist personligt Arbejde for Grundeieren, lader sig vist nok til enhver Tid, ligesom endnu i den nærværende, tænke uafhængigt af personlig Ufrihed eller Stavnbaand; men det er heller ikke meer end

¹⁶⁾ Hos Os f. Ex. af Etatsraad Dr. Bedel-Simonsen (Den danske Adels og Ridderstands Hist. I. 1. 1816. p. 206).

¹⁷⁾ J. Mandix danske Landvæsenret. 2 Udg. I. S. 71. Denne Forf. slutter nemlig deraf, at man ikke finder sikkert Spor til „Bornefskab som Stavnspflicht“ førend længe efter at Trældom var ophørt, m. m., at dette Bornefskab „ikke har haft sin Oprindelse fra hiin gamle Trældom.“ Den samme Mening har Estrup („Om Trældom i Norden.“ Sorø 1823. S. 142) forhen vedkiendt sig. „Det er beviist — siges her — at Bornefskabet er af langt yngre Oprindelse, end den egentlige Trældom, og derfor ikke kan anses som en umiddelbar og strax paafølgende Udartning (?) af denne. Bornefskabet var væsentlig forskielligt fra Trældom. De Borneede kunde vel ikke uden Husbondens Minde forlade deres Fødestavn — men de kunde ikke sælges uden med Grundens, som de dyrkede“ o. s. v. „Spor til Bornefskabet finder man her i Danmark ikke før i det 16de Aarhundrede (?) og det er Christian V. Lov, der først hævdter det som en Rettighed.“ o. s. v.

naturligt, at der, hvor Herren kunde foreskrive, under hvilke Vilkaar han vilde frigive sin Træl, der maatte Høveri, under hine Liders Forhold, blive en nødvendig Folge af Bornefskabet.

Begge de anførte Forfattere ere faaledes i de her omhandlede Skrifter enige i den, ogsaa af flere Lovkyndige og Historikere, der have behandlet den tydfke Stats- og Rets-Hiftorie i Middelalderen, hylbede Anftuelfe: at Bornefskabet var en Forfatning, der hos Bøndefanden umiddelbart, eller ved en ikke langvarig Overgang, har afløft Trældommen; eller med andre Ord: at de tidligfte Bornefe ikke vare andet end frigivne Trælle¹⁸⁾. Man har derfor ogsaa hos ældre tydfke Retslærde hyppigen (ifær i latinfke Skrifter) beholdt Bønevneffen Trældom og Trælle (Servitus, Servi) for livegne eller „hørige“ Bønder, eller, efter den danfke Bønevneffe, **Bornefe**¹⁹⁾. Hos os har man allerede for længe fiden anvendt denne Bønevneffe paa at forklare Forholdets Oprindelfe og tidligere Skikkelfe; men faaledes, at man da i Almindelighed tænker fig den oprindelige Betydning²⁰⁾ temmelig forffkiellig fra den, fom man fra det 16de Aarhundrede, og endnu tidligere forbinder med Ordet **Bornef**. Det er ogsaa ligefaa lidt

¹⁸⁾ Jvf. Eftrop i Skriftet om Thygeftrup, S. 147—49, med denne Forfatters tidligere Ytringer, ovenf. S. 413 Anm. 17.

¹⁹⁾ Berømte tydfke Retslærde have endog antaget, at **Livegenfkap** (hominum propriorum conditio) fun er en nyere Form og nyere Bønevneffe for **Trældom** (servitus). Saaledes J. G. Heineccius Antiqu. Germ. II. 1. p. 515—24. Paa den samme Anftuelfe er Pottgiefers lærde Værk om Trældom og Livegenfkap bygget. (Commentarii jur. germ. de statu servorum veteri atque novo. Lemgov. 1736. 4.) Endnu nylig har Grimm (D. Rechtsalterth. C. 4: „Der Knecht.“ p. 300—395) behandlet Sagen fra samme Synfpunkt, i det han antager **Ufrihed** fom et høiere almindeligt Begreb, hvorunder Begreberne om Trældom = „Leibeigenschaft“, haardere Ufrihed, og „Hørigkeit“ = mildere Ufrihed, indbefattes.

²⁰⁾ Jël; *Vard*, Sv. *Vård*, custodia, custos; *vårda*, tueri, custodiere; (ældre Form: Varper, varpa.) Ordet forekommer ligefaaavel i de

tvivlsomt, at hiin egentlige Grundbetydning maa uledes af Værn, Beskyttelse, eller Vaard, Omsorg, Forsvar, Beskiemmelse, hvilken Jordbrugeren i Borneforholdet skulde finde hos en Mægtigere; som at de tidligere Borne i Danmark og flere Lande have havt en mildere og friere Stilling, end den, hvori forandrede Retshforhold, ved adelige Grundseeres stigende Magt i Staten, efterhaanden bragte dem.

Med Hensyn til Historien af Forholdet maa det eengang for Alle bemærkes, at naar vi hos de germaniske eller tydske Folkeskæb, hvor det overalt har hjemme, gaae saa høit op i Tiden, som Diplomer og Jordebøger, der allene give sikre, samtidige Beviser, kunne se: da finde vi et Borneforhold endnu ved Siden af Trældom, og begge mere eller mindre adskilte fra hinanden; Trællestaden udmærket ved afgjort personlig Ufrihed; Borneforholdet derimod, under mange Gradationer og forskellige Benævnelser, som en mere eller mindre afhængig Mellemtilstand, hvis Grundbegreb dog ikke er den personlige Ufrihed; men Mangel af Selvbetendom, og derfor Indskrænkning i Friheden ved Forpligtelser til den uafhængige Herre eller Jorddrot. Hiint almindelige Grundbegreb udtrykkes nærmest ved de Tydskes „Hörigkeit“; og vi felle neppe meget ved at antage: at de danske Borne, i deres

---

gamle svenske og norske Love, som i de danske, (Jvf. *Warneth*, i Tydske Lov. I. 50) baade i objectiv Bemærkelse, for: Omsorg, Forsvar (nyere Sv. *Omwårdnad*); og i den subjective, om den, som er under en Andens Forsvar, som hører til en Andens Huus, eller Huusfolk, „aliquis ex familia.“ (Saaledes hedder det i Upl. Lag. K. B. XII. naar Bonden giver Præsten Sag „fore warnæþ (eller warþnæþ) sin, at han æi reþskap sik“ (at han ei blev berettiget før han døbe) og Jorþæ B. XX. „æller han hawær døþæn warþnæþ fore dorum.“ (eller han har nogen af sit Huusfolk, som ligger Liig, har Liig for Døre 3: i Huset.) Jvf. *Schlyters Glossar*. til denne Lov p. 424. I det Isl. forekommer saavel Formen *Varnadr* (Spec. Reg. p. 159: „á likama Jobs, ok aullom hans *varnadi*;)“ som *Varnadarmadr*, *Eyrbyggja-Saga* p. 156, i samme Bemærkelse.

tidligere og oprindelige Stilling, omtrent svare til Begrebet af de tydske „Hörigen“; naar man med en berømt nyere Retslærd anvender dette Udtryk som almindelig Venevneelse paa de forskellige Classer af mildere Ufrihed, der staae imellem Eivgenstkaab og og blot Skattepligtighed²¹⁾. Ikke mindre afgjort er det, at vore Fæstebønderes Borneredskab i tidligere Aarhundreder, under et større Tryk af de adelige Grundeiere, gif over til en Ufrihed, der ganske satte dem i Klasse med de Tydskes „Leibeigene“ og „Eigehörige.“

For at giøre det Ovenansorte tydeligere, vil jeg, inden jeg gaaer over til en nærmere Betragtning af den danske Bønderestaauds tidligere Borneredskab og andre historiske Forhold, i Forbigaaende kaste et Blik paa den jordbrugende Folkeclasses Vilkaar og Stilling i Middelalderen hos det tydske Folk, hvor Landbosforholdene (med sammenbyggede Landsbuer, Jordfællesskab, Herregaarde, Hoveeri, m. m.) overhovedet mest ligne de danske; og hos de fra det nordligste Germanien nedstammende Angelsaxer, hvis Forfatning i flere Hensender havde megen Eilighed med vore Forsædres i Skandinavien.

Selv i de ældste Kilder, hvori vi kunne opsoge og forfølge bemeldte Folkeclasses Tilstand i tydske Lande — lige indtil i de ældste frankiske og angelsaxiske Diplomer, i de ældste paa Latin affattede frankiske, alemanniske, saksiske og thüringiske Vedtægter, og i de frankiske Kongers Capitularier eller Forordninger — finde vi den afgjørende Standsforskjel inellem frie og ufrie Jordbrugere allerede som et gammelt utvivlsomt

²¹⁾ „Hörigkeit ist die schicklichste allgemeine Benennung der verschiedenen Classen der Unfreien, welche zwischen den Leibeigenen und den Zinspflichtigen in der Mitte stehen.“ Eichhorn d. Staats- und Rechtsgesch. 3 Ausg. I. § 49. (Jof. den fortrinlige Udvikling af Hörighedens forskellige Former og Udviklinger (især i Westphalen) i N. Kindlingers „Gesch. der deutschen Hörigkeit, insbesondere der sogenannten Leibeigenschaft.“ Berlin 1819. § 5—16. S. 12—17.)

historisk Forhold. I sin tidligste Skikkelse taber dette Forhold sig der, som hos Skandinaverne, i Trældommen, saaledes som denne fandt Sted hos alle germaniske Folketærd; og som den allerede i nogle Hovedtræk skildres af Tacitus²²). Det er heller ikke blot hos de saxiske Folketammer, at man kan paavise hine Hovedtræk af den gamle germaniske Forfatning, saaledes som den romerske Historieforfatter har opfattet den; men ogsaa hos de sydligere alemanniske Stammer kunne vi, mange Aarhundreder efterat Tacitus skrev, gienkende hans Skildring i alemanniske Love og Diplomer. — Jeg følger her især en af de tydske Retslærde, som i den nyeste Tid har behandlet disse Forhold historisk²³); tilligemed det St. Gallenske Diplomatarium, der indeholder nogle af de ældste Kilder af den Art, som gives for den tydske Historie²⁴).

Den ufrie Bønde besidder sædvanligen et Stykke Jord, (ein Grundstück) som han dyrker; og boer med sin Familie i et eget Huus, forsynet med Stald og Lade. Herren paalægger ham visse Byrder. En Deel af hvad han avler afgiver

²²) »Trællene bruge de ikke, som vi (Romerne), til forskiellig og bestemt Huustieneste; men Enhver har sit eget Huus, sin egen Hiemstavn. Herren paalægger ham, som om det var en Landbo, (colonus) at yde noget vist af Korn, Dvæg eller Klædemon; og for saavidt maa han lyde som Træl. Husets øvrige Gjerning udretter Hustruen og Børnene.«
o. s. v. Tac. Germ. c. 25. — Liigheden med de nordiske Trælles Bilskaar er i Mine faldende; men Tacitus har dog forbigaaet Huustrællene, som Germanerne neppe ganske have manglet. Her derimod skildrer han Trællene næsten ganske som Borneede eller Jordfæstere.

²³) J. C. Bluntfchli Staats- u. Rechtsgesch. der Stadt u. Landschaft Zürich. I. 1838. S. 39—47. Jof. hermed Skildringen i det ypperste, paa det grundigste Kildestudium byggede historiske Værk: Zellweger's Gesch. des Appenzellischen Volks. I Thl. 1830. S. 26—29. 40. 58.

²⁴) Neugart Codex diplomat. Alemanniæ & Burgundiæ Trans-jurana. 1791. 3 voll. 4.

han til Herren; det øvrige beholder han for sig selv. Vel har han ikke egentlig Eiendomsret til det, han besidder; derfor heller ingen Deel i den Fries Rettighed blandt Folket („Volksrecht der Freien“), og naar Herren afftaaer den Livegne („den Hörigen“), sælger han ham i Almindelighed tilligemed hans Eiendom. Dog har Herren ikke saa aldeles uindskrænket Magt til at disponere over ham, som, efter den romerske Ret, Herren havde over sin Træl. Den Livegne besidder sin Eiendom saalænge han lever; først ved hans Død kan Herren, efter de alemaniske Love, gjøre en vis Paastand paa hans Efterladenskab. I øvrigt er han ogsaa forpligtet til Hovertieneste paa Herrens Gaard. Det sædvanlige er, at han arbejder tre Dage om Ugen for sig selv, og tre Dage for Herren. Denne kunde sælge sine Livegne af begge Køn; men ikke ud af Landet, (Lex Alam. tit. 37). I Almindelighed folgtes de, der havde enkelte Boel eller Gaarde („Hufen“) til Dyrkning, (Hoharii) tilligemed Jorden; som Undtagelse forekomme Tilfælde, hvor Herren afhænder Jorden, men forbeholder sig enkelte Livegne til sin egen Tieneste; eller hvor han bortskienker Livegne med deres Børn, men undtager eet eller flere af Børnene, som han har frigivet²⁵⁾.

Denne korte Skildring af Livegenskabets hos Alemannerne, og i Særdeleshed i den Green af denne sveviske Folkestamme, der i Begyndelsen af det 5te Aarhundrede havde bemægtiget sig en stor Deel af Helvetien, gaaer endog efter Diplomer tilbage til det 8de og 9de Aarhundrede; og den anføres her som et meget tidligt Exempel paa, hvorledes Livegenskab, eller Hørigheid, udviklede sig hos de tydske Folkestammer efter de

²⁵⁾ *Casatos duos cum omnibus appendiciis eorum; sed unum infantem inde ingenuum taxavimus: reliqui vero sicut superius diximus, ita sint.* Dipl. a. 744. Neugart p. 19.

store Vandringer, der gavede Europa dets Skikkelse i Middelalderens Begyndelse.

Det vilde føre mig for vidt fra mit nærmeste Formaal, at forfølge den ufrie Bondestands Tilstand hos de tydske Folkfærd i alle de forskiellige Skikkelser, hvori den viser sig giennem hele Middelalderen. Imidlertid kan jeg ikke undlade, til en og anden Oplysning af dette Forholds Beskaffenhed i Norden og i vort Fædreland, at meddele nogle Hovedtræk af samme, saaledes som disse tidligst fremtræde i Historien hos Frankerne, og hos de i England som Grobrere indvandrede Sarer, eller Angelsaxerne, da disse i deres ældste, oprindelige Væsen med Skandinaverne saa nær beslægtede Stammers Forhold, og Stændernes Vilkaar og Rettigheder hos dem, fremstille sig i et langt fuldstændigere historisk Billede, end vi kunne danne os om vore Forfædre, i de Lieder, her handles om.

Det er sandt nok, at ogsaa hos hine germaniske Folkstammer, er der, ligesom i Norden, endel Banskellighed og Uvisshed ved at udrede den afgjørende Adskillelse imellem Begrebet af den trælbæarne og den senere ufrie (livegne, vornede) Jorddyrker. Man vil kunne bemærke: at de saa hyppigt i de ældste historiske Kilder forekommende Benævnelser *Servus*, *mancipium*, *ancilla*, m. fl.²⁶⁾ hos Franker, Alemanner, og andre

²⁶⁾ Allerede før Midten af 8de Sec. habes Diplomer, hvori den sædvanlige Formel er, at Giveren eller Testator til vedkommende Kloster eller Kirke affaaer og skienker det navngivne Jordegods „*cum servis, & ancillis peculiaribus — cum domibus, ædificiis & mancipiis domesticis* (Huustrælle), *cum curtis clausis, campis, pratis, silvis.*“ &c. (744). „*Cum domibus, ædificiis, casis, casalibus, mancipiis, servis ancillis, acolabis, campis, pratis.*“ &c. (744.) o. f. fr. I et endnu tidligere Diplom (imellem 716—720) skienker en Erfoinus og hans Sønner til Klofret St. Gallen en Eiendomsjord (i Breisgau) „*XX iuchos & unum iuchum de vinea*“ — „*& de colonis meis Erfoinum* (han var maastee opkaldt efter Herren) *& alium servum nomine Wandolfum, cum casa, cum terra*“, &c. Her synes endog *colonus* og *servus*

tydske Folkeførd, ei kunne forftaaes anderledes end om virkelige Trælle eller trælbaarne Individer; at man dog ei kan fige, at disse vare aldeles det samme fom fildigere Tidens Eiv e g n e eller Borne de (homines proprii, „eigene Leute“, o. f. v.); og at der faaledes maa kunne findes og paavifes en beftemt Grændse, fom danner Adskillelsen imellem begge Glasfer. Men Vanskeligheden er netop, at begge Glasfers Stilling i endeel Omftændigheder synes lidet forffielig; og paa Raavnet kommer det her ikke meget an, faalænge vi ei kunne komme til klar Overbeviisning om, at de, under en Mængde forffielige Benvænelser, fra det 8de og 9de Aarhundrede af, forekommende tydske Landboer og Jordbrugere af ringere Stand, ifølge Christendommens forandrede eller modificerede Forhold, virkelig alle vare gaaede over fra den gamle Trællestand til fuldstændig personlig Frihed.

I de historiske Kilder finde vi vist nok ingen Grund til at antage dette i en faadan Almindelighed. Tværtimod, faa høit faadanne Kilder naae op i Tiden, forefinde vi hele Middelaalderen igiennem hos de Tydske, deels en ofte nok udtalt Hovedforffiel imellem den frie og den ufrie Stand; deels ved Siden af de Fribaarne — baade Udelige, Fornemme eller Høibaarne (Nobiles), og blot Frie (ingenui), efter nordiff Talebrug Vonder — hiin ovenfor ffildrede Glasfe af tienende, afhængige eller ufrie („hörigen“), Jordbrugere uden Eiendom, hvis Syffel og Næring var at dyrke mindre Lodder af frie Jordeieres Grund,

---

at bruges i samme Betydning. Som Ex. paa beftemt Hoveti: en vis Hug eller Hugo ffienker til St. Gallen sin Eiendom i Landsbyen Wigaheim (Weigheim, Wigen) med dens opregnede aarlige Afgift af M, Bred og en Griis, „& opera in statam tempus in messe & fenum, (Korn- og Høsf) duos dies ad messam metendum & foenum secandum“; desuden een Dags Baarpløining med to Dyne (iurnalem unam), ligeledes Baarpløining i Jun. Maaned, og Pløining til Vintersæd. (763) f. Neugart Codex dipl. Tom. I. p. 9. 12. 16. 43.

imod fastfattede Afgifter. Men dette Slags Jordbrug var dog heller ikke udelukkende og nødvendigen forbundet med en aldeles ufrie Stand. Man feer hos de Tydske, selv i den tidligste Middelalder, at ogsaa den frie Stand hos Jordbrugere kunde være forenet med Skattepligtighed (ligesom hos de danske jordegne Bønder eller Selveiere); eller at Fribaarne, (bl. a. under Benævnelſen *Coloni*) ligesaa vel som Ufrie eller Trælle, havde Fæſtejord i Brug. Allerede i de gamle alemanniske Love forekommer baade „Kirkenſ og Kongenſ frie Landboer“ eller Jordfæſtere²⁷⁾. I den gamle baiuvariske eller baierſke Lov ſkilnes udtrykkelig imellem *Servi* og *Liberi ecclesiastici*. Om de forſte ſiges, at deres Pligt er, efter Landets gamle Skik, at gjøre Dagsværk 3 Dage om Ugen; de ſidſtes Afgifter (Agerſkyld og Engſkyld, *agrarium* og *pascuarium*) Smaa- redſel (4 Høns, 15 Vg, Tiende af Hør og Bier) og Høveri beſtemmer Loven²⁸⁾ ganſke nøie; og dette er ſaa betydeligt, at det ikke lader til, at frie Jordfæſtere i det ottende Aarhundrede, i Henſeende til Skattebyrden, have havt meget forud for de trællebaarne eller ufrie.

Underſøge vi nu Maaden, hvorpaa de mindre, fribaarne Jordeiere i Tydſkland (hviſ Stand ſom frie Mænd i øvrigt altid i det Væſentlige beroede paa uafhængig Jordeie²⁹⁾, eller

²⁷⁾ „*Liberi autem ecclesiastici, quos colonos vocant — sicut & coloni regis ita reddant ad ecclesiam.*“ *Lex Alemann. t. XXII, 1*; ligeledes: „*Quicumque liberum ecclesiae quem colonum vocant, occiderit.*“ *t. IX.*

²⁸⁾ *Lex Baiuvar. l. c. 14 § 1—5.*

²⁹⁾ Frihed ved Fødsel var ikke det ſamme, ſom Standſfrihed eller Frihed ved Stand. Den ſidſte alene gav borgerlig Frihed; og denne beroede paa Grundeieendom, hvoraf Leiding eller andre Statsbyrder ſvaredeſ. Den Fribaarne (*ingenuus, ingenue natus*), der ikke havde Selveieendom, („*liber, qui proprium non habet, liber per se.*“ *Capitular. Lud. Pii, Baluz. l. 671*) ſtøndt han ikke havde overgivet ſig til nogen Herre, (givet ſig i Bornefskab) tabte vel ikke ſin

Befiddelfe af Odelsjord) ere gaaede over i hiint Afhængighedsforhold: da finde vi det allerede fra Carl den Stores Tid af tydeligt nok angivet i Capitularierne, at mange Fribaarne, for at føge en Befkiermelfe mod de Mægtigeres Undertrykkelfe, felfv have, med Afftaaelfen af deres Eiendomsret til Jorden, deels givet fig under de keiferlige Embedsmænds (Grevernes) Værn og Befkyttelfe; deels hengivet fig til et lignende Afhængighedsforhold (netop faaledes, fom man kan tænke fig de ældre Bornede i Danmark) enten til geiftlige Stiftelfer, eller til andre mægtigere Fribaarne af Herreftanden eller Adelen³⁰⁾. Dette fkeete dog ikke altid under lige Vilkaar. Mangen fri Jordseier eller Bonde havde vel kun for fin Livstid paa denne Maade givet fig under den Mægtiges Værn; men hans Son eller Arving fandt det raadeligt, at indgaae lignende Forpligtelfe; ogfaa paa denne Maade gif i mange Tilfælde Bornefskabet, eller „Hørigheden“, over til at blive arvelig. (Jvf. S. 433.)

Fødfelsret, men betragtedes heller ikke fom virkelig Statsborger; og hvis han gav fig i en Andens Tienefte (blev homo alterius), heller ikke fom fri Mand. (Jvf. Montag Gefchichte d. deutschen Freiheit. I. S. 4—6, 8—10. Möfer Dänabrüd. Gefch. I. 43). At den famme Grundfætning herfede hos de gamle Nordboer, navnlig hos Islænderne, fee vi bl. a. af Graaagaafen. „Pleno jure civium modo ii (ingenui) gaudebant, qui proprium fundum possiderent, & tributum comitale solverent.“ Schlegels Indledn. til denne Lov. p. CXVI.

³⁰⁾ Om den store Mængde Frie, der i Tydsland begave fig i den, fædvanligen til en Lehnforbindelfe førende Befkiermelfe af en Mægtigere, for i ham at erhøde en Forvarer imod vilkaarlig Undertrykkelfe: f. bl. a. Gaupp Recht u. Verfass. der Alten Sachsen. 1837. S. 216. Jvf. Charta divisionis imperii a. 806. c. 8. „Unusquisque liber homo, post mortem domini sui, licenciam habet se commendandi inter hæc tria regna“ &c. Pertz Mon. Ed. legum. I. p. 149. At ogsaa Nød og Forarmelfe drev mange Frie til at afftaae deres Eiendoms-gods til geiftlige Stiftelfer, eller til at føge deres Ophold fom Jordsejere og Bornede, naar de intet mere eiede: finder man tidlige Spor til. (Zellweger: Gefch. v. Appenzell. I. 58. 66).

Heraf opkom allerede tidligt de forskellige Slags afhængige, afgiftspligtige, halvfrie, under en Høieres Beskermelse levende Jordbrugere eller Bønder i Lydsland; hvilke alle havde det oprindelige Vilkaar tilføjes, at deres Borndskab — om vi vilde bruge dette Udtryk — ikke var nogen Overgang fra Trællestanden, men fra den ringere Fribaarne eller Odelsbondes Stand, som de ikke længere kunde holde sig i, til et meer eller mindre afhængigt Forhold til en Høiere og Mægtigere — det være nu Overherren, Keiseren selv, geistlige Corporationer, en anden adelig, eller blot fribaaren Grundherre. Foruden dette Slags frivillige Afstaaelse af Jordegenshed, Odelsret eller Selveiendom, havde desuden de med Christendommens Indførelse, Bispedømmers, Capitlers og Klosters Stiftelser begyndende, og hele Middelalderen igennem vedvarende Gaver af Jordegods til geistlige Corporationer en nægtig, gennemgribende og almindelig udbredt Indflydelse paa Jordbrugerens og Bøndestandens Vilkaar. En tallos Mængde frie Jordbesiddere skienkede til Klostre og Kirker enten en Deel af deres Jordeiendomme, eller det Hele, enten efter deres Død, eller i levende Live, mod Brugret eller betinget Afgift. De Trælle og Livegne, der med saadan Jord kom under geistlige Stiftelser, maatte efterhaanden gaae over til at blive deels Forpagtere, deels Jordsæstere, under et mildt Borndskab (hvoraf det gamle tydske Ordsprog: „Unter dem Krummstabe ist gut wohnen“).

Et Afhængighedsforhold, som det ovenfor angivne, dannede i den ældste tydske Landbosforfatning, en afgjørende Standforskjel imellem den adelige eller blot frie Grundherre, (Jordbrotten og den jordegne Bønde, „der edle, der freie Hofbesitzer“) og den hele øvrige Mængde af „hörige“ Personer („Leuten“, Familia, hos vore Forsædre „Hion“, og Borne), der vare uden Grundeiendom, og derfor i hün Tid uden

Selvftændighed. Til faadanne regnedes ikke allene Jorddrottens Huusfolk, baade Børn og Tyende; men ogsaa hans frigivne Trælle, og Tienestemænd. Alle havde dette tilfælles, at de kun vare Medlemmer af en Familie, men ikke af Menigheden, i hvis Forsamlinger, eller ved hvis Tingstævner de ingen Stemme havde; men maatte, om de endog havde Huus og egen Arne, lade sig repræsentere af Husbonden, under hvis Forsvar de stode³¹⁾. Oprindeligen var hos den hele Klasse af „Hørige“, eller afhængige Folk, imellem dem selv ingen anden Forftiel, end den, som udrandt af deres frie, eller ufrie Fødsel. Trællen, om han end ikke tiende sin Herre i Huset, men som Avlskarl paa en fratiggende Jord, eller adskilt Gaard, var ved sin blotte Fødsel en Anden undergivent; den Frigivne var det meer eller mindre for sin Levetid, om endog i ringere Grad; den Fribaarne kunde allene blive det, ved at hengive sig under en Andens Værn og Beskyttelse (d: blive hans Borne). Dette kunde skee ved at træde i en Mægtiges og Fornemmes Hof- eller Huustieneste, mod betinget Løn; ved at overdrage Eiendomsjord til en anden Grundherre, saaledes at denne kom i Besiddelse af Herligheden, Eiendomsretten, og den forrige Tær, under sin nye Overherres Værn, noledes med Brugen af sin Jord for Livstid, ell. desl.; endelig ved at tage Jord i Fæste, eller som Landbo træde i et Afhængighedsforhold til en Jorddrot eller Grundeler. Endskiøndt vel paa denne Maade Begreberne om Ufrihed og Hørigheid med Tiden mere gik over i hinanden: var det derhos

³¹⁾ Die Hørigen waren nur Glieder einer Hausfamilie, keiner Gemeinde — waren ohne Mannsstimme; sprachen nur vermittelst eines Hofbesizers, der zugleich ihr Vertreter bei den Versammlungen und vor den Gerichten war, und gehörten nur durch ihn und mit ihm zur Hof- oder Dorf-Gemeinde u. s. w. Kindlinger Gesch. der Deutschen Hørigkeit S. 12.

tillige en Folge, at den skarpe Adskillelse imellem Fribaarne og Trælbaarne maatte antage en noget forandret Stillelse. Jordbrug og Landbovæsenet, under en tiltagende Opdyrkning af Jorden, kunde ikke andet end bidrage hertil. Søner af frigivne eller endog fribaarne Jordeiere, der ikke alle kunde faae Arvejord, traadte vel ofte, som Jordsæstere, i et Hørighedsforhold til en geistlig Stiftelse, en adelig eller fri Grundherre; men et saadant frivilligt Borneftab blev derfor ikke til Trældom eller personlig Ufrihed; saa lidet som den, der for sin Person blev en Mægtigerses Vasal (ministerialis, „Haushöriger“, „Diensthöriger“), eller traadte i hans Huustjeneste, derfor blev Træl.

Særdeles viser det sig tydeligt af Maaden, hvorpaa frie Jordeiere i den tidlige Middelalder overgave deres faste Eiendomme til geistlige Stiftelser, at her oprindeligen i en Mængde Tilfælde ikke handledes om andet, end at den verdslige Eier afflod Herligheden, Eiendomsretten til Klosteret, Stiftet, eller Kirken, og derved kom under sammes Beskiemmelse eller Patronat, imod at yde en ringe aarlig Afgift, som ofte bestod i nogle Pund Bør (hvoraf Bøenævnelseren *cerocensualis*, „Wachsinsige“); undertiden ogsaa en ubetydelig, frivillig tilstaaet Høvtjeneste, i Høslætten og Kornhøsten. Et saadant geistligt Borneftab (Schuhhörigkeit) var i Almindelighed heller ikke forbundet med Arveret til Eiendommen, hvis dens Besidder døde uden Livsarvinger³²⁾; hvilket derimod overhovedet,

³²⁾ Kinderling (l. c. S. 27) antager dette som almindelig Forskiel imellem den verdslige „Hofsverfassung“ og den geistlige „Schuhhörigkeit“, hvoraf den sidste var laant af den første: „mit dem Unterschied, daß kein Recht zur Erbfolge in ein Grundstück eines ohne Erben verstorbenen Wachsinsigen Statt hatte.“ (Vf. S. 6. S. 15. og S. 34. S. 126—27. Vi maa iøvrigt ogsaa her erindre, at hans Skildring overhovedet nærmest gaaer ud paa Forholdene i Westphalen.

med forſkiellige Beſtemmelser, galdt om Arven efter andre Hørige eller Borneede i Tydſkland. Lidenne medførte ogſaa heri mangen Forandring. Det geiſtlige Gods, hvoraf en ſtor Deel paa andre Maader, tilligemed Colonerne eller Landboerne, ſom dyrkede det, umiddelbart ſkienkedes til Kirker og Kloſtre³³⁾, udvidede ſig ikke blot i et umaadeligt Forhold; men berigedes ſaaledes med Rettigheder og Fritagelser, at det omſider nærmede ſig til at blive uafhængigt af den verdslige Statsſtyrelſe. — Her vil jeg endnu kun tilføie den Bemærkning: at man bl. a. ſeer, hvorledes ogſaa det geiſtlige Borneſtab har havt ſin Deel i Riobſtædernes Oprindelse; og at Kirkers og Kloſtres „Schuſhörige“ eller Borneede, der boſatte ſig i Byer, ſom ved Veliggenhed, Handel og Næring hævede ſig til Stæder, ſaaledes gik over i en Borgerſtand, der efterhaanden, om endog den geiſtlige Stiftelse vedblev at være Grundeler, erhvervede ſig høiere Frihed og Standbret³⁴⁾.

Under ſaadanne Vilkaar opſtod efterhaanden i den tydſke Stat, med mangehaande Modificationer, hvis nærmere Udvikling her maa forbigaaes, en Mellemſtand imellem den Fribaarne

³³⁾ De to Hovedformer, hvorunder i Tydſkland, Frankrige og flere Lande, de geiſtlige Stiftelser erholdt faſte Eiendomme, vare enten a) med fuld Eiendomsret; eller b) *per modum precariæ*, med Overeiendomsret, Herlighedsret, imedens Beſidderen enten for ſin Livstid, eller ogſaa for ſine Efterkommere, forbeholdt ſig Brugsretten. (ſ. ovenfor). Hvor vidt i øvrigt i førſte Tilfælde Kirkens fulde Eiendomsret ſtraffe ſig: kan være tvivlsomt. Kindlinger antager det kun om Hovedgaardene, ikke om Doelene, eller Fæſtegaardene, hvoraf den geiſtlige Stiftelse ikkun hævede ſamme Langilde og Rettighed, ſom tilførn. „Man wird ohne mein Erinnern leicht bemerken, daß die gemeinen Höfe oder Hüfen hiedurch (durch die Abgaben und Dienſte) ſo wenig das Eigenthum der Stifter und Klöſter geworden, als ſie es zuvor waren, ehe ihr altes Erbhofrichter ſeinen Oberhof einer geiſtlichen Stiftung überlaſſen.“ o. ſ. v. S. 41.

³⁴⁾ Ogſaa vort Fædreland frembyder i Riobſtædernes Hiſtorie ikke ſaa Exempler herpaa; ſaaſom Kiøbenhavn, Næſtved, Ringſted, Maribo, Mariager, m. ſl.

og Trælbaarne. Dertil hørte allerede i den Carolingiske Tid deels de saakaldte *Lidi*, *Liti* og *Litones*, hvilke Nogle ville betragte som en højere Klasse af *Coloni* („Hofhörige.“ Eichhorn l. c. I. § 49³⁵).

³⁵) Det er bekendt, at man ved ingen Klasse af de tydske Landboer i Middelalderen er mere i Uvisshed om deres egentlige Bilskaar og Stilling, end ved disse *Liti*, (*Litus*. L. Ripuar. 62. Ligesaa L. Fris. og Saxon. og for det meste i de frank. Capitularier) eller *Lidi*. (*Lidus*. L. Sal. 14, 6. 30, 1. 2. og fl. *Lida*. L. Sal. 15, 4. og Jordebogen fra St. Germain). De frank. Annaler have snart *Lidi*, snart *Liti*. (Jvf. Grimm D. R. Alterth. p. 226). I Hamborgs Privileg. af R. Otto I. af A. 937: *litus*. Dgfaa: *Lito*, *Litones* forekommer; (f. Ex. hos Alb. Stad. og *Luiti* i et Dipl. af Carl Martel). Man finder baade i Lex Frision. og Saxon. Stænderne saaledes angivne: *nobilis*, *liber*, *litus*, *servus*; (Ligesom ogsaa Tacitus Germ. 44 nævner hos Svionerne de fire Stænder: *nobilis*, *ingenuus*, *libertus*, *servus*). I andre af de ældste tydske Love (L. Anglor. f. Ex.) findes derimod: *Adalingus*, *liber*, *servus*; i Capitulare de partibus Saxon. *nobilis*, *ingenuus*, *litus*; i L. Sal. *ingenuus*, *lidus*, *servus*; L. Alamann. 95, 1. *ingenua*, *lita*, *ancilla*. Denne Forskiel synes at have sin Grund deri, at man undertiden har taget Hensyn til en Mellemklasse imellem den simple Fribaarne og Trællen, undertiden ikke; ligesom undertiden de første adskilles i Adelbaarne og Fribaarne, undertiden ikke. At *Liti* eller *Lidi* betegner en saadan, friere Mellemklasse, synes afgjort, og antages af endeeft Aldre. (Jvf. Muratori, hos Du Chesne. Glossar. Pottgiesser l. c. p. 249—56. Heinzeccii Autt. Germ. T. III. p. 64—66) J. F. Schannat Corpus tradition. Fuldens. ab ao. fundat. Eccl. Fuld. 744 usque ad fin. sec. XIII. Lips. 1724. Fol. p. 330. 31. Her anføres Exempel paa en Adelig, der havde en Søn „ex propria ancilla“, og frigiver ham, samt vil, „ut optimo lidorum utatur jure.“ — Derimod ere hverken ældre eller nyere tydske Lærde ret enige om, hvilken Stilling, over eller under *Coloni*, man bør tillægge *Liti*; eller hvorvidt denne latinske Benævnelse (*Liti*, *Leute*? *Luiti*. f. ovenfor) er den samme som det t. *Lazzen*, (*Edhilingi*, *Frilingi*. *Lazzi*: *nobiles*, *ingenui*, *serviles*. Nithardi Chron. l. VI.) og *Laten* (*Sachsensp.*). Gaup synes vel at antage dette (Recht u. Verfass. der alten Sachsen. S. 107); men tilstaaer, at „in dem Recht der alten Geburtsstände bildet das Verhältniß der Liten noch immer eine der dunkelsten Seiten.“ (ib. S. 105). Meest tydeligt synes Forholdet tilkiendegivet i Lex ant. Saxon. (hvis Redaction er fra Carl den Stores Tid) ved Mandebodens Størrelse. En *Nobilis* har nemlig der en Mandebod af 1440 Solidi; en *Ingenuus* har

o: fkattepligtige Fæftebønder; deels *Ministeriales* o: oprindelig frie Tienestemænd, der enten havde forpligtet fig til perfonlig Krigstienefte, eller til Hofdienefte hos Fyrften, eller nogen anden Mægtig og Adelig, under hvis Beflyttelfe de ftode; og faaledes havde hengivet fig til et Slags perfonlig „Hørigbed.“ Til en faadan Mellemftand maa da ogfaa henregnes de ovenfor nævnte frie (o: fribaarne) Landboer, (*liberi coloni, mansuarii, &c.*) forfaavidt fom det antages, at de igjen kunde træde ud af deres Afhængigheds- eller Bornefsforhold, eller opfige og forlade deres Fæftejord³⁶). Om faadanne, „der allene af Nød og Trang paatage fig at dyrke geiftlig Jord“, figes i en

---

240; *Litus* 120; *Servus* 36 *Solidi*. (Gaupp. l. c. S. 99—104. jvf. hans Udg. af „*Thüring. Gefeg.*“ S. 144. o. fg. og „*Miscellen des d. Rechts.*“ S. 59. o. fg. Grimm d. *Rechtsalterth.* S. 303—308). Denne anfører S. 305 Stebet af et Dipl. af Otto I. 939. („*prædium in proprietatem damus cum familia lassorum XVIII. servorum XX. Litorum VIII. colono etiam uno*“ hvor *Liti* og *Lazzen* tydeligt adffilles. Endnu i det 15de Harhundrede findes „*Laten, Erfflaten*“, i *Westphalen* ved *Nieder-Rhin* fom frie Landboer, *Coloner*, *Fæftebønder*, med *Livsfæfte* (*Lyfsgewinn*) og befieft Landgilbe til *Hovebgaarden* (*Salhoff, Sadelhoff*), hvorunder de udgiøre en fluttet *Menighed* (*Laetschap*), med eget *Birk* eller *Ting*, en „*Hoeffrichter*“ og 8 valgte *Bifiddere*. (f. „*Die Latenrechte am Nieder-Rhein*“ og „*Rechten ind gewoenten des Bishops Hoffs van Xanten*“ (en faakaldet „*Latenboek*“, nedffrevet 1462) m. fl. *Arch. f. die Gefch. des Nieder-Rheins*, von Th. J. La combi et. I. *Düffelb.* 1832. S. 162. 172. o. fg.).

³⁶) „*Homo de mansata, qui est homo (Bornef, Vasfal) ratione possessionum; persona tamen eius libera est secundum consuetudinem Regni Franciae, si dimissa mansato alio se transferat.*“ *Du Fresne Glass. v. mansata*. Hvorvidt en faadan Opfigelfesfrihed i nogen Udftækning fandt Steb hos de frankifke *Coloner*: vil jeg ikke afgiøre. Spor til det modsatte *Stavnsbaand* synes alt for hyppige, til at man kan antage denne Frihed for almindelig. Ja selv arveligt Bornefsforhold fremtræder hos *Colonerne*. Jvf. *Vindicationsformularen* hos *Baluzius. Capit. II. p. 452*. „*Eo quod genitor suus, aut genetrix sua, coloni sui fuissent, & ipse ille suus colonus esse debebat, et malo ordine de ipso colonatico se abstraherat.*“ &c. cf. p. 352, og *Baluzii Note p. 953*.

Forordning af Carl den Store N. 801³⁷⁾, at de ikke skulle tvinges til offentligt Hovet (servitium publicum). Man adskilte disse Landboers Fæstegaarde udtrykkeligt fra de trælbaarne Jordfæstere, og betragtede dem som bedre og af højere Værdi; men dog seer man Spor nok til, at disse liberi coloni paa flere Maader vare indskrænkede i deres personlige Frihed og Giendomsret³⁸⁾; og at, som ovenfor (S. 421) er bemærket, i Middelalderen overhovedet kun det frie Gods, den frie Jordeiendom, gjorde den fuldkommen frie Mand.

Man seer vel ogsaa, at efterhaanden som den egentlige Trældom uddøde, ophørte den gamle Hoved-Afskillelse imellem den fribaarne og den ufrie eller trælbaarne Mand; men saaledes, at den nyere Adels eller Ridderstand paa en Maade usurperede den hele frie Stands Fødselsret; og at Landboernes Stand, den senere Tids Bøndestand overhovedet (skiondt ikke uden Undtagelser³⁹⁾) i Tydsland meer og mere traadte over i et Standsforhold, der, under Form af den nyere Sørighed, eller Livegenskabet, kan siges at have indtaget den gamle Ufriheds, eller Trældommens Plads. Det har derfor været en hyppig Stienstand for de Retslærdes Undersøgelser og Uenighed: om overhovedet den tydske Bøndestand nogeninde har været fri for Livegenskab? — De, som endog ingenlunde benegte, at meget afvigende Forhold i Henseende til Fæstebon-

³⁷⁾ "Qui per solam necessitatem terram ecclesiasticam vel colunt, vel colendam suscipiunt, non a comite... ad servitium publicum compellantur." Capit. A. 801. c. 20. Baluz. I. 352.

³⁸⁾ S. bl. a. Montag l. c. p. 272—76.

³⁹⁾ Jvf. Eichhorn d. St. u. Rechtsgesch. 3 Ausg. II. S. 342. S. 483. »von freien Landsassen« : saabanne Frie, der ikke vare adelige (ritterbürtig) men heller ikke vare Hintersassen (: »Alle Personen, welche einen Schutzherrn haben, der sie in der bürgerlichen Gesellschaft vertritt, ohne Rücksicht auf den Umstand, ob sie frei oder unfrei sind;« altfaa Borneede).

derneſ Stilling og „Hørigheſ“ finde Sted og have fundet Sted i forſkiellige tydſke Lande, og at fuldkomne Selveiere („Freibauern“) i viſſe Egne og Landſkaber af Tydſkland endog i det 18de Aarhundrede ikke vare ſieldne⁴⁰⁾: have dog ved grundige og lærde Forſkninger ei kunnet bringe det videre, end at den hele nyere tydſke Bøndeland i dens Oprindelig ſtammer fra de ældre Tiders Frigivne⁴¹⁾, Coloner, „hørige Leute“, „Hinterſaſſen“, og hvorledes man i øvrigt til forſkiellige Tider har nævnet den hele Claſſe af tydſke Landbrugere, der, efter Folkevandringerne og Chriſtendommens Indførelſe, ſom Jordfæſtere eller Fæſtebønder udgjorde den egentlige, umiddelbare agerdyrkende Stand.

Det ſynes imidlertid dog klart, at man, ligefom i Danmark, ogſaa i Tydſkland kan ſkielne imellem to Hovedperioder i den agerdyrkende Folkeclaſſes Forfatning; om det endog heller ikke der er let, med Sikkerhed at udfætte Grændſerne imellem begge. Den første er den, hvori frie Bønder, enten i ſammenbyggede Landsbyer (villae), eller i ſærſkilt beliggende, men dog ikke vidt adſprede Gaarde eller Boel, (mansus) havde dannet de By-Menig-

⁴⁰⁾ Cf. *Heineccii Antt. German. II. 2. p. 86.* „Passim in Suevia sunt rustici dicti Freibauern, liberi a dominis immediatis, nec quidquam præstantes, nisi quod communis exigit subjectio.“ *Felix Malleolus* (Hämmerlin) taler ogſaa i det 14de Aarh. (de nobilitate & rusticitate c. 14) om „Rustici liberi“ i Biſpedømmerne Augſburg, Coſnig og Baſel, ſom noie vogtede ſig for, at de ved Giſtermaal med ufrie Dvindsfolk ſkulde tabe deres Rettigheder. (Om de frie Bønder i Tydſkland, under Middelalderen, ſ. ogſaa *Hüllmann Geſch. des Urſpr. der Stände in Deutſchl. 2. Ausg. 1830. S. 460—65*; temmelig kort og ufuldſtændigt; hvilket endnu mere gielder om den følgende S. 39: „Unſteie Bauern“). Om frie Bønder i Weſtphalen, ſ. *Kinderling l. c. S. 69. 70.*

⁴¹⁾ Cf. *Boehmer de jure statu & conditione hom. proprior. a servis Germaniæ derivando. Sectio III. §. 1. p. 41 sq. Heineccius l. c. p. 86. sq.*

heder, hvis Fælles=Giendom, By=Marken, ved Jordmaaling (Rebning) var bleven fordeelt i Lodder eller Jordstifter, udlagte til enhver Gaard; men derfor ligesuldt dyrkede under eet, eller i Bange. Denne Inddeling, saavel imellem de forskjellige Bymenigheder, (om Sogne er her endnu ikke Tale), der samlede udgjorde en, Gau" (pagus; hos os et Herred), som imellem de enkelte Gaarde (Höfe, Hufen", Boel), ligesom ogsaa Herredsdelingen, ere i selve deres Existents historiske Monumenter; men deres Oprindelse er forhistorisk, eller har intet bestemt Tidsmoment⁴⁹⁾. At Spor af en sliq Forfatning og Forening af Bymænd og Sognemænd (Markgenossenschaft") ogsaa hos os have vedligeholdt sig til en meget sildig Tid, eller lige til Udskiftningen og Jordfællesskabets Ophævelse: er bekiendt nok, og andensteds fremhævet. — Heller ikke fattes i Danmark tidligere historiske Spor til de større frie Jordeiendomme i een Mands Besiddelse, hvilke vi forefinde hos de Tydske ligesaa tidligt som Bymenighederne; og uden at man, saa lidt som for disse, kan angive nogen bestemt Tidsalder for deres første Oprindelse. Vi træffe allerede i den for-carolingiske Tid samlet Jordegods, hvis Bymarker og Bange (Feldmarken") deels henhøre under Hovgaard eller Hovedgaard (mansus dominicatus, „Salhof", Oberhof, „Fronhof" m. m.) deels ere fordeelte til Boelene (mansus, „Hufen"); og saadant Jordegods, Kongernes, fornemme Grundherrers eller Kirkens Giendom, dyrkes paa Hovgaardene ved en Forvalter (Bryde, „Maier", Maior); paa Boelene, under forskjellige Forhold af Jordfæste, ved Trælle og Frigivne, eller ved

⁴⁹⁾ At saadanne Bymenigheder hos os, ligesom i Tydskland, havde deres selvvalgte Forstandere („Graf", A. S. *Gerefa*; M. A. Lat. *gravio*, *decanus*) vide vi bl. a. af det gamle Navn paa denne Besiddelse: Oldermann, der endnu ei er reent uddød.

Landboer og Borne, (Coloni, „Hinterfassen“) ⁴³⁾. At en lignende Indretning, i det mindste hvad det geistlige Guds angaaer, kan paavises i Danmark, (Skiondt Kilderne ere fra langt tidligere Tider) vil nedenfor blive nærmere berørt ⁴⁴⁾.

Den anden Hovedperiode er den, hvori de frte By-Menigheder eller Selveier-Menigheder, der vare i fælles Besiddelse af den hele Bymark og dens tilhørende Gaarde som deres Eiendom, efterhaanden forandrede en væsentlig Deel af deres Natur og Forfatning; i det flere og flere af Selveier-Boelene, ved Salg og Jordskifte, gik over i fremmede eller større Grundeieres (senere Adeliges) Hænder; og saaledes de jordegne Bønder eller selveiende Boelsmænd, der vare frte Medlemmer af Byens Samfund, Bylauget, (Gierlauget, som det hos os kaldtes i Folland), omsider svandt ind til at blive Undtagelser ⁴⁵⁾; hvorimod borne Fæstebønder bleve den

⁴³⁾ „Feldmarken im echten Eigenthum des Königs, des Adels und der Kirche — deren Höfe von Hörigen gebauet wurden; oder doch nach Hofrecht an Schutzhörige, Schuttpflichtige oder Freie erlassen worden.“ Eichhorn v. Staats- und Rechtsgesch. I. § 83. (3. Ausg.)

⁴⁴⁾ Inddelingen af Koeskilde Stifts vidtløftige Jordegods i Stælland viser, at ethvert Foged-District (exactio) havde en Hovedgaard (curia principalis) med flere hele Boels Jord, og tilliggende Hødbønder eller Huusmænd (inquillini) s. Jordebogen. S. R. Dan. T. VII. At saadanne Hovedgaarde have været til, inden Godset blev geistligt, har megen Rimelighed. Det er imidlertid ikke derfor Meningen, at vi skulle gienfinde alle de tydske Forhold ved Hovedgaarde og Landsbyer i Danmark. (Jvf. bl. a. Kindlinger Gesch. v. Hörigkeit S. 10 om Westphalen: „Da wo Dörfer bestehen (o: sammenbyggede Byer) ist durchgehends noch ein Edelhof sichtbar, welche der alte Ober- oder Fronhof des Dorfes war — Da wo Bauerschaften (Bymenigheder med adspredte Gaarde) entstanden sind, gewahrt man ebensals in jeder derselben ein Oberhof, der entweder noch diesen Namen führt, oder Althof, Schulthof heisst, oder gar als einen Edelhof erscheint.“) Ogsaa hos os viser ældre, eller endnu bestaaende Navne paa endel Herregaarde, at de ere opstaaede ved eller af en Landsby.

⁴⁵⁾ At denne Overgang dog har været langsommere, og er indtraadt tidligere i Tiden i Danmark, end i Tydsland, er tydeligt nok. Det

almindelige, eller den talrigeste jordbrugende Folkeclasse. Mængden af frie Jordbeiere, der, under mangehaande Stillinger og Forpligtelser, havde maattet givet sig under Mægtigeres Beskyttelse⁴⁶⁾ var tillige saaledes bleven forøget, at Kirkegodsset og de store Jorbdrotters Eiendomme nu optog næsten alt det dyrkede Land, eller den bedste Deel deraf. Den Tid var forbi, da Frihed allene var Odelstandens Udmærkelse, eller da Selveier-Bonden kunde forsvare sin fulde Uafhængighed og Selvstændighed saa godt som Jarlen eller Hertugen. Vaabendygtighed og frigerst Væ blev da Mærket paa den over Trællen, den frigløse eller vorneede Jordbruger ophøiede Stand; og den egentlige nyere Adel eller Ridderstand med personlige og arvelige Forrettigheder, udviklede sig tilligemed Lehnsvæsenet.

Til at oplyse de ældre tydske Landboforhold, og Agerdyrernes Vilkaar hos Frankerne ere Hovedkilderne (foruden de ældste Love eller Vedtægter) deels de frankiske Kongers Capitularier, deels de geistlige Stiftelses (Klostres og Bispedømmers)

var bl. a. en Folge af mange Statsforholds langt tidligere Udvikling i Norden; thi endt det tillige viser sig, at Danmarks agrariske Forhold overhovedet mest have dannet sig i Lighed med Tydslands.

⁴⁶⁾ Man finder ikke selden hele Byer og Menigheder, der saaledes overgave sig i Borneftab; og eet Exempel maa være nok til at vise, at de ikke altid fandt den Beskyttelse, de søgte. Af en Kloster-Beretning (fra XI. Aarh.) seer man, at i Landsbyen (vicus) „Wolen“ i Schweiz havde de frie Bønder i denne By overgivet deres Gaarde (prædia) som stattepligtige (sub censu legitimo) til Guntram, en mægtig Herre, der boede i Byen, under det Vilkaar, at de altid skulde være trygge under hans Forsvar. („ea conditione, ut sub mundiburdio illius semper tuti valerent esse). Men neppe havde han faaet dem under sin Magt, før han begyndte at undertrykke dem og at fordrø Høveri af dem, „som om de vare hans Fæstebønder.“ o. s. v. (statim ad oppressionem illorum incubuit, coepitque eos primum petitionibus aggredi, deinde — pene quasi mansuarii sui essent, jussit sibi servire in agricultura sua, & secando foenum, & metendo, & in omnibus rebus quibus oppressit eos.” Herrgott Genealogia diplom. dom. Habsburg. 1737. I. p. 324. Bønderne vilde klage for Kongen, da

Jordebøger og Diplomatarier⁴⁷⁾. Jeg kan ved denne Leilighed ikke ganske forbigaae, til nærmere Oplysning af Materien om Jordsæfte og Borneffsforhold i den tidligste Middelalder, at omtale en af de vigtigste og mærkeligste historiske Kilder af ovennævnte Art, som, ved den i Frankrige vaagnede alvorlige Iver og Begeistring for Nationalhistorien, nylig er bragt for Lyset. Det er den hidtil utrykte, i Carl den Stores Tid, eller i Begyndelsen af det 9de Aarhundrede, efter Abbeden Irmino's Foranstaltning⁴⁸⁾ forfattede Jordebog over alt det, Klostret St. Germain des Prés ved Paris tilhørende Gods; hvoraf man for et Par Aar siden har udgivet Texten, som dog endnu mangler den vigtige Deel af Bogen, der skal indbefatte den oplysende Indledning og Commentar. Uagtet Savnet af dette uundværlige Hielpemiddel, vil jeg forsøge, her at uddrage nogle af de, vor Siensstand nærmest vedkommende Hovedpunkter og Resultater, som Jordebogen, og de af Udgiveren i et Tillæg meddeelte analoge Actstykker og Diplomer, frembyde.

Først vil jeg gjøre opmærksom paa den forbausende Rig-

---

han engang kom til Solothurn; men kunde ikke komme til for Mængden af fornemme Herrer, forstode ikke at tale deres Sag (propter ipsorum stolidi verba); og udrettede intet (cum male illuc venirent, peius inde redierunt). Guntram efterlod Bønderne, som sine Borne, til sin Datter, og denne igjen "dimisit filio Rodolpho hereditatem tam injuste acquisitam." 1106 kjøbtes Byen til Klostret Muri.

⁴⁷⁾ Til de vigtigste af disse hører det af J. F. Schannat udgivne Corpus traditionum Fuldensium (Lips. 1724 Fol.), der gaaer op i Tiden til Midten af det 8de Aarhundrede; og hvortil slutter sig Udgiverens „Patrimonium S. Bonifacii“, en Beskrivelse over Stiftet Fuldas Eiendomme, efter Diplomer og gamle Jordebøger, „a temporibus Pippini Regis ad initium Sec. XIV.“

⁴⁸⁾ Polyptychum Irminonis Abbatis, s. liber censualis antiquus Monasterii Sancti Germani Pratensis. 460 p. 4to. Irmino (Abbed i St. Germain omtrent fra 811—817) var yndet af Carl den Store, og var en af de fire Abbeder, som underskrev Keiserens Testamente. (Jvf. Bouillart Hist. de l'Abbaye Roy. de St. Germain des Prez. Paris 1734. fol. p. 23. 24. Et Par Brudstykker af Jordebogen ere der aftrykte p. IX. X. (Pièces justific.)

dom paa Jordbesiddelser, fom dette Abbedie allerede omtrent halvtredie hundrede Aar efter dets Stiftelse havde været i Stand til at erhverve⁴⁹⁾ i en Landstrækning af Frankrige, der mest kunde regnes til den nærmere og fiernere Omegn af Abbediet og af Paris. Det, som er tilovers af Haandskriftet, der fattes nogle, dog ikke ret mange Blade, opregner Kloftergodset, med Bøndernes, deres Hustruers og Børns Navne, enhvers sær- egne Stand og Stilling, Gaardenes Jordmaal af Ager, Eng og Viinland, undertiden ogsaa af Skov, samt Afgift, Skyld og Dagsværk; saaledes som Godset fandtes fordeelt i 25 Districter, Sogne og Byer⁵⁰⁾, der endnu alle, efter meer end tusind Aars Forløb, ere kiendelige ved deres latinske Navne. Saa vidt Antallet, baade af Heelgaarde (Voel, Mansi) og andre større bebyggede Jordlobber, angives, eller nogenlunde kan beregnes, udgiøre de tilsammen henved 1800; hvoraf jeg har talt omtrent 840, der findes udtrykkelig anførte som oprindeligen fri Eiendom eller Odelsgods, (mansi *ingenuiles*) og omtrent 220 som ufrie Voel (mansi *serviles*). Denne Jordens Beskaffenhed synes dog at have været uden egentlig Indflydelse paa vedkommende Jordbrugers Stand eller Forhold. Det sædvanlige er vel, at *coloni* findes paa de frie Voel og *servi* paa mansi *serviles*. Men hyppigen finder man ogsaa, baade Landboer eller Fæstere under Bornefskab (*Coloni, Homines*), og Bønder af ringere Klasse (*Lidi*) som Beboere af mansi *serviles*; og omvendt findes *Servi*, der have frie Voel i Fæste⁵¹⁾. — Antallet af Voel eller Gaarde (mansi

⁴⁹⁾ Stiftelsen af Abbediet St. Germain er omtrent fra 550.

⁵⁰⁾ At den Form, hvori Abbediet St. Germain's Jordebog er forfattet, var den sædvanlige, der brugtes i de frantske Lande ved lignende Documenter: sees af de i Tillægget p. 283—296 meddeelte Fragmenter af Polyptychum Fossatense, Remense og Sithiense.

⁵¹⁾ J. Gr. „Landricus servus — tenet mansum *ingenullem*.” p. 108. 281. Othertus servus, & uxor eius ancilla — tenet mansum *ingenullem*.

udtrykker dog langt fra ikke Tallet af Huushold eller Familier. Saaledes angives f. Ex. i en By (Buxydum 3: Boissy en Drouais. p. 131. 149) 81 mansi, men 182 Arnefteder (soci). Der forekommer ogsaa flere Slags mindre Jordlodder, f. Ex. *hospitium*⁵²⁾ og *pertica*. Saadanne mindre Jordlodder (hospitia) kunde i øvrigt ogsaa, ligesom de større, beboes af coloni (f. f. Ex. p. 259. 60). I hver By havde Klofret tillige en betydelig Hovedgaard eller Herregaard (mansus dominicatus) og for det meste een eller flere Kirker. Jordbogen nævner ved hvert District først Hovedgaarden, med dens tilliggende Ager- og Engjord, Skov og Møller; dernæst Kirken eller Kirkerne, hvor saadanne findes, med Kirkejorden, og de undertiden til Præstegaarden eller til Kirken hørende hospites (Huusmænd, med Jord)⁵³⁾. Herpaa følger Uvlsforvalterens

---

p. 280. Ligeledes om 3 andre servi p. 281. — „Dominicus servus, & uxor eius colona, tenet mansum ingenuilem.” p. 2. — Derimod: „Ragenulfus colonus Sancti Germani, & uxor eius colona — Ragemboldus colonus — isti duo tenent mansum servilem.” p. 3. Baldricus colonus & uxor eius colona — tenet mansum dimidium servilem. p. 3. Syv Coloni, som alle have mansi serviles, p. 56. o. f. f. Det, man sædvanlingen antager (f. Anton, Gesch. der deutschen Landwirthsch. I. 298), at mansi ingenuiles og serviles nævnedes „efter Besiddernes Bessaffenhed“, gielder saaledes ikke uden Undtagelser.

⁵²⁾ Dette forklares af Udgiveren ved: „*prædiolum cum habitatione, occupatum non jure hereditario sicut mansus, sed pactitio, vel ad domini arbitrium.*” Altsaa Leiehuse med Jord. Iøvrigt findes de (ligesom vore Gaardsæder) næsten ved alle Kirkerne og Præstegaardenes Jord. *Pertica* (fr. perche) var ikke blot et Længdemaal (f. nedenfor); men ogsaa et Jordmaal.

⁵³⁾ Disfes Afgift er sædvanligen 1 Søne, nogle Hg, og en Ugedags Arbeide. Undertiden er Kirkejorden saa betydelig, at den ikke kan have hørt allene til Præstegaarden; f. Ex. Breve de Villamilt (Villemieux) p. 76. „*Aspiciunt ad ipsam ecclesiam de terra indominicata* (altsaa fri Jord, Hovedsgaardsjord) *bunuaris XXIV*”; desuden 6 mansi med 16 Arnefteder eller Familier, 74 bunuaris Jord, og 14

Gaard, hvor en saadan findes. Han er altid en colonus ("maior & colonus") og har undertiden to mansi (p. 77). Dernæst opregnes Colonerne Gaarde, og det øvrige Gods i Districtet; og i de fleste Tilfælde angives til Slutning hele Antallet af mansi, deres Beskaffenhed, og Summen af Landgilden eller Afgifterne.

Det overveiende Fleertal af Bønder eller Jordbrugere, der opregnes i Jordebogen som Beboere af Klostergaardene, ere frie Fæstere (Coloni). Naar jeg kalder dem saaledes, forstaaer jeg derved, at de, i Modsætning til Trællene, (servi) i det mindste have været af oprindelig fribaaren Herkomst. Disse Coloni benævnes allevegne: *homines Sancti Germani*, hvilket kan oversættes ved det Tydske „Leute“, og vort Borneede. De vare under Klosters Værn, og Klosters Patron betragtedes som deres Skytsherre. Den samme Benævnelse tilføies sædvanligen ogsaa ved de langt sjeldnere forekommende *Lidi*; med derimod ikke i Almindelighed ved Trællene (Servi), eller de Fremmede (advenæ)⁵⁴). I øvrigt finder jeg ingen væsentlig Forskiel paa de sidstes og de første to Glasers Bilkaar som Jordbrugere, og antager, at Benævnelsen af Trællene har Hensyn til Vedkommendes Fødsel eller personlige Forhold.

Til Exempel paa hvad Jordebogen anfører som Skyld og Hovet af en fri Gaard (*mansus ingenuilis*) vil jeg tage

---

hospites. Den havde tillige en Annerkirke, med lidet Jord og 2 servi. Men ved en anden Kirke i samme District (*Bidolidum*, Boulay) med 6 *hospites*, seer man udtrykkelig, at dens betydelige Jord var Præstegaard: „habent inter ipsum presbiterum & ipsos hospites de terra arabili bunuaria XX. de pastura bunuaria III.

⁵⁴) Naar derimod en Træl (*servus & uxor eius colona* p. 22, 251 &c.) havde ægtet en Colona; eller naar en Fremmed (*advena, extraneus*) var i samme Tilfælde: p. 256. finder man jævnlig at Mand og Hustru tilfammen benævnes: *homines S. Germani*.

den første, næst Hovedgaarden, i Byen Bisconcella, (fr. *Béconcelle*) hvis Besidder "Teuthardus colonus et maior"⁵⁵⁾ i Krigsstyr (ad hostem) hvert andet Aar ydede 3 Skilling (soledos) og hvert andet Aar een; samt aarligen 3 Høns og 15 Vg. Til Vintersæd pløier han 4 Rafter (Peticas; det fr. perche⁵⁶⁾ til Vaarsæden to. Han gjør Spænddage (Corvadas, fr. Corvée) i begge Saaetider hver Uge med to Dragere, (cum duobus animalibus) forretter Kjørsejer til Orleans eller til Mans; (facit carroperā, af carrum, en Karre) og gjør 2 Dages Arbejde (dies II operatur; formodentlig om Ugen), men, naar han ingen Spænddage gjør, da 3 Dage; videre luffer han to "peticas" Vængeaards-Gierde med fløvede Pæle eller Stavre (paxillis fissis), samt to Rafter eller "peticas" Agergierde (ad messum), hvis ingen Skov er i Nærheden, men 3 Rafter, dersom Skoven er nær; endelig slaaer han i Engen et Maal af to perticae (secat in prato perticas II). Om 27 andre Bønder (Coloni) i samme By, hvoraf hver havde en heel Mansus, skjøndt ingenlunde med fuldkommen lige Jordmaal: hedder det ved dem alle: Solvit similiter. (p. 216). Den samme Formel anvendes paa lignende Maade i en stor Deel af Jordebogen. Den fuldstændige Skyld m. m. anføres ved den første Gaard i hver By; saalænge Jordskyl-

⁵⁵⁾ Gaardens Jordmaal af Ager, Eng og Vænge angives saaledes: „habens de terra arabili hunuarios X & jornalem I; de vinea dimidium aripennum (fr. *Arpent*), de prato aripennos V.”

⁵⁶⁾ *Pertica*: i den sædvanligste Bemærkelse, et Ager- eller Jordmaal, af forskjellig Længde; dog oftest paa 10 Fod (*pertica decempeda*), men ogsaa paa 12, 15, 16, 20, 25 og 27 Fod. Desuden forekommer: *Pertica arpennalis*, *agripedalis*, *manualis*, *jugal*, o. s. v. „*Peticas facere* 3: agrum ad tot perticas colere.” s. *Du Cange*. Gloss. ar. Det danske „Rast”, der brugtes i vor ældre Agermaalning, og det Tydske „Ruthe”, svare uden Tvivl nærmest til *pertica*, *perche*.

den, ſom det ſynes, bliver den ſamme, hedder det: *ſolvit ſimiliter*⁵⁷⁾.

Endſkøndt man viſt nok af Jordebogen ikke let vil være i Stand til at ſee, hvorfor Jordſkylden og Byrderne ved een Gaard ere ringere, end ved en anden: ſees det dog overhovedet ved de mindre Jordlodder, ſom forekomme, at Afgifterne i det Hele nogenlunde maa have rettet ſig efter Jordens Værdi⁵⁸⁾. Ikke ſielden findes to, endog 3 eller 4, ja 5 Familier paa een Gaard, ja ſelv paa et halvt Boel (*dimidium mansum*). Det ſædvanlige er, at baade Mand og Kone ere *Coloni* (*Colonus & uxor eius colona*); dog forekommer temmelig hyppigt: *Servus & uxor eius colona* (ſ. Gr. p. 299. 210); og da benævnes ſædvanligen begge *homines sancti Germani*. (Eigeledes: *Servus & uxor eius lida*; 209. *Lidus & uxor colona* p. 3. *Colonus & uxor lida* p. 25. 26. 29. 30. 36 o. fl.⁵⁹⁾. Man finder derimod høiſt ſielden (maaſke kun een Gang, p. 250) en *Colonus*, gift med en Trælqvinde (*ancilla*)⁶⁰⁾. Derimod forekommer

⁵⁷⁾ At Colonernes Afgift i øvrigt rettede ſig efter gammel Vedtægt, („*per drictum*, (?) vel *per triginta annos*“) og anſaaes for lovlig, naar den ikke overſtreb denne: ſeer man bl. a. af den p. 314 meddeelte Dom af R. Pipin i Aquitanien. a 828.

⁵⁸⁾ Imidlertid ere Anomalierne her ſaa mange og betydelige, at man neppe vil være i Stand til at forklare dem. 3 Byen *Palaiseau* (*Palatiolum*) forekommer ſ. Gr. p. 10 en Gaard med 3 *hunuaria* *Moieiland*, en anden med 8 *hunuaria*, hver med en enkelt *Colonus*; p. 11 derimod en Gaard med 8 *hunuaria*, og 5 *Coloni*, hvis Familier i Alt udgiøre 25 *Personer*; dog findes det ſædvanlige „*ſolvit ſimiliter*“ ved dem alle tre.

⁵⁹⁾ Flere Mærker ſynes, i Følge denne Jordebog, at hentyde paa, at en *Lidus* i Standsvilkaar ſtod ringere end en *colonus*. Et Sted forekommer en *lidus* ſom *Svinehyrde*: „*Eusebius lidus & uxor eius lida — ipse non tenet, sed prævidet porcos.*“ p. 112. (no. 285).

⁶⁰⁾ Af et p. 376 meddeelt Diplom ſees den vel bekiendte *Arſag* hertil: „*Ancilla in uxorem ducta, virum suum vinculo servitutis obligata.*“ Ind. p. 409. — S. 75 forekommer dog ogsaa: *Ansegis & uxor eius Ancilla S. Germani, Gisleberga, homines S. Germani*. Men hæn benævnes hverken *colonus* eller *servus*.

bl. a. p. 70 to Gange: *Colonus & uxor eius libera* (hvilket faaledes viser en Forfkiel paa begges Vilkaar). Disse benævnes vel ikke *homines S. Germani*; men Afgift og Høveri er dog for dem uden Forandring. Ligeledes p. 141 *Lidus S. Germani, & uxor eius libera*; ja endog (p. 21) "*Servus & uxor eius libera* — *homines S. Germani*." Disse og flere Lidi have en *mansus lidilis* i Fæste. (*tenent*; det sædvanlige Udtryk; om Klofret og dets Eiendomme bruges *habet*). Et Exempel forekommer ogsaa paa frie Bønder (*coloni ingenui*), som ved særegne Forhold vare blevne for bestandig fritagne fra Jordfkyld og Høveri, imod en Afgift af Olie eller Bør (VIII. sextarios olei, aut XXII. ceræ libras) til Kirken⁶¹). En egen, men fielden forekommende Klasse af Klofrets Folk vare de Fremmede (*extranei, advenæ*), hvorved uden Tvivl overhovedet forftaaes faadanne, der ikke vare fødte paa Kloftergodset; eller ikke endnu vare optagne i et egentligt Borneftsforhold⁶²). — Ingenfteds nævnes noget om Tyende eller Trælle hos Gaardbrugerne⁶³); kun Børnene opregnes ved Navn;

⁶¹) "*Coloni vero qui ipsam inhabitant villam ita adhuc sunt ingenui, sicuti fuerunt temporibus sancti Germani; quatinus nulli hominum aut vi, aut voluntarie, sine precepto Abbatis aut Arcisterii, aliquod exhibeant servitium. Nam ipsum alodium contulit S. Germanus ad luminaria ecclesie S. Crucis.*" &c. p. 117.

⁶²) *Extraneus & uxor colona* p. 210. *colonus & uxor extranea*. 148. *Witbertus Lidus & uxor eius extranea*. p. 113. „*Frotbertus Lidus, & uxor eius extranea* — *quorum infantes non sunt sancti Germani.*" p. 113. „*Berto Extraneus, cuius uxor & infantes non sunt S. Germani.*" p. 98. *Servus & uxor eius advena*. (to Gange) 223. En Dom af K. Carl den Skaldede, (877?) meddeelt p. 346, viser i øvrigt: at naar Fruentimre havde giftet sig ind paa Klofrets Gods, kunde de ikke forvres tilbage af nogen anden Herre, eller denne kræve Hovedskat (*capitulum*) af faadanne.

⁶³) At de tydske eller frankiske *Coloni* baade kunde eie og vindicere sig Trælle, seer man af Append vett. Formul. ad Marculfum. *Baluzii Capitular. II.* p. 438.

hos Enkelte ugifte ogfaa Moder eller Søfter; men aldrig Brødre. Endftiondt Høveriet ved de forftiellige Slags Fæftejord fædvanligen er beftemt for hvert Slags Arbeide, forekommer dog heller ikke ganfte fælden Udtryk fom disfe: “*facit manoperas quantum ei iubetur.*” (p 3.) *caroperas, manoperas quantum ei iubetur.*” p. 70. *manoperas quantum ei injungitur* p. 3. *ubi ei injungitur* p. 38. 41. 44. o. f. v. Exempel paa, hvorledes Fribaarne overgave deres Jord under Kloftret, forekommer p. 31, hvor der handles “*de Alodo sancti Germani, sita in pago Madriacensi.*” (pais de Madrie). Her nævnes 15 Giere i Byen (villa) *Nidalsa* (Neauflette), fom havde ftientet Kloftret deres Eiendomme til Kirkelys (ad luminaria); fordi de ikke kunde udrede den fkyldige Krigftieneste til Kongen⁶⁴). De regnedes faaledes formodentlig med til den Glaffe af geiftlige Borneede, fom (fordi de svarede en Afgift eller Kiendelse i Bor) paa Tydft fik Navn af „Wachszinzige.“ Et andet, men fildigere Exempel paa, hvorledes to fribaarne Ynglinger, fom frasagde fig deres Frihed, “*& devenerunt servi beati Martini & omnium monachorum monasterii*” (1099.) forekommer blandt Diplomerne p. 370.

Et faa fuldftændigt Billede af Landboforfatningen, med Hensyn til det daværende Borneftab under Kloftrenes Herftabsret, hos Franferne før og under Carl den Stores Tid: vil man knap af nogen anden samtidig hiftorift Kilde kunne danne fig. Det viser os allerede tydeligt alle Grundtræk af det afhængige, eller „hörige“ Forhold, fom efterhaanden afløfte Trældommen; og fom tillige hos den talrigfte Glaffe af Folket, de ringere Jordbrugere, allerede i Begyndelfen af det

⁶⁴) „*Isti homines fuerunt liberi & ingenui; sed quia militiam regis non valebant exercere, tradiderunt alodos suos Sancto Germano.*”

9de Aarhundrede havde ophævet den fuldstændige personlige Frihed.

Forholdene i Henseende til Stændernes Adskillelse og den tiende Landboclasses Afhængighed af Herkab eller Grundeier hos Angelsaxerne, i det 9de—11te Aarhundrede, vare vel i Væsentlige ikke meget forskellige fra Frankernes. Jeg vil imidlertid i Korthed udvikle, hvad der med Hensyn herpaa især var eiendommeligt hos hin germaniske, senere for en Deel med danske og andre nordiske Indvaanere blandede Nation. — Vi gienfinde allerede i de tidligste angelsaxiske optegnede Vedtægter den samme Dobbeltthed og Trethed i Folkets Stænder eller Classer; nemlig, foruden de herskende Kongeslægter, den almindelige Adskillelse i Fribaarne og Trælle, og de førstes Standsdeling i Jarlbaarne eller Adelsbaarne (Eorl, Thane, Thaneborn), og ringere Fribaarne, eller Bønder (Ceorl, Villain⁶³). Ogsaa disse adskilte et gennemført aristokratisk Princip; ligesom overhovedet Stands- eller Caste-Forskjel viste sig hos Angelsaxerne fuldkommen skarpt udpræget. Endogsaa Overgangen i den geistlige Stand udslettede her ikke (som man ser af R. Egberts Love) den oprindelige Fødsels- eller Standspræg. Jarlen agtedes i Vidnesbyrd og Livsværd altid sex Gange saa høit som Bonden. Ed af sex Bønder som Mededeemænd gialdt kun saa meget som een Jarls; for dennes Liv betaltes sex Gange saa høit Mandebod, (Wergeld) som for Bondens; og alle de øvrige Bøder for Saar, Lemlæstelse eller anden personlig Vold vare i samme Forhold. Herved maa dog bemærkes, at ligesom dette Castefortrin, om jeg saa maa sige, udgik allene fra Fødselen, saaledes strakte det sig heller

⁶³) Det synes at ogsaa den nordiske Benævnelse *Bonde* undertiden har fundet Sted for *Ceorls*: „*Bonde* or *Bunda*, a denomination, frequently applied to the *Ceorl*.” F. Palgrave *Rise and progress of the Engl. Common wealth*. Lond. 1832. 4to I. p. 16.

ikke videre, end til de omtalte Rettigheder. Den Jarlbaarnes øvrige Værdighed, Fortrin og Magt over ringere Undergivne, beroede allene paa hans Grundeieendom. Kun ved denne, eller som fri og fuld Jordeier, (Hlaford, Lord) kunde han byde over sine Mænd (Men, Vassals), eller saadanne ringere Fri-baarne, der havde givet sig under Lordens Herfskab, enten som personligt tienende, eller som Jordefæstere. Den Jarlbaarne uden Land tabte vel ikke sin Fødselsret, men steg dog ned i en Mellemclasse imellem Eorl og Ceorl; hvilket jeg, for saa vidt som Fremstillingen af dette Forhold er sikker, betragter som et af de interessanteste og eiendommeligste Punkter i det angelsaksiske Folks Organisme. Disse saakaldte „Sixhændmen“ (fordi de havde sex Bønders Værd, ogsaa: Sokemen, lesser Thanes) havde, ligesaafuldt som den mægtigste Thane eller Lord, deres fulde personlige Frihed. De havde vel ingen Andre at raade over, og ingen fuld Gyldighed, eller Stemmeret med den adelsbaarne Jordeier; men deres Person var deres Selveiendom, hvorover de kunde raade efter eget Lykke⁶⁶). De kunde, efter eget Valg, frivilligen hengive sig (commend) som Vasaller til en Jarl, ligesom denne til Kongen; de kunde tage Jord til Lehn eller Brug af Jarlen, med Afgifter, ligesom Bønden; men de kunde opløse Forholdet, naar de vilde; intet Stavnbaand, ingen personlig Byrde eller Afgift, kunde paalægges dem⁶⁷).

⁶⁶) „By common right the *Sixhændman* was not to be annexed to the glebe. (3 Domesdaybook hedder det om en saadan, at han har Frihed til at „go with his land wheresoever he choose.”) Classed among the nobility, whenever the *Eorl* and the *Ceorl* are placed in direct opposition to each other, he is always considered below the *territorial Aristocracy*; but distinguished from the *villainage* by the important right of selecting his Hlaford at his will and pleasure.” *Palgrave* l. c. p. 15.

⁶⁷) „The *predial labours* of the Villain were not exacted from the Sokeman.” *Palgrave* anf. St.

Heelt anderledes var Forholdet med den betydelige Klasse af angelsaksiske Jordbrugere eller Landboer, indbefattede under Benævnelser *Ceorls*; men med flere sildigere Navne paa de forskellige Underarter af Klassen⁶⁸). Vi maae forsaavidt regne dem til de Fribaarne Stand, som de ikke vare Trælle, eller trælbaarne; men de vare derimod ufrie Jordbrugere, stavnsbundne Fæstebønder⁶⁹), med fuld Ret til for bestandig at bruge og nyde den Jord, de havde i Fæste, (tenebant) saalænge de svarede den lovbestemte Skyld og Tjeneste⁷⁰); men uden nogen Eiendomsret (freehold) til Jorden, der tilhørte Grundherren. Denne kunde, efter det angelsaksiske Lovsprog, bortskienke, eller sælge og bortskjode sin Ceorl eller Bønde; men aldrig uden tilligemed Jorden. I den angelsaksiske Ceorl gienfinde vi saaledes nærmest en virkelig *Colonus*. Han var hævet over Trællestanden ved sin selvstændige Tilstand som Jordfæster, ved sin Børnepligt, Rettighed til Ed, samt til til at give og tage Mandebød og andre Bøder efter det lovbestemte Forhold⁷¹); ligesom ogsaa ved Rettigheden til, under visse Betingelser (s. Ex. den i en bestemt Tid upaataalte Besiddelse af et vist Maal af frie Jord⁷²) at hæves til Adelsstand; men

⁶⁸) Jvf. *H. Ellis* gen. Introduction to Domesday Book. Vol. I. c. 2. Sect. 1. *Persons*. pag. 68 sq. p. 74—86. (*Villani. Bordarii. Cottarii.*)

⁶⁹) „The Ceorl or villain, however named, may be defined as a *tenant ascribed to the glebe*, one, who performing predial services, (Høveri) was unable to depart from the land which he held. So long as the Villain performed his services, he was not to be removed from his land.” &c. *Palgrave* l. c. p. 17. (Jvf. *Ellis* l. c. I. 74—80 (efter *Blackstone*) og p. 81.

⁷⁰) Endogfaa *Wilhelm Erobreren* bød, (*Leges Vilh. Conqu. §. 33*) at ingen Villanus maatte sættes fra sin Gaard, eller ham paalægges høiere Afgift eller Dagsværk, end hvad Ret og Bedtægt hiemlede.

⁷¹) Hvis en Eorl blev ihjelslagen af en Ceorl, betalte denne 6 Gange saa høi Mandebød, som for en af sine Jævnlike; men dermed var Sagen ligesaa vel afgjort i hiint Tilfælde, som i dette.

⁷²) Jvf. *Phillips* Gesch. des angelsächs. Rechts. S. 120. *Palgrave* l. c. p. 30. „Five Hydes of freehold land appear to have been the qua-

han var udelukket fra politisk Deeltagelse i Folkemoderne, ligesaa vel som Trællen. Denne var hos Angelsarerne under samme Vilkaar, som hos de øvrige germaniske og skandinaviske Folkeslag. Han betragtes i Lovene ganske som Herrens Eiendom; og det er ufornødent, videre at opholde os ved denne Folkeclasse, hvis Tilstand vi kiende nøie nok hos vore Forsfædre i Norden. Heller ikke kan jeg her gaae ind paa det omtvistede Spørgsmaal: hvilken Oprindelse man bør tilskrive begge disse Folkeclasser hos Angelsarerne? At ogsaa hos dette Folk Trældom ofte var en Folge af en begaaet Misgjerning, hvorfor den Skyldige ikke kunde udrede den lovlige Bod, veed man⁷³⁾; og foruden denne og andre Grunde, kunne vel ogsaa endel Trælle hos Saverne have været Afkom af brittiske Krigsfanger. Men, skøndt unegtelig mangan Eiighed findes imellem de uundertungne Britters og deres Seierherrer's politiske Forfatning, og deriblandt ogsaa i Henseende til Afhængigheds- og Borneftsforholdet imellem Lehnsherren eller Grundseieren og Bonden: vilde det dog, efter min Mening, være for dristigt, heraf at slutte sig til, at den hele Folkeclasse af Ceorls hos Angelsarerne skulde nedstamme fra Britter, der vare satte i dette Forhold af deres Overvindere⁷⁴⁾.

Til de ovenfor meddeelte Grundtræk af de angelsariske Stænderforhold, vil jeg endnu kun føie den Bemærkning: at

---

lification, which placed the *Ceorl* in the rank of the *Thane*." Men en saadan Eiendom skulde da gaae i Arv i tre Slægter, eller fra Faderen til Sønsønnen. Den sidste regnedes først for adelsbaaren.

⁷³⁾ Palgrave. l. c. p. 29.

⁷⁴⁾ Palgrave er tilbøielig til at antage det (l. c. p. 26. 27.). Man maa vist nok forudsætte, at ogsaa en heel Deel, i Landet spredte brittiske Jordbrugere af ringere Stand ere blevene ved deres Besiddelser; men den engelske Lærdes Argument for den brittiske Herkomst af Ceorls, taget af Sproget, "the basis of the Anglo-Saxon is *Belgic*", og af en med det Angelsariske nær beslægtet Dialect, som allerede før disses Ankomst taltes i England, mangler historisk Grund.

skiondt disse Forhold vist nok i de Aarhundreder, som ligge imellem de gamle saksiske Løves Optegnelse og den normanniske Erobring, have modtaget mangen modificerende Udvikling og Omdannelse i specielle Former: ligger det dog klart for Dagen af Vilhelm Erobrerens yderst nøagtige Jordebog eller Skatregister, den berømte Domesday-Book, at den Folkeklasse, som vi fornemmelig have for Die, de bondefødte, vorneede Landsboer, *Villeins*, *Villani*, eksisterede i den samme, mueligen dog allerede noget forringede Tilstand, da Vilhelm af Normandiet styrkede det angelsaksiske Rige, eller i anden Halvdeel af det 11te Aarhundrede. Uden Hensyn til de forskellige Benævnelser paa Underafdelinger af denne Klasse, opkomne ved en eller anden Modification af Bøndernes Stilling til deres Herre: finde vi dem ogsaa i Domesday-Book ganske som Skatteyndende og hovcripligtige, men over Trællestaden hævdede Vorneede⁷⁵⁾. Af gamle Kilder sees man, at deres Dagsværk har været af forskiellig, meere eller mindre byrdefuld Natur; men at Hovetiet hos Angelsaxerne i det Hele har havt samme Udstrækning, og omtrent samme Formaal, som hos Franckerne, i det øvrige Lydsland, og hos os selv; nemlig at pløje, høste Hø og Sæd, luffe Gierder, bygge, gjøre Vgter, gaae i Budfærd (*in nunciis ire, longe vel prope quocunque dicetur*⁷⁶⁾ o. s. v.

⁷⁵⁾ „They appear (nemlig *Villani*) to have answered to the Saxon *Ceorls*”; (men denne Benævnelse fra de ældre angelsaksiske Løve forekommer ikke mere i Domesday B.) while the *Servi* answered to the *þeovas* or *Esnen*.” H. Ellis. l. c. I. p. 81. At de betragtedes som frie, see vi ogsaa deraf, at der i hver By valgtes 6 *Villani* som Sandemænd iblandt de Personer, der, efter indhentet Kundskab paa hvert Sted opfattede Jordebogen. Ellis I. p. 21. Lappenberg betragter ogsaa *Ceorls* som „die Classe der einfachen Freien.” *Gesch. von Engl.* I. 573.

⁷⁶⁾ I en gammel, for faa Aar siden opdaget Forklaring paa Latin over de forskiellige angelsaksiske Landboelaasfers Byrder og Afgifter efter Bedtægt. (Mss. Cotton.) Dens Alder viser sig ogsaa deraf, at der i

At denne Folkeclasse hos Angelfarerne ganske svarede til Fæstebønderne hos os, viser tillige deres Antal, i Forhold til de øvrige Stænder og Classer. Af 283,242 Mænd og Husbønder, (Tallet paa Husfruer og Børn forekommer ikke) som Domesday-Book giver Mandtal over i hele England, (med Undtagelse af York-Shire) ere 108,407 Villani, hvortil endnu maa regnes 82,119 Bordarii⁷⁷⁾ og (under to Benævnelser) 6,803 Cotarii (ringere Huusmænd); saaledes henimod $\frac{1}{3}$ af hele Folkemængden. Derimod beløber det hele Antal af Adelsmænd sig kun til noget over 9000; (nemlig omtrent 1400 af de høiere, eller Kronens umiddelbare Lehnbesiddere, "Tenants in capite", hvoriblandt alle geistlige Corporationer; og af "Under-Tenants", eller saadanne, som igien havde Jordegods til Lehn af Tenants, 7871). Antallet af de ringere Fribaarne, uden Lehn eller Jord var 10,097; og saadanne af denne Klasse, der havde givet sig under en Mægtigers Beskyttelse ("Liberi homines commendati") vare 2,011;

Cambridge findes en angelfarisk Oversættelse af dette Haandskrift. (H. Ellis general Introduction to Domesd. B. II. p. 427). Lappenberg har aftrykt det Hele, til Oplysning om den angelfariske, hovetrigørende Bondestand, og dens forskellige Arter, vigtige Actstykker (under Titel: „De dignitate hominum Anglo-Saxonum“) af en Lindenbrogsk Afskrift (i det Hamb. Bibl.) af Angelfarernes Love i en gammel latinisk Oversættelse. Rheinisches Mus. für Jurisprudenz. VI. 1833. S. 147—153.

⁷⁷⁾ Disse synes omtrent at have staaet i Lighed med vore danske Gaardfæder. („27 Bordarii servientes curiae.“ (Evesham.) Domesd. I. 175 b. „LII bordarii, a quibus abbas potest habere aliquid adjutorii ib. II. 372. Cottarii, Cozets (Æ. Kotsaten) vare ligeledes Huusmænd som det synes med mindre Jord. (Ellis I. p. 84). Ordet gienkiende vi fra os selv. „Kotæter innæn bondæns garthzlith.“ Gl. Siæll. Loy. III. 12. Det undertiden i Middelalderen forekommende Kotsarie, er det samme. (f. Scr. R. D. I. 168. 255. 290. Den saakaldte K. Eriks Krøn. Ny D. Mag. V. 190 o. fl. Spec. Regale p. 269. m. fl. St.)

Sochemanni, Socmens, (en anden Klasse af fribaarne Jordfæstere, eller Vasaller) 23,072; Borgere i Stæderne (Burgenses) 7,968; Trælle 25,156 ⁷⁸⁾.

Uf de ovenfor meddeelte Oplysninger fremgaae ikke vigtige Resultater for vore Undersøgelser. Det er saaledes bl. a. af den frankiske Klosterjordebog fra Carl den Stores Tid beviist, hvor urigtigt det Foregivende er, som endog i den nyeste Tid tydske Lovkyndige have fremsat: at ei allene i Carl den Stores Tidskalder, men selv under Henrik I., bestod den tydske Landalmue kun af Odelsbønder, „der besadde deres Gaarde som fri Eiendom, og ikke blot havde Brugretten deraf, imod en fastsat Jdelse, eller havde dominium utile“ ⁷⁹⁾. Vi finde derimod et frankisk Abbedie, som ved Begyndelsen af det 9de Aarhundrede, er Grundherre eller Eier af i det mindste henved 1800 større og mindre Bøndergaarde, deels af saakaldte frie Boel, deels af saadan Jord, der hævnes Trællegods (*mansi serviles*); men alle i Skikkelse af Fæstegods, der bruges af Klosterets Borne (homines, og Coloni), og hvor bestemt, tildeels ogsaa ubestemt Hoveri er almindelig Vedtægt. Det findes vel her ikke ligesaa udtrykkelig angivet, at disse Abbediets Borne tillige vare glebae adscripti, eller stavnsbundne; men at de i det mindste tilligemed deres Familier,

⁷⁸⁾ *Ellis* Introd. to Domesd. B. II. p. 511—28. "Total of recorded population."

⁷⁹⁾ *J. Fr. Weichsel* rechtshistor. Untersuchung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältniß in Deutschland. Brem. 1822. S. 21. Ligesaa vil *J. G. Fleischhauer*, i hans (ved en af det K. danske Vid. S. 1834 udfat Priisførgsmaal fremkaldte) Skrift: „Das gutsherrlich-bäuerliche Verhältniß in Deutschl.“ Neustadt. 1837, S. 46: at først under Carl den Stores Efterfølgere opstod, ved Lehnsvæsenet og dets Misbrug, de tydske Bønders stavnsbundne Livgenfskab. Borneftabets Opkomst (Schuß-Unterwürfigkeit) vil han henlægge i endnu senere Tider: „während der Zeiten des Faustrechts.“ S. 47.

ansaaes at staae i et saadant Forhold til Klosteret, at de ikke uden deres Herskabs Minde kunde forlade Godset: synes klart af den Omsorg, hvormed Familiernes Medlemmer ere optegnede i Jordebogen⁸⁰). Det bestrykes ved enkelte Spor til Frifrielse og Frigivelse, der forekomme i de Bogen tilsoede, noget sildigere Diplomer; ligesom ved et Exempel, der viser, at man endog maa have fort fortsatte Mandtal og Stamtafler over dem, der stode i et eller andet Høverihedsforhold til Abbediet St. Germain⁸¹). At enkelte Fremmede (advena)

⁸⁰) Det er en interessant, skøndt ikke herhen hørende Bemærkning, man kan gjøre ved denne frankiske Jordebog: at endnu i Beg. af det 9de Aarh. findes midt i Frankrige hos Bønderne (ved Siden af enkelte latinske og kristelige) for første Deel lutter ægte og gamle **tydske**, skøndt i Form og Endelse tildeels latiniserede Døbe-Navne (Mandsfolkene sædvanligen med Endelsen *us*; Fruentimmernes paa *a* eller *is*). Deriblandt ere ikke faa mærkelige og sjeldnere, f. Ex. til Prøve: Alaricus, Amalgaudus, Ansgarius og Ansegarius, Ansegaudus, Ansevoldus, Bernegaudus, Danegaudus, Drottingus, Frodegardus, Frodericus (ogsaa Fredericus p. 244) Frotboldus, Frotridus, Frotgaudus, Frotgrimus, Frothardus, Frotmundus, Gotlandus, Grimhardus, Hairboldus, Hardradus, Ingboldus, Maiulfus, Nortmannus (p. 27), Odemannus, Sivaldus, Teuthardus, Teutboldus, Teutgaudus, Teutgrimus, Teuthardus, Ulfegaudus, Uldemarus, Winegaudus. — Adalhildis, Aglindis, Alhildis, Althildis, Airbolda, Airhildis, Airhindis, Ansberta, Ansoildis, Baltasidid, Bodila, Danehildis, Erboildis, Frødeberga, Frodehildis, Frodelindis, Fulcradis, Geirberta, Geirbolda, Girhildis, Gislegildis, Gisletrudis, Gislildis, Grima, Grimhildis og Grimoidis, Hairtrudis, Harlindis, Inga, Ingalberga, Ingramna, Isehindis, Landa, Nolgia, Oldilga, Ragnoidis (p. 194), Sighildis, Teutberga, Teutbolda, Teutgundis, Teutlindis, Walahildis, Wandrebald, Wanthildis, Warmentrudis, Wilehildis, Winegildis, Wistrildis. De her anførte Navne, og en Mængde flere, savnes alle, ogsaa i de nyeste Skrifter over ældre tydske Navne (f. Ex. Fr. Cantsler: die deutschen Bornamen und Zunahmen etymologisch erklärt. Altona 1836). Jeg vil mueligen andensteds finde Leilighed til at komme tilbage til en nærmere Undersøgelse af denne Gienstand.

⁸¹) Saaledes findes p. 207 at „quidam homo, Reinoldus nomine, ex familia S. Germani, natus in pago Parisiacensi“, var draget andensteds hen, og der (in territorio Pruviniensi) havde ægtet en fribaaren

indflyttede paa Godsset som Fæstere (Coloni), seer man vel af Jordebogen; men disse vare rimeligviis saadanne, som dertil vare berettigede, ved andensheds at have erhvervet den Frihed, der vel ikke var deres oprindelige Stand, siden de ikke benævnes *liberi*.

Det selsomme Forhold: en talrig Landalmue, der under forskellige Gradationer danner en Mellemstand imellem de adelige Grundefere og de fuldkommen Ufrie, eller Trællene, (Servi, Peoves) møder os hos Vngelsarerne. Den talrige Klasse af Villani og Bordarii svarer, som man seer, til Franskerne's *Lidi* og *Coloni*. Det er Fæstebøndernes Klasse, og den oftere anførte engelske Lærde, hvis mæisommelige Fild vi skylde den interessante Indledning og det fuldstændige Register til Domesdaybook, antager dem for at være den samme Stand i Folket, fra hvilken de nyere engelske Jordefæstere (Copy-holders) ere udsprungne; en Mening, som han har optaget efter den berømte engelske Lovkyndige, Will. Blackstone. Dennes Udvikling af den Tilstand og de Forhold, hvori de angelsaksiske og senere engelske *Villeins*, eller Villani, levede, er i øvrigt meget usordealagtig for deres borgerlige Frihed, og sætter dem i Klasse med Trælle og stavnsbundne Livegne. Saameget mærkeligere er Forudsætningen af denne Forfatter: at de oprindelige, i den strengeste Hørigheid levende *Villeins* i England, ved en Slappelse i Udøvelsen af Jorddrotternes Herligheds- og Eiendoms-Ret, eller tildeels ved udtryffelige Frigivelseser, efterhaanden ere gaaede over til den Forfatning, hvori de nu, som Copy-holders, et Slags Arvefæstere, der efter Medfør af forskiellig Vedtægt i de forskiellige Grevskaber eller

---

Dvinde (genere liberam), med hvem han havde to Døttre. Disfes Aftom opregnes her indtil 4de Led, med den Bemærkning: *Hi & quicunque ex eorum progenie nati fuerint, debent solvere singulis Annis V. Kal. junii unam deneratam ceræ, ad luminaria S. Germani.*

Lehn-Besiddelfer, ("according to the custom of the manor") staae i et mildt Fæsteforhold til Grundherren⁸²). Ligeledes er det, i den temmelig indviklede nyere engelske Landboforfatning (fra Carl den Andens Tid, da Lovgivningen ophævede en Deel af de ældre saksisk-normanniske Forfatninger) en Omstændighed, der fortæner at bemærkes: at man ogsaa endnu i England finder den høiere og friere Klasse af Jordfæstere, (free tenure in common socage) som, fra gammel Tid af, baade havde bestemte Afgifter og Byrder, og aldrig vare stavnsbundne, men heller ikke efter Jordbrottens Godtbeftindende kunde nødes til at opgive deres Fæste⁸³). I øvrigt kan man ogsaa, ved at overfsue Forholdet i Domesday-book imellem de forfsiellige Stænder og Folkeclasser i England i anden Halvdeel af det 11te Aarh., lægge Mærke til, hvor stærkt de egentlige Trælles Antal var aftaget paa samme Tid, som Jordfæsterne — Angelsaxernes Borneede, eller den Almueftand, der dannede et Slags Mellemled imellem de Adelige, de høiere Fribaarne, og Trællene, var voret til den talrigste Afdeling af Landets Indbyggere.

De foregaaende Oplysninger ville et være uden Nytte og Anvendelse i Betragtningen af Bøndestændens Vilkaar i Danmark under Middelalderen; eller til nu og da at kaste noget Lys over det faakaldte Bornefskabs eller Stavnsbaands Alder

⁸²) *Blackstone Commentaries on the law of England. Book II. Ch. V. of the ancient, Ch. VI. of the modern english tenures. (18th Ed. Lond. 1823. Vol. II. p. 62—105).*

⁸³) „These tenants — were in all other respects esteemed to be *highly privileged villeins*; especially for that their services were fixed and determined; and that they could not be compelled, like pure villains, to relinquish these tenements at the Lords will, or to hold them against their own.” *Blackstone* l. c. p. 102. Uden Tvivl kunne dette Slags tenants dog ikke henregnes til free-holders, eller fuldfomne Selveiere.

og oprindelige Natur. Vel er det faa, at tydfke og engelfke Love, Skif og Vedtægt aldrig have haft Gyldighed i Standinavien; og at Ulligheden imellem Landboftandens Forfatning og Udvikling i hine Lande, og i Norge og Sverrige⁸⁴), ifær vil findes temmelig betydelig. Men vi holde os her til Danmark; og da moder os dog faamegen Overeensftemmelse i flere af de agrarifke og landboretlige Forhold, fom vi her have for Sie, om de endog hos os forft vife fig i langt fildigere Tider, at vi vel maae antage, denne Lighed ei kan være tilfældig; men faarere maa have en hiftorifk Grund. Det vil imidlertid, fom man veed af flere Forsøg, være meget vanskeligt, eller umueligt, med fuld Evidens at lægge denne Grund for Dagen. Dertil ere de fkriftlige Kilder hos os meget for nye. Da man hos Frankerne allerede længe havde haft flere Kloftre og Abbedier, med nøagtige Jordebøger over Kloftergodsft og dets Bønder, hos Angelfarerne fkrivne Love og Diplomer: da laae Danmark endnu, fom et hedenft, ei engang til eet Rige famlet Land, i Sagntidens Mørke og Uvisfhed. Det er kun faa, fildige og adfprede Fragmenter af gamle Kilder til vor Landboforfatnings Hiftorie, fom kunne give os enkelte veiledende Spor. — Imidlertid er det ikke mindre vift,

⁸⁴) I dette Lands hidtil bekendtgjorte Diplomer og andre hiftorifke Kilder fra den tidligere Middelalder, finde vi yderft faa Bidrag til Oplyfning af de gamle Landboforhold. At det ældre Borneftab ogfaa i Sverrige har fundet Steb: kan der ikke tvivles om. Høveri findes neppe udtrykkelig nævnt i noget Gavebrev, Skiode eller andet Diplom ældre end 1390. Ridderftand eller Adelige, Herregaarde, og fildigere Tiders Høveri af Fæftebønder, (fra det 15de Aarh. af) forekommer i Sverrige, ligefom hos os; og Benævnelsen Frälse-Gods, (fom er bleven almindelig for Adelsgodsft) har oprindeligen (nemlig fra Magnus Ladulås, d. 1290) været tillagt alt Gods, hvis Eier (Frälseman) var i Stand til at giøre perfonlig Krigstienefte til Hæft, og derved befriede fin Jord fra Stat eller Krigftyr. (Jvf. Botin om Svenska Hemman och Jorbagods. 1755. I. S. 16. 191. 194. o. fg. Nyftrom om Sv. Hemman. 1806. S. 43. 56).

at hvor meget nyere Historien endog er hos os, end i Tydskland: ligger dog ogsaa her, ligesom hos os, det tidligste Udspring af de her omhandlede Forhold, skult i en forhistorisk Uvisshed. Hvorledes Jordfæste, Høveri, Livegenkab, først fremkom og udviklede sig hos de Tydske, kan vel med Sandsynlighed forklares, men ikke diplomatarisk bevises. Der, hvor Love og Diplomer begynde, ligge hine Forhold allerede næsten ganske udviklede for Dagen. Det er imidlertid denne Udvikling selv, i dens tidligste Skikkelse og forskellige Stadier, som endnu venter paa en til Grunden udtømmende historisk Undersøgelse ved den tydske Flid — et ved de diplomatariske Kilders uhyre Masse ligesaa colossalt, som lønnende Arbejde.

I Skandinavien finder vel en saadan Udgang til historisk Belysning Sted med Hedenkabets Trældom, som maaskee endog i de gamle nordiske Kilder træder frem i klarere Eys, end i de tydske, hvor Christendommens Virkninger vare langt tidligere; men ikke med Bornebstaten efter Christendommens Indførelse. Den historiske Uvisshed, dets Beskaffenhed vedkommende, forsøges ogsaa derved, at det egentlig først var Christian den Femtes danske Lov, der udtrykkelig hævder Bornebrettigheden; og det ikke uden at efterlade nogen Usikkerhed i Henseende til Forholdets Retgrund⁸⁵⁾. Endnu mindre kan det med historiske Beviser opklares, hvorledes det forholdt sig med den paafaldende Uliighed imellem de danske Provindsler, som deri fandt Sted, at allene i Stælland og paa Smaaøerne, (eller i de Provindsler, hvor den stællandske Lov gjaldt⁸⁶⁾, men hverken i Skaane, Fyen eller Jylland, vare Bønderne, (som det i

⁸⁵⁾ L. Rothe (Nordens Statsforfatn. II. 323) tilføjer endog, „at om han skulde sige, hvor der efter Christian V. Lov vare Borneb, da kunde han det ikke med Bestemthed.“

⁸⁶⁾ Jvf. R. Ancher om de gamle d. Loves Grundf. § 14. Jurid. Str. II. p. 257—61. Suhm D. Hist. XIII. 390. L. Rothe Nordens Statsforf. II. S. 351—381. P. Engelstoft i Maanedsskr. f. Lit. I. S. 473—75. Rosenvinge's Retshist. 2 Udg. I. 114.

Almindelighed antages), underkastede Borneſkab; eller hvori Grunden og Oprindelsen til denne Ulighed maa ſøges⁸⁷⁾.

Imidlertid have begge de lærde danſke Hiſtorikere, jeg ovenfor har nævnt, omtrent været enige i at betragte Borneſkabet oprindeligen ſom en Overgang fra Trældom til Frihed. (Peterſen. S. 311). Saaledes ſiger Eſtrup: „Der hullede oprindelig i Norden et Stavnsbaand paa den Frigivne. — I Norge maatte han ikke forlade Fylket uden Herrens Tilladelse; undveg han, da kunde Herren føre ham tilbage, og ſætte ham i ſamme Sæde, hvor han var før⁸⁸⁾. Han kunde ikke kiøbe, men vel leie Jord. Enten han leiede Jord, eller blev Gaardsædesmand, Landbo eller Bryde, ſaa vedblev han at være i en Afhængighed, der ikke var meget forſkiellig fra Stavnsbaand.“ Efter denne Mening, der ſynes at have ſaamegen Fatteligheid og Rimelighed for ſig (allerede Tacitus har ſagt: „de Frigivne ere i Vilkaar ikke meget over Trællene“); var det ſaaledes let, at gjøre alle Fæſtebønder uden Undtagelſe fra Oprindelsen af til frigivne Trælle⁸⁹⁾. — Ville vi imidlertid ſøge Oplyſninger hertil i England eller Tydſkland, da finde vi hiſt i det 11te, men her alt ved Begyndelsen af det 9de Aarhundrede, Mængden af Borneede eller Fæſtebønder (Frankernes *Coloni*, Angelfaxernes *Villani*) ſaa overveiende

⁸⁷⁾ At Exemptionen i hine Provindſer egentlig kun gjaldt Stavnsbaandet, og at der ſ. Ex. i Jylland nævnes i ældre Breve Borneede, ligesaa fuldt ſom i Siælland: vil nedenfor blive berørt.

⁸⁸⁾ Efter Hagen Abſteens Gulethingslov. Frig. c. 2. 6. m. flere Korſte og Sv. Lovſteder, ſom anføres hos Eſtrup, om Thygeſtrup S. 148.

⁸⁹⁾ „De første Borneede vare frigivne Trælle, og alſaa allerede til i Hedenſkabets Tid; og dette Borneſkab udſtraktes ikke blot til Dion eller Tyende (Eriks Siæll. Lov III. 45); men ogſaa til Alle, ſom boede paa Godſet, ſom ikke ſelv eiede Jord, men enten gave ſig i en Andens Dienſte, eller læſtede Jord af ham.“ Peterſen l. c. S. 344.

stor, at det maa falde vanskeligt eller umueligt, at tænke sig dem alle som frigitte Trælle, eller faadannes Afkom; særdeles da der hos begge Landes Folkesæd endnu paa hiin Tid tillige fandtes et ikke ubetydeligt Antal af virkelige Trælle. Vi ledes herved til den ikke usandsynlige Formodning, at Bornefskabet hos Fæstebønder, om det endog oprindeligen og for en Deel er udsprunget hos de germaniske Nationer af Patronatsforholdet imellem den tidligere Herre og hans Frigitte, med deres Afkom i første Led, (den førstes Bærnepligt, og de sidste Lydighedspflicht) dog snart har udstrakt sig ogsaa til en stor Deel oprindelige Fribaarne, der ved Mangel paa Jordeiendom, (som jo meget hyppigen maatte indtræde hos flere Sønner i een Familie) ved dens Utilstrækkelighed, eller ved slet Huusholdning, nødsagedes til at opgive den selvstændige Frihed (o: Odelsbondens, Grundejerens Stand) og ombytte den med den afhængige Bornefs eller Fæstebønder.

Der gaves, som man af Kilderne seer, idelig en Mængde mindre Jordeiere, der selv frivilligen frasagde sig deres Frihed, eller den fulde Raadighed over deres Person og Eiendom, for at træde i hiint afhængige Forhold til en mægtigere Beskytter, hvis Træl de aldrig havde været. Der fandtes, med andre Ord, en talrig Klasse af oprindelige Fribaarne af ringere Stand, som i Folge Tidernes Villskaar ikke saae sig i Stand til at vedligeholde og forsvare deres Personers og deres smaa Eiendommers fuldstændige Frihed; men fandt det nødvendigt eller fordeelagtigere for sig at affaae denne Frihed, hvad Jorden angik, til en større Grundeier og Lehnsherre. Undertiden er maaskee dette kun slect for Vedkommendes Livstid; men Forholdet er, ved at fornyes, efterhaanden gaaet over til at blive arveligt; og den oprindeligt betingede Ydelse af den afhændede frie Jord (mansus ingenuilis) er formodentlig blevet en Norm, hvorefter man siden har beregnet saadanne

Gaardes Jordfkyld. Jeg feer ikke, hvorledes man paa anden Maade vil forklare fig den overhaands store Mængde af flige Gaarde hos Franferne, eller deres Benævnelfe (*mansi ingenuiles*). I Norden, og felv i Danmark, maa der, fom man feer, endnu i Overgangftiden fra den hedenske til den chryftelige Periode, ligeledes have været en betydelig Mængde frie Gaarde, eller Selveiersgaarde, der ikke kunde regnes til Kronens og Kongernes Gods. Uagtet Antallet af samme, paa lignende Maade fom ovenfor er angivet, og ved de nu begyndende, ideligt vorende Donationer til Kirken, eller Forvandling af verdsligt Gods til Kirkegods, med hvert Aarhundrede er aftaget: fandtes der dog endnu bestandigen et ikke ringe Antal af faakaldte jordegne Bøndergaarde, (o: frit Bøndegods eller Selveiersgods) og faadanne vedbleve at eksistere i Danmark endog Aarhundreder efterat Herregaarde, med Borne, Bornefskab og Hovevi, vare fuldkommen organiserede i vort Fædreland.

At hine frankiffe Gaarde oprindeligen have været frit Gods⁹⁰⁾, kunne vi faameget mindre tvivle om, da der ved faa

⁹⁰⁾ *Mansi ingenuiles* forklarer ogsaa *Ducange* ved „*mansi qui ab ingenuis o: liberæ conditionis hominibus colebantur; vel qui servilibus obnoxii non erant.*“ *Mansi serviles* forklares ved „*ii, quos servi & coloni excolebant, sub censu, qui domino præstatur, & aliis conditionibus, quæ in servili graviores erant, quam in ingenuili — sed maxime serviles mansos vocabant, quorum coloni ex agri conditione vilioribus serviliis Domini obnoxii erant.*“ — Jvf. *Glossæ Cæsarii, Exabbatis Prumiensis, ad Registr. honor. Eccles. Prumiensis a. 1222:* „*Mansi serviles sunt, qui continuo tenentur nobis servire; id est omni hebdomade per totum annum tribus diebus; præterea faciunt alia jura multa, sicut in libro.*“ (*Hontheim Hist. diplomat. Trever. Fol. T. I. p. 662*). Hermed stemmer ogsaa i det Hele *Pottgieffers* Forklaring over *mansi ingenuiles* og *serviles* overens (I. c. p. 263). *Grimm* antager ligeledes „den Stand der Besitzer“, fom Grund til den forstjellige Benævnelfe. (*D. Rechtsalt. S. 537*). Det Hele taalr imidlertid Indskrænkning (s. ovenfor S. 435).

mangfoldige af dem blandt Afgifterne findes anført et Bidrag til Hæren, eller Vedingsſtyr, (hostilitium, ad hostem.) ſom ifkun af den Frie kunde fordres i Stedet for perſonlig Krigſtjenefte. Ogsaa hos os ſelv findes „Veding“ iblandt de Skattebyrder, ſom endnu i det 16de Aarhundrede af ſamme Grund paahvilede de fordegne Bønder, eller Selveiere. Man har vel antaget, at det ifær var de geiſtlige Corporationer, ſom, naar ufrit Gods ſkienkedes dem, enten ganſke eller for en Deel frigav Beſidderne, eller formilde de trælbaarne og frigitvne Jordbrugeres Stilling. Men af den frankiſke Jordebog ſee vi dog, at man i det mindſte ſladigen har bevaret den forſkiellige Venævnelse paa frit og ufrit Gods; ligefom vel ogsaa for en ſtor Deel begges forſkiellige Burdering eller Brugsvilkaar; og det ſelvsamme er Tilfældet hos Angelsaxerne.

I det Væſentlige er den Maade, hvorpaa Profeſſor Peterſen vil forklare Oprindelsen til det ufrie Gods og de vorrede Fæſtebønder eller ufrie Jordbrugere i Danmark, ſamt diſſes Forhold til den ſenere adelige Jordeier (Huusbonde, Herremand) grundet paa ſamme Anſkuelse, ſom Statsr. Eſtrups, hvis Foreſtilling ſtøtter ſig paa Overgangen fra Trældom, giennem Frigivelse, til Borneſkab. Den forſtnevnte Forfatter har imidlertid adſkilligt eiendommeligt i ſin hiſtoriske Udvikling. Han antager Tilſtanden i Danmark, i Hensende til Jordbeſiddelsen og Stændernes Forhold, paa den Tid, da Riget under Gorm den Gamle forenedes til et Heelt, i fuldkommen Analogie med det, ſom fandt Sted i Norge og Island, og ſom man i det ſidſtnevnte Land har en klar Anſkuelse af; da man ſeer, hvorledes Forholdene dannede ſig efter Landets Bebyggelse. Vi ville ſamle de Hovedſætninger, Forfatteren har fremſtillet, og hvorpaa han har ſtøttet ſin Anſkuelse.

Statens Medlemmer i den hedendiſke Tid beſtode kun af Bønder (v: fribaarne Mænd), Frigitvne, og Trælle.

Vonden kunde, naar han gif til Kongens Hof, gaae ham til Haande, eller sværge ham Troftab, og enten blive hans Hirdmand (Hofstiener); eller Hærmand, naar han anførte en Deel af Hæren." (?) — „Vondeftanden udgjorde faaledes den egentlige og oprindelige frie Stand i Staten, den hele store Maffe af Folket." (S. 330)⁹¹⁾. Paa Island hvor der, under Frihedstiden, hverken gaves Konge, Kongemagt eller Jarler, var Forholdet faaledes, at hver fri og selvftændig Mand, der eiede Jord, kaldtes Vonde, og „som rig og mægtig Mand Storbonde." En faadan Mand eiede undertiden store Landftækninger og talrige Hiorde, fædvanligen flere eller mange mindre og adfprede Gaarde og Huse, fom han enten overlod til andre Vonder, der beboede og brugte dem mod en vis Afgift eller visse Arbeider, eller han lod en af sine Trælle flytte hen til Gaarden, fom Husbondens Bryde eller Forvalter. Fæstebonden (landseti) maatte udføre sin Husbondes eller Jorddrotts Arbeide, og yde ham Biſtand, naar den krævedes⁹²⁾; viſte han ſig uvillig, var det en let Sag for Husbonden, at gjøre ham med Familie huusvild. Trællen, om han end var Bryde, var naturligtviſs ſin Herre ganſte undergoven. Vlev han endog frigiven, eller

⁹¹⁾ Forf.s Udtryk er her dog ikke ganſte nøiagtigt. Naar han ved Vondeftanden mener blot Odelsbønderne, de frie Gaards og Jord-Eiere, taaler det altid en Indſtrænkning, at diſſe udgjorde „den hele Maffe af Folket." Jordfæſtere, (Leilændinge) Frigivne og Trælle maatte jo altid (naar vi endog ſlet ikke ville tænke paa en høiere odelsbaaren Stand) udfylde en betydelig Deel af denne Maffe.

⁹²⁾ Den ældſte islandſke Lovbog (Graagaafen) afhandler Landbolovene i en egen Bog (Landabrigða Balkr), hvis 45de Cap. meget fuldstændigt handler om Jordleie og Jordfæſtere. En ſaadan benævnes her Leiglendingr og Leigomaþr. Blandt alle Forſtrifter, vedkommende Jordfæſterens Pligter, forekommer dog intet om at udføre Arbeide for Jordbeieren (*Landeigandan*). *Landseti*, omtrent vel i ſamme Bemærkelse ſom Leilendingr, nævnes i Graag. Omega B. c. 31. I. p. 296.

købte fin Frihed, vedblev han dog endnu i mange Henseender at være afhængig af sin forrige Herre. „Han var som Frigiven endnu ikke stort mere, end Træl; først hans Efterkommere kunde, om de vilde, arbejde sig ud af dette Afhængighedsforhold.“ Han kunde, som Frigiven, ikke bestemme sig selv; og forblev derfor sædvanligen under sin forrige Herres Værn, eller blev hans Bornefsmand (Varnadrmadr); men blev derved ogsaa bl. a. underkastet den Afhængighed, at han ikke, uden Herrens Tilladelse, kunde drage bort fra den Landstrækning, over hvilken hans Herres Magt strakte sig. (S. 331.)

De Bønder i Island, der droge til Tinget, for at afgjøre deres egne og Landets Sager, vare enten Hovdinger (saadanne, der havde svinget sig op til at blive Godordsmænd eller Herredshovdinger, som forestode Tingets Bestyrelse i et vist District; og som undertiden tillige vare Hofgøder, eller Tempelpræster ved et hedensk Gudehuus) eller Storbønder⁹³⁾, som fulgtes af andre ringere frie Bønder, der vare deres Undergivne, eller stode i Afhængighed af dem som Jordfæstere. Det er disse Storbønder, vi læse om i Sagaerne, som Islands Mægtige, der undertiden med et Følge af flere hundrede Mænd droge til Tinget. Det var dem, der udgjorde „de saakaldte storættede Mænd“: de, der hørte til de rigeste, „mægtigste og meest dannede Slægter i Landet.“ (S. 333.)

Forf. knytter til Fremstillingen af disse islandske Magtaters Stilling sine træffende Bemærkninger over den af historisk Ukyndighed udspringende Wildfarelse, hvori mange endnu i

⁹³⁾ Med Forf.s Skildring af disse kan sammenlignes Strinholms (Svenska Folkets Historia. I. S. 554) hvor denne Forf. hos Storbonden (mikill bondi; „paa Runestenene godr bundi“) antager tre Slags Tyende: Trälar, Huskarlar (frie Høstienere nu: Karle og Dreng) og Landboar, „som till eget gagn, mot viss afrad, brukade serskilda hemman eller delar af drottens jord.“

vore Dage ere hilde, naar de tænke sig en Bondestand, efter vore nærværende borgerlige Forhold, som den, der i Oldtiden havde en uden Sammenligning høiere Vigtighed, end nu; den, hvis Stemme havde den afgjørende Vægt paa Tingene, der valgte Kongerne, o. s. v.; men som i sildigere, uheldigere Tider, ved Adelsens Tryk, sank ned til en Trællestand. — Men Forf. skielner imellem „den gamle ægte Bondestand, og vor nuværende Bondestand“. De „gamle ægte Bønder“, Danmarks „Storbønder“, vare „Kærnen af Landets dannede Mænd“ — og dem var det, der udøvede huii Indflydelse ved Tingene, og paa Mængden af Folket, som afgjorde Kongevalg, o. s. v. Naar Nogle derfor endnu i vor Tid ville holde paa den Indbildning: „at Danmarks Forfatning i Oldtiden var en Blanding af Kongedømme og Folkeregjering, der først efterhaanden gik over til Blandingen af Monarkie og Aristokratie“: saa bemærker Forf. herimod, at „hvad enten man kalder Aristokraterne Bønder, eller hvad andet Navn man giver dem, saa gjør det intet til Sagen; Statens Forfatning var altid saaledes, at Kongen, Kongens Mænd og de store Jordegodsseiere, men ikke Almuen, gjorde Udslaget.“ (S. 331.) Endelig bestrider Forf. den Paastand: „at i Oldtiden udgjorde den nuværende Bondestand, eller en Stand, som kunde lignedes med den, den vigtigste Stand i Landet; i Oldtiden var det danske Folk et frit Folk, og vedblev at være det, indtil der i Midten af Middelalderen udviklede sig et Alt underkuende Aristocratie.“ — „Ja, vel et frit Folk!“ — tilføier han — „dog saaledes, at hartad Halvdelen af Landets Befolkning, næsten hele den arbejdende Klasse, var livegne Trælle.“

Man kan ikke andet, paa den historiske Sandheds og Fornuftens Vegne, end glæde sig over, at en Forfatter af saamegen Nærighed til den alvorlige og fordomsfrie historiske Forskning,

og af saa almindelig erkendt Indsigt i den nordiske Oldtids Vilkaar og Forfatning, engang med rene Ord har modsagt adskillige urigtige eller forvirrede Forestillinger, og de mere i Poesiens Phantastebilleder end i en fritstift Forskning hjemmehørende, fra retshistoriske og politiske Synspunkter utidige Indbildninger om Oldtidens almindelige Folkefrihed og Bønderfrihed i Norden. Disse Indbildninger, der en Tid lang fostredes af den nordiske Fortids blinde og uhistoriske Forgubere, ere derimod til Afverling endnu i vore Dage benyttede i ligesaa uhistoriske Declamationer, rettede imod et saakaldet Aristokratie i Danmark, hvilket (naar her menes det sande, historiske Aristokratie) den absolute Kongemagt dog for længe siden omtrent reducerede til en tom, undertiden for Monarkiet og Nationen ikke mindre skadelig Hofadel.

Vor Forf. antyder med Consequents efter sin Anskuelse (S. 335. 36), hvorledes man i Norden og i Danmark fra en hoist usuldfommen og ældgammel Forfatning, hvori der neppe kunde være Tale om Menneſterettigheder, end ſige om almindelig Folkefrihed, igiennem Middelalderen, hvor Tanken om hine Rettigheder, ved Stændernes Dannelse, begyndte at udfolde ſig, efterhaanden er ſkredet frem i borgerlig og politisk Udvikling; ſaaledes, at man i det hele ikke er gaaet over fra Folkefrihed til Trældom; men omvendt fra denne gradviis har nærmet ſig hiiin. — Denne ligesaa nye, ſom følgerige Anskuelse, der kunde synes at lægge Grunden til et heelt andet System for Middelalderens ſtatsretslige og politiske Betragtning, har Forf. vel ikke paa de ſaa Sider, hvor Sagen afhandles, kunnet udvikle i fuldstændigt Sammenhæng; men han meddeler i det mindſte et og andet Træk, der oplyſer hans Mening. Saaledes tilføier han der, hvor han gaaer over til at betragte de Spørgsmaal: hvorledes det i Oldtiden og Middelalderen forholdt ſig med dem, der ſvare til vor *Almue*,

vore Bønder og Borgere? hvorledes med dem, der svare til vor Adels, vore Aristokrater? — den sande og funde statsretlige Grundring, der nu saa hyppigen kan finde Anvendelse: „at det er hine sammenhørende Begreber, man maa stille lige over for hinanden, og ikke kaste Begreberne Almue og Folk sammen, som om de høiere Stænder i Staten ikke ligesaa vel udgjorde en Deel af Folket, som de lavere; ikke paa een Tid ved Folket forstaae blot de lavere arbejdende Classer, i Modsetning til de høiere, paa en anden Tid det hertil Modsatte.“ (S. 336.)

Forfatningen i Danmark før Rigets Forening, „en Tid, hvis Historie kun er udsmykkede Sagn“, tænker Forf. sig, i Henseende til Forholdet imellem Kriegeren og hans Hovding eller Sysselkonge, Fylkekonge, analogt med den skotske Clan-Forfatning⁹⁴⁾. I Gorm den Gamles Forening af Landene ser han en Begivenhed, i dens Beskaffenhed og i dens Følger ganske lig Norges Undertvungelse og Forening ved Harald Haarfager. Gorm, mener han, indsatte til Hovdinge eller Jarler over de danske Provindsler og Syssler, enten de undertvungne Smaakonger, eller andre af sine egne Mænd — ligesom Kong Harald i Norge; og ligesom denne lagde alle norske Bønder i Skat og Landskyld, saaledes Gorm først de danske. Dette bliver dog ligesaa vel en blot Hypothese, der mangler det historiske Beviis, som at Gorm gjorde alle Jordeiere eller Odelsmænd til „Leilændinge, der maatte betale ham Skat og Afgift af deres Besiddelser“; og at en Mængde af disse, for at vinde noget af det tabte tilbage,

⁹⁴⁾ Vi maae dog bemærke, at til Høiflotternes, med forunderlig Livskraft og Sammenholdighed vedvarende Stamme-forbindelse, eller den Samholdskraft, der endog ned til vore Dage, bevarede Slægtsforbindelsen imellem saa talrige Clans, at de undertiden kunde tælle flere hundrede eller tusinde Medlemmer af een Stamme: finde vi ingen historiske Spor i Danmark; og kun noget lignende i Island.

„søgte at nærme sig Kongen og vinde hans Naade ved at yde ham og Landet Tjeneste, og derved atter erholdt Frihed for deres Person, deres Familie, og den Gaard, de selv beboede.“ (S. 338). „Derved — tilføier Forfatteren — vare de igjen traadte tilbage i deres forrige Forhold; de vare just hvad man kalder Adel.“

Herimod lader sig, efter min Formening, gjøre en dobbelt Indvending. Gorm kan ikke pludseligt have betaget alle danske Odelsbønder deres Frihed. En saadan Volds handling imod et Folk er noget i den hele historiske Middelalder uhørt, endog hvor et Land virkelig af et fremmedt Folk, en udenlandsk Erobrer blev undertvunget, saaledes som England af Wilhelm fra Normandie. Erobreren har deels holdt sig til Landets Krongodser og Kongsgaarde; deels til saadanne enkelte Mægtiges confiskerede Gods, der ikke i rette Tid underkastede sig, eller hvis Troskab han ikke stolede paa. De øvrige frie Jorddrotter hylde kun en ny Herre, og beholdt deres Eiendom. Men Gorm erobrede ikke engang hele Danmark, hvoraf en god Deel upaatvivlelig har været hans Fædreearv, hvilken han udvidede ved at underkaste sig endel Sysselfonger eller Smaafonger — som det synes, især i Jylland. At han, som Gnekonge, paalagde Vonderne hidtil ubekjendt Skat, antager Forf. Vi lade dette være uafgjort; det hører til ubeviselige Mueligheder, og er vel heller ikke ganske usandsynligt. Men dermed er endnu slet ikke bevist, at Gorm ved et Magtsprog kunde forvandle Landets Fribaarne til Ufrie, eller de Jarlbaarne, om saadan en Stand i det 9de Aarhundrede fandtes i Danmark, til ringere Fribaarne, eller til „Leilendinge“, Fæstebønder, Villani; for siden atter at give dem denne Frihed tilbage, og gjøre dem alle til det, „man just kalder Adel.“ Stænderforholdet i Danmark har, efter alle historiske Inductioner, i det 9de Aarhundrede, været af samme

Natur og Charakter, som hos alle germaniske og gothiske Nationer; nemlig, Stændernes Særegenhed og Forskiel i Grad var et gammelt, forhistorisk, arveligt Præg, hvis første Grundelementer ikke lade sig opsoge eller lægge for Dagen, da de allerede hos Germanerne findes i Tacitus's Tid og i hans Skildring. Den samme Afdeling i de Fribaarne's Stand, som hos Franker og Angelsarcr, gienfunde vi i det gamle Rigsmål — et af de historisk-interessante Monumenter, som den skandinaviske Oldtid har efterladt os. Jarlen og Bonden (med dennes Son *Kard*) i Rigsmål svare nøiagtigt til Angelsarcrnes *Eorl* og *Ceorl*; til Tacitus's og Frankernes *Nobiles* og *Ingenui*, til de nordtydske Sarers *Edlinge* og *Frilinge*. Det tredje Led hos Sarerne: *Eaten*, *Eazzen*⁹⁵⁾, have Nogle villet oversføre, ikke til Trællestanden, men til Frankernes *Lidi*, *Liti*, *Litones*, en Klasse, som vi savne i det norske Rigsmål. Men dog har en saadan Mellemstand neppe heller manglet i Norden. Den maatte efterhaanden danne sig, naar de Fribaarne's Afkom tiltog i et saadant Antal, at nogle Sønner og Efterkommere udflyttede paa mindre og deelte Voel eller Jordlodder; men vedbleve at staae under Familiehovedets, eller en anden Mægtigs Beskyttelse; og naar desuden Frigibnes og Bryders Efterkommere i andet Slægtled, under lignende Vilkaar, hævdede sig til den frie Fødsels Stilling, men uden Giendomsjord.

Uden Tvivl er det ogsaa i en saadan Mellemstand af fribaarne Afhængige⁹⁶⁾, at vi maae søge Grundelementet

⁹⁵⁾ Det er den tydske Historiestriver *Richard* (som levede og skrev i Midten af det 9de Aarhundrede), der først har denne Benævnelse; men den bruges hos ham ligesom for Trælbaarne, *Servi*. (De dissens. slior. Lud. Pii. lib. IV.)

⁹⁶⁾ Et saadant personligt Retforhold indeholdt intet Modsigende. Hvorledes endog den Fribaarne's Stilling blev, saa forandrede den ikke hans Fødsel. Han kunde vel blive Borneb, men blev dog dermed ikke trælbaaren. Efter Christendommens Indførelse maatte ogsaa

til de ældre danske Bornede (∴ Fries eller Frigivnes Efterkommere, der ved at give sig under en Mægtigeres Bærn, enten blot personligen, eller tilligemed deres Jord, havde opoffret en Deel af deres egen og Jordens Frihed); ligesom den samme Folkeclasse (de danske Villani, Coloni) efterhaanden har dannet sig til Fæstebøndernes Stand; hvorimod vore Ingeni, Adelsbønder, (Bondones) eller frie Bønder, som vedbleve at eie enkelte Gaarde, uden at have givet sig i noget Bornebdsforhold, i sildigere Tider gif over til Venævnelsen af jordegne Bønder, og Selveiere.

I sin Fremstilling af Oprindelsen til den danske Landboforfatning gaaer Hr. Profesfor Petersen egentlig tilbage til en forhistorisk Tid, og grunder dens Skildring paa de gammel-isländske Forhold. Han tænker sig Herredsforsanderen, Herredshøvdingen, som Hofgode eller Præst ved det hedenfke Gudehuus; og Høveriet, baade i Navn og Gierning, oprundet af den Tempeltjeneste, Herredets Beboere maatte gjøre til Hovgaarden, der var henlagt til Gudehusets og Offer-

---

hos dem, der opgave deres Frihed, eller gave sig under Andres Bold og Bærn (se dedeunt, commendarunt), Begrebet om Trællestand ophøre. R. Kinderling i sit lærde og grundige Skrift: „Geschichte der deutschen Hörigkeit“ o. s. v. Berlin. 1819), antager derfor at de „Hörige“ kunde være baade frie og ufrie. „Welchen Namen die hörigen Leuten immer tragen mochten, so war unter ihnen selbst doch kein Unterschied, als nur jener, den die Geburt gab, nach welcher sie frei oder unfrei seyn konnten (natu liber, vel natu servus); je nachdem sie unmittelbar von Hofbesitzern, oder nur von unwehrligen Leuten, d. i. von Knechten und Mägden, wie auch von Freigebornen, aber nicht gefessenen Leuten (jorbezne) abstammten.“ I. c. S. 18. Tyrsklands berømte Lovsynbige, K. S. Zacharia hylde samme Grundfætning. „Adel und Hörigkeit waren keinesweges unvereinbare Eigenschaften. Die Hofleute der Fürstenn, die Ministerialen, waren, obgleich von Adel, dennoch hörige Leute.“ Rechtsgutachten üb. die Ansprüche Augusts v. Sife, als Pr. von Hannover. 1834. S. 116.

tjenestens Bedligneholdelse. Hofgoden, der tillige var Herredsdømmer og skulde vaage over Udførelsen af dette Arbejde, havde derved tillige Befaling over de andre Bønder; „og dette“, tilføier Forfatteren, „er saaledes det oprindelige og naturlige Høveri, (der altsaa egentlig betyder Tempeltjeneste) hvilket da ingenlunde er opstaaet i Middelalderen; men er ligesaa gammelt, som hedenst Gudsdyrkelse var i Landet.“ (S. 311.) Jeg maa tilføie, at Forfatteren, foruden denne „trede Hoveddeel af Landeiendommene“ (nemlig Hovgaardene, Tempelgaardene), antager det øvrige af Landet deelt imellem de frie Bønder og Kongen, til hvis overalt i Landet omsprede Kongsgaarde en stor Deel Bønder maatte gjøre Arbejde, Vgt, o. s. v. Naar Kongen lod øde Marker opdyrke, da lod han det enten gjøre ved sine Trælle, eller han satte Bryder (Fogeder, Forpagtere) paa saadanne fraliggende Gaarde, m. m. (S. 339.) Den anden Hoveddeel af Landet var derimod de frie Bønders Eiendom, eller tilhorte de store Godeiere, der enten fra før af vare i Besiddelse af disse Gaarde, og af Gnekongen fik Lov (?) til at beholde dem, imod „at udrede Gæsteri, Leding, o. s. v.; hvilke Godeiere da tillige paa deres mindre Gaarde og Huse havde ringere Bønder, Fæstere, Huusmænd, eller Trælle under sig; eller disse frie Bønder og Godeiere vare tillige Hovdinger, Syselmænd, Hørmænd, Styresmænd, m. m. som af Kongen fik Jord i Forlehnning.“ (S. 340.)

Ved denne Anskuelse finder jeg først dette at erindre: at den ikke er grundet paa nogen oprindelig dansk historisk Basis; men er fra Island, eller tildeels fra Norge, overført til Danmark; hvor Landbosforsætningen, fra de ældste historiske Tider af, vist nok har udviklet sig paa en væsentlig forskiellig Maade. Hverken Island, eller Norge har nogenstunde havt sammenbyggede Landsbyer eller Marksfællesskab. Alt der maastee i

Norge, ligesom i Sverrige, hvad Landsbyer angaaer, kan gives enkelte Undtagelser, gjør intet til Sagen.) Foreningen af disse to Betingelser adskiller ganske det danske Landvæsens og den danske Landboforsatnings organiske Udvikling fra den norsk-islandske, og sætter den derimod nærmest i Parallel med den tydske; hvilken den derfor ogsaa fra ældgammel Tid af, saa vidt de historiske Spor naae, (hvilket vist nok i de skriftlige Kilder ikke er langt) meest har lignet. — Men en anden og langt ældre Kilde, end de skriftlige, er Forsatningen, Organismen selv; hiint ældgamle agrariske Monument, vore i Landsbyer sammenbyggede Bøndergaard, med deres i Fællesskab dyrkede Bymarker. At ville gaae op til deres tidligste Oprindelse, er ligeledes at stige op i en forhistorisk Tid, hvorom intet er at sige. Men i Jordfællesskabets Natur ligger det, at enhver By er at betragte som en Menighed, en Forening af lige selvstændige Mænd, som paa een Tid have taget deres Bymark i Besiddelse. I det jeg bruger dette Udtryk, rykker jeg Begivenheden op i en saa fiern Tid som den, da Jorden ikke tilhørte Nogen; eller rettere, da den i det høieste tilhørte den Stamme, eller de Slægter, Familier, der havde nedsat sig i en vis Egn, og her enedes om at dele og dyrke den indtagne Jordstrækning efter den Maade, som var bleven almindelig Landsskik. Da dette i Tydskland uden Tvivl gaaer langt tilbage i den for-Carolingiske Tid — ja saameget mere, som hele Indretningen af den gamle frankiske Landboforsatning næsten fuldkommen er den samme, som det romerske Colonat fra den sildigere Keisertid⁹⁷⁾ — da ikke blot de frugt-

⁹⁷⁾ Jvf. Savigny „über den römischen Colonat.“ Zeitschr. für geschichtl. Rechtswissensch. VI. S. 273—320). Da Rummet her ei tillader at meddele Indholdet af den berømte Retslærdes interessante Fremstilling af et Landboforhold, hvis overraskende Lighed med Fæstebøndernes Stilling og Borneredskabets Billaar maa falde Enhver i Pinene: vil et kort Uddrag af samme nedenfor blive meddeelt.

barefte Jordstrækninger i Danmark, men endog enkelte faadanne i Sverrige, bære alle historiske Præg af et Agerbrug, der gaaer tilbage i en meget fiern Fortid (man veed jo, at flere Aarhundreder før Kristus havde man baade Korn og Vi i Skandinavien); og da der egentlig i Danmark ikke findes mindste historiske Spor til den Revolution i Landbovæsenet og Bønderstandens Forfatning, som det maatte have medført, dersom Byernes Sammenbygning og Markfællesskabets Indretning skulde være skeet i en sildigere Tidsalder, efterat Landet allerede havde været bebygget ved isolerede Gaarde: saa kunne vi et andet, end sætte vore Landsbyer, med Bøndernes nær hinanden liggende Gaarde, med Gaardenes Boel 3: den til enhver Gaard udmaalte (rebdagne) Jordstrækning, fordeelt i et Antal mindre Agerkister eller Jordlodder, hvis Dyrkningsmaade beroede paa Markfællesskabets System — tilbage i Hedenskabets forhistoriske Tider; om ikke ved alle, dog ved en stor Mængde Byer. Den modsatte Forestilling — at tænke sig de affsondrede Gaarde, med særskilt Mark, som det Oprindelige, og deres Sammenbygning i Byer med Jordfællesskab, som en senere Begivenhed: er ikke allene fornøststridig, men næsten umuelig.

Uf hiint oprindelige eller ældgamle agrariske Element følger med lige historisk Nødvendighed, at der ligeledes fra Oprindelsen, d. v. s. i en meget fiern Tid, maa have eksisteret en vis ældgammel Lighed i de sædvanlige Boels eller Bøndergaardes Størrelse eller Grundværdi; og at disse Gaarde — beregnede til en Familles Underholdning — i Folge de germanisk-skandinaviske Nationers Vilkaar, fra umindelige Tider maa have havt et meget stort Overtal af frie og selvstændige Jorddyrkere. Saamange tusinde, paa een Tid occuperede, paa een Tid imellem Besidderne fordeelte Jordlodder af omtrent eens Størrelse, eller dog eens Værdi, kunde ikke komme i ufrie

Jordbrugeres Hænder. Vilde man nu, for at forklare Hr. Professor Petersens Udtryk om de frie Bønder som „store Godseiere“, der afgave deres mindre Gaarde eller Voel til Fæstere, Bryder, Trælle o. s. v. hense til sig i en Tid, da en saadan enkelt Bønde maaskee kunde have eiet en heel Bymark, og alle Byens Bønder være opstaaede af hans Trælle eller Bryder: da forlader man atter det historiske Spor, og gaar tilbage til en ubestemt Fortids hypothetiske Grund. Vil man derimod henlægge sin Anskuelse af store Landbesiddelser, som mægtige Odelsbønder lode deres Bryder eller Trælle dyrke, i en sildigere Periode: da opstiller man en Grundsetning for den frie Jordbedoms historiske Eksistens i Norden, som efter min Mening, i det mindste i Danmark, og hvor ellers sammenbyggede Landsbyer og Jordfællesskab fra Urildstid har fundet Sted, modsiges af de historiske og agrariske Forhold; og, som det synes mig, af vor Forfatters eget System. — Enhver Bøndegaard, naar vi blive indenfor den historiske Tids Nærmelighed, har været en oprindelig fri Eiendom. Større Godseiere have vel ogsaa i ældre Tider eiet betydeligere Gaarde (*curiae principales v. capitales*, Curtes o. s. v.) i Byen eller Sognet; men dog, saavidt man kan skønne, sjelden større end 2 til 3 almindelige Voel. Det øvrige Gods, de Rige og Mægtige have eiet i den historiske Tidssalder, har været et Antal af, for det meste adspredte mindre Gaarde, som de enten ved Arv, ved Kjøb eller Afhændelse af den frie Eier efterhaanden have erhvervet; som de ikke vare i Stand til at drage Frugten af ved umiddelbar Dyrtelse; som de derfor overdroge enten til Forvaltere (*Villici*) eller Fæstere (*Coloni*); de første vel jævnligen Trælle, de sidste afhængige Fribaarne (*mittelfreie Leute*). At saadan Eiendom overhovedet var adspredt Strøgods, er et Beviis mere for Mængden af Odelsbønder og frie (Jordegne) Gaarde i Landsbyerne i Dan-

mark fra gamle Tider af. At der dels gaves mange saadanne Gaarde, dels en Mængde kongeligt Strøgods, gjorde det længe saa vanskeligt for de Mægtige eller Adelen, at udvide deres Jordelendom ved samlet Gods i eet Sogn eller Herred. — Over alt slikt adspredt Fæstegods beholdt de store Jorddrotter Eiendomsret, som Herlighedsseiere, indtil de igjen med denne Ret mageskiftede Godset bort, folgte det til Kongerne, eller skienkede det til geistlige Corporationer. Men altid og overalt i hele den tidligere Middelalder seer man det tydeligt, at Jordegodset fra umindelig Tid har været delt i Boel eller *Curiae*; og længere end op til det Tidspunkt, hvor disse *Curiae* eller Bøndergaarde allerede eksistere, naaer hos os ingen historisk Induction.

I Danmark findes derimod ogsaa, og det ikke mange Eetler tilbage i Tiden, historiske Spor til saakaldte Hovgaarde: Hovgaarde eller *Curiae capitales*, som netop have været hne af store og adelige Godseiere i Middelalderen beboede Gaarde; med andre Ord: den ældre Tids Herregaarde. At disse, i Forhold til de nyeres Størrelse have været smaa og ubetydelige: veed man af flere historiske Kiendtegn; og en naturlig Aarsag hertil, og til deres ikke meget forskellige Størrelse eller Jordmaal, maa netop søges i den gamle, overhovedet temmelig ligelige Fordeling af den dyrkede Jord i Boel eller Gaarde. Hovgaardenes Besiddere kunde ikke faae et større Areal dyrket til deres egen Huusholdning end omtrent et Par Boel, eller ikke meget derover. Man maa derfor dog ingenlunde tænke sig, at de ikke havde større Jordbesiddelser; men disse bestode, som vi oftere have erindret, i enkelte, mest adspredte Gaarde, som de maatte lade dyrke ved Bryder, Fæstere og Borne.

Her komme vi saaledes, efter min Anskuelse, til det ældre, oprindelige Borndskab, som det ogsaa i Danmark har været,

og hvorom Estrup antager: „at Forskiellen paa dets Betydning i ældre og yngre Tid ikke er stor“; da det oprindeligen i „Sagaer“⁹⁸⁾ og Love bruges om frigivne Trælle, der vare under en anden Mand's Værn, eller toges i Æt med ham; og i Følge dette Patronatsforhold, saavel i egen som i Patronens Interesse, vare bedst tiente med, ligesom og forpligtede til, at forblive hos Patronen. Disse naturlige og lovlige Forhold fandt let Anvendelse paa Fledføringer, paa dem, som frivillig overgave sig Kirker og Klostre (oblati), og egentlig ogsaa paa de jordegne Bønder, der gave sig som Brydier under Andre, eller nødtvungne i Ulykkens og Nøverettens Dage kom under den Mægtiges „Bærg“⁹⁹⁾. — I mine Tanker har denne Forf. her historisk, og med Fuldstændighed, defineret det ældre Børneraads Natur og væsentlige Charaktertræk, ligesom dets successive Udvikling; naar man allene tilføier, at det tillige, enten fra Forholdets første Stiftelse, eller ved en ikke siern Overgang, maatte medføre Betingelsen af Jordfæste, eller Fæstebud af den Gaard, som den Børnede enten selv havde eiet, og afhændet eller overgivet til sin Husbønde, Grundherre, eller hvad man ellers vil kalde Patronen; eller som han først af denne havde modtaget som Fæstegaard, imod bestemt Ydelse af Afgift eller Dagsværk, m. m. De forskjellige Aarsager, hvorfor et saadant Fæste- og Børneraad-Forhold i Bønderstanden,

⁹⁸⁾ Et oplysende Sted finder man især i Eyrbyggja S. 4to p. 156, hvor Ordet *Varnadrmaðr* ogsaa bruges ganske i sin oprindelige og egentlige Bemærkelse. Ulf, en Frigiven af Thorbrands Sønner, overgav sig siden med al sin Eiendom til Arnkel Thorolfsen (epter hat hand-salidi Ulfar Arnkeii sé sitt allt, oc gerpiz han þá varnadrmaðr Ulfars); hvorover hans forrige Husbønder fortørnedes for Gudssets Skyld, hvortil de meente at have nærmere Arveret, end en Fremmed.

⁹⁹⁾ Estrup om Thygestrup. S. 147. 148.

eller hos Gaardbrugere (Coloni) ogsaa i Danmark med hvert Aarhundrede maatte blive mere og mere hyppigt og udbredt, har Estrup ligeledes fuldstændigt og tilfredsstillende udviklet; og det vil være unødvendigt, her at gjentage hans Fremstilling; naar vi allene holde fast ved den Grundtanke, som jeg antager, at denne Forfatter nu deler med mig: at Bornefsforholdet ikke oprindelig eller allene hviler paa Trældom, som personligt Forhold — at det ikke forudsætter, at alle danske Fæstebønder (Coloni) i Middelalderen nedstamme fra Trælle og Frigivne; men at ogsaa den talrige Klasse af frie, men til Eiendomsbesiddelse af et enkelt Boel indskrænkede Bønder — der maae have været til i Danmark ligesaa længe, som den Bebyggelse af Landet i Byer og ved By-Menigheder, der naaer op i forhistoriske Tider — for en stor Deel ere overgaaede til at blive Jordsfæstere, og saaledes ogsaa gaaede over i Bornefsforholdet.

Svarede dette efterhaanden i saa betydelig en Udstrækning har kunnet skee i Danmark: vilde fordre egne Undersøgelser, der maatte bygges paa en almindelig Historie af Bornefskabets Oprindelse i alle europæiske Lande. Hvad Danmark angaaer, behøve vi dog blot at henvise til de to bekendte Facta: at endnu i det 13de Aarhundrede var Kongernes Gods eller Krongodsset saa udstrakt og betydeligt, som vi see af Baldemars Jordebog; og at de geistlige Stiftelser, Bisopper, Capitter, Kirker og Klostre i dette og det følgende Aarhundrede formodentlig ere komne i Besiddelse af henved $\frac{1}{3}$ af hele Landet. Seie vi nu hertil Adelsens ældre Herregaarde, og dens efter Baldemar II. Tid efterhaanden stærkt tiltagende Jordbesiddelse: saa see vi af det Ovenanførte, at allerede i det 13de og 14de Aarhundrede maa Landets frie, jordegne, eller udenfor Bornefs- og Fæste-Forholdet staaende Bønder, være reducerede til et, i Sammenligning med ældre Tider, svagt Antal.

Imidlertid bor vi dog ikke tænke os dette Antal, selv i hlln Tid, alt for ringe. I Odshered, hvoraf Roeskilde Bispestol i det 14de Aarhundrede eiede den allerstørste Deel, fandtes endnu efter Midten af dette Aarhundrede 43 jordegne Bønder; men disse maatte dog ei allene svare „Ledingspenge“ og „Stud“, men, som det synes, ogsaa Landgilde og noget Høveri¹⁰⁰). Man kunde altsaa have nogen Grund til at betragte disse Bøndergaardene omtrent under samme Forhold som det, hvori de frankiske Mansi ingenuiles stode til deres geistlige Grundherrer i en Tid, der ligger halvsiette hundrede Aar længere tilbage; men med en ulige ringere Afgiftsbyrde, der maaskee ikke er mere, end hvad disse Bønder før havde udredet til Kongen, og denne skienket til Bispestolen. Vilde vi forudsætte, at den angivne Afgift er beregnet for hele Antallet af 43 Bønder: da var den vist nok yderst ringe; og 14 Skilling „Ledingspenge“ og 5 Pund Havre i „Stud“ for en enkelt Bonde lader sig paa den anden Side vel heller ikke antage.

Endskøndt nu Roeskilde Stifts Jordebog, som har bevaret denne Efterretning, i sin nærværende Form ikke er ældre end 1370, men derimod tildeels grundet paa en maaskee langt ældre Jordebog¹⁰¹); og skøndt den er langt fra at have den udførlige Noiagtighed i at angive Jordskyld og Høveri for hver enkelt Gaard, som vi finde i den ovenfor beskrevne frankiske

¹⁰⁰) „Isti Bondones solent dare ratione Lethings penningh die G. Walburgis XIV. Solidos grossorum, exceptis vectigalibus & aliis serviciis. Item ratione Stuth V pund avene.“ S. R. D. VII. p. 41. Endnu et andet Sted p. 16 nævnes „Omnes bundones propria bonu habentes — in provincia Slaulosæ herret“; og af disse maatte hver yde 1 Ost, 1 Høne, og (som det synes) 1 Dags Høveri cengang om Aaret. (dabit semel in anno unum caseum, unum pullum, & unum dawswerke“).

¹⁰¹) Den anføres under Benævnelsen „antiquus Træbok“, formodentlig fordi den var indbunden i Træplader.

Jordebog fra Begyndelsen af det 9de Aarhundrede: er den dog ikke allene et vigtigt Bidrag til at kende den fællandske Bispestols overordentlig rige Jordelendom i det 11de Aarhundrede; men meddelev adskillige Træk til Landboforfatningen i Danmark, særdeles paa det geistlige Gods. Vi finde f. Ex. her alle den Tids forskellige Classer af Gaarde og af Fæstebønder: Hovedgaarden, eller Ladegaarden (*curia principalis*), hvoraf der sædvanligen fandtes een eller flere i hvert Herred, og hvortil for det meste er henlagt flere eller færre Huusmænd (Gaardsæder, „*Inquilini, dicti Gardsæder*“) med en temmelig Deel Jord. Hovedgaardens Størrelse har været meget forskellig, og angives kun ved enkelte af disse Gaarde fra $\frac{1}{2}$ indtil 4 Boel. Desuden forekommer, deels i nogle Byer en enkelt, større Bryde-Gaard (Forpagtergaard, *curia villicalis*); deels i andre, et større eller mindre Antal Bryder (*villici*), hvis forskellige Afgift angives, og som ved denne Benævnelse adskilles fra egentlige Fæstebønder (Landboer). Saaledes f. Ex. i Egitsbjerg Sogn, Hammersherred, 21 *coloni* og 4 *villici*; i Grimlose, Udby Sogn, blot 9 *villici*, o. s. f. De sædvanlige Fæstegaarde (*curiae*), hvis Besiddere nævnes Landbo (*colonus*), have jævnlig en temmelig forskellig Jordskyld, hvor denne findes angivet; ligesom ogsaa Arealet har været uligt, og Bolene undertiden stærkt deelte. Kun paa nogle faa Steder anføres udtrykkelig Høveri af Fæstegaardene (hvilket derimod alle Gaardsæder, eller Huusmænd, maatte forrette til Hovedgaarden). Om Størrelsen af en Landboes eller Fæstebøndes Gaard, og Forholdet imellem disse og Gaardsæderne, forekommer en Anmærkning, som dog ikke er ganske klar¹⁰¹).

Derimod finde vi ligesaa lidt i den Roeskildske, som i Aarhuus

¹⁰²) “Nota. Quilibet dans II. Marcas est Landbo, & habet terram in semine II. Pund & dimid. Alii gardzeti habent proporcionabiliter terras secundum pensionem suam.” l. c. p. 6.

Stifts Jordebog og Diplomatarium, som tilhører Begyndelsen af det 14de Aarh. ¹⁰³⁾, nogen Yttring, der kunde oplyse Grundforholdet imellem Stiftets eller Capitlets Fæstebønder og deres Herskab. Vi gienfinde i begge Bøger de tre Slags, i Middelalderen hos os sædvanlig forekommende Classer af uselvstændige Jordbrugere: Bryder ³: Aals forvaltere eller Jordfropagtere, (Villici) der sædvanligen have større Gaarde paa Afgift ^{103 b.)}, Landboer ¹⁰⁴⁾ eller Fæstebønder (Coloni), og Huusmænd med Jord under Benævnelser Gaardsæder, hvilke i Bogen enten hedde Inquilini, eller benævnes med det danske Navn ¹⁰⁵⁾. Endskjøndt disse vare høverigjorende til Hovedgaarden, eller til en Brydegaard, (T. IV. p. 424) kunne vi ikke ganske sætte dem i Ligning med vore Tidens Huusmænd, da de overhovedet synes at have haft mere Jord. Denne Formodning bekræftes ogsaa derved, at Benævnelser Gaardsæde og Gaardsædemænd, længe har vedligeholdt sig paa Møen, hvor det endnu indtil vor Tid brugtes om en Jordlod, omtrent af Størrelse som Fierdedelen af en Heelgaard, eller fra 8—16 Tønderes Udsæd ¹⁰⁶⁾. — I Almindelighed vedbleve Gaardsæderne,

¹⁰³⁾ Scr. R. D. Tom. IV. p. 376—519.

^{103 b.)} Da det, som vedkommer denne Klasse af danske Jordbrugere i Middelalderen, med Fuldstændighed er behandlet af Dr. Prof. *Beifchow* (Hist. Tidsskr. I. 112—148) kan jeg her nøies med, angaaende **Bryderne**, at henvise til denne Afhandling.

¹⁰⁴⁾ Synonymt med Landbo er formodentlig det hos os seldnere **Bofarl**, der forekommer hos Hvitfeldt I. 558 (1370) og 574. (1387) Jvf. Ihre Gloss. I. 220.

¹⁰⁵⁾ Dette forekommer allerede i Gl. Siell. Lov III. 13 (Aahers Lovh. I. p. 593) som forskielligt fra Landbo; og bruges endnu i anden Halvdeel af 16de Aarh., forskielligt baade fra Landbo og Ugedags, tiener. Saaledes i Kongebreve af 1535, 1541, 1542, 1562, 1567, 1577, 1578 m. fl. (Jacobsen om det d. Skattevæsen S. 39, hvor Forfatteren tillige meddeeler en udtømmende Fremstilling af **Gaardsædernes** Beskaffenhed og Stilling i dette Aarhundrede).

¹⁰⁶⁾ Jvf. *J. Paludan* i *Minerva*. 1801. I. S. 179—181. Sammes *Møens Bestr.* II. 153. *Dansk Dial. Lex.* S. 149.

som en egen Klasse af hoverigjorende Jordfæstere i Danmark til ned i det 17de Aarhundrede; og man finder, at uagtet de altid havde deres Huus og Jord nær ved Hovedgaarden, som de tilhorte, og hvortil de sædvanligen vare Ugedagstienere, kunde deres Fæstjord undertiden være af henved en halv Gaards Størrelse¹⁰⁷⁾. Maaſke er det snarest i disse Gaardsfæde-Stavne (som deres Huse og Jordbrug paa nogle Steder i den Roeskildſke Jordebog benævnes), at vi maae ſøge de danſke curiae serviles, eller ſaadanne mindre Jordlodder, som Adelsbønder oprindeligen have overladt deres Trælle eller Frigivne til Livsophold, imod at gjøre Dagsværk til Bondesgaarden¹⁰⁸⁾. Intet Sted i de anførte geiſtlige Jordebøger giver os dog udtrykkelig Oplysning om, hvorvidt de forſkiellige Classer af Bønder og Jordfæstere, der hørte under Roeskilde Biſkop og Capitel, alle eller for en Deel vare ſtavnſbundne. Men at Stiftets Bønder, ligesom danſke Kloſterbønder i det 13de Aarh. og Kronens Bønder i det 14de, ja ſelv private Jordeieres Fæstebønder i ſamme Aarhundrede, ſaaledes ſom enkelte, men tydelige ſamtidige Diplomer lægge for Dagen¹⁰⁹⁾, paa en eller anden Maade have ſtaaet i et ſaadant Forhold: er der neppe Grund til at

¹⁰⁷⁾ Jacobsen l. c. p. 42.

¹⁰⁸⁾ At imidlertid Gaardsfædet (naar dette Ord bruges om Huset og Jordlodden, da det ellers ſom ofteſt bemærker Gaardsfædderen, Beboeren, Jordbrugeren ſelv) ingeniſt var det ringeſte Opholdsſted for den danſke Landalmue i den ældre Tid, ſees af Gl. Siæll. Lov III. 12. (R. Anders Lovh. I. 592). Her finde vi Kotzætæ ("draghæ the ſamæn til kotzætæ", om Trællen, der har ægtet en fribaaren Qvinde); og det ſynes af det tilføiede: "ok hauæ hus innæn bondæns garzlith", at hermed forſtaaes ikke blot et jordloſt Huus, men et Slags Indfædder-Bolig ved Bondesgaarden. Denne Klasse ſvarer omtrent til Iſlændernes Bupseti og Bupsetoman, hvis Raar eg Stilling Graagaafen beſtriver. Omega B. c. 31.

¹⁰⁹⁾ Fra Karene 1243, 1339, 1341, 1355. S. Eſtrup om Thygeſtrup S. 119—51. De ville udenfor findes noiere anførte.

omtvivle. Imidlertid kan bemærkes, at Forholdets specielle Beskaffenhed neppe nogensteds findes saa udtryffeligt angivet, at vi med Bestemthed kunne sige, hvorvidt det for alt Fæstegods bestod under selsomme Vilkaar, om Stavnbaandet overalt var uoploseligt eller uopsigeligt fra Fæsterens Side m. m. Endskiøndt vi nu virkelig i den skaanske Lov finde et Sted, der tydeligt viser, at i denne Provinds Landboer eller Jordfæstere aarlig kunde opsigte deres Fæste og flytte fra Gaarden: saa have vi derimod ikke i Provindslovene noget lignende Beviissted for de øvrige danske Landskaber, af hvilke det i det mindste om Sjælland og Smaaøerne er historisk vist, at Stavnbaandet der i det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarh. betragtedes som gammel Sædvane¹¹⁰⁾. Enhver Undersøgelse af Borne-

¹¹⁰⁾ Man har imidlertid et historisk Monument, der paa en ikke let forklarlig Maade modsiger det i Almindelighed Antagne: at stavnbundet Borneedskab fra Aarh. Tid har fundet Sted hos Almuen i Sjælland og paa Smaaøerne. I Kong Olufs Haandsæstning, givet i Slagelse d. 3. Mai 1376, hedder det i den latinske Original: „*Illici & coloni quorumcunque, si bona in quibus resident ulterius inhabitare noluerint, secundum leges terre Dominis suis preddicent & resignent satisfaciant, & liberi recedent secundum leges terre ab eisdem.*” (Suhm D. Hist. XIV. p. 498). I den Danske Overs. trykt i Ghemens Udg. af Eriks Sjæll. Lov 1505: „*Item alle bønder, e hwem the tiil høre, wille the aff fare aff theris boligh, Tha sighe thes tiil loghliige, Och gøre ræth fore sig, oc fare aff som loghen wtwtisser.*” Var denne Haandsæstning givet paa et Møde i Skaane, kunde man troe, at der nærmest var taget Hensyn til den skaanske Lovs Vedtægt i den Henseende; men Valgmødet holdtes i Sjælland, og Haandsæstningen er 129 Aar senere aftrykt med den sjællandske Lov. — Uagtet de Indvendinger, Schlegel har gjort herimod, skønner jeg ikke rettere, end at man med R. Ancher (Jur. Str. II. 264) maa antage, at Udtrykkene i Olufs Haandsæstning, naar de lige efter Ordene forstaaes om danske Bryder og Landboer (Fæstebønder), tydeligt nok fritage disse („hvis Borneede de endog vare” — *quorumcunque* — „e hwem the tilhøre”) for alt Stavnbaand; eller med andre Ord, give Fæsteren Ret til fra sin Side at opsigte Jordleien. — Paa den anden Side viser uden Tvivl denne Artikel selv, at der har været Anledning til at indføre den i Haand-

skabets Natur (saaledes nemlig som Begrebet af det tydske „Hörigkeit“ forstaaes hele Middelalderen igiennem) medfører uden Tvivl ogsaa oprindeligent Begrebet om et vist Forhold af den Art, som paa ingen af Siderne egenmægtigt kan ophæves. Grundherren kan ikke berove Bonden hans Fæstejord, saalænge han svarer sin Afgift; Fæsteren ligesaa lidt uden Grundeierens Munde, eller efter lovlig Opsigelse, (hvor et saadant Forhold var vedtaget) forlade Gaarden. — Imidlertid veed man ogsaa, at Borneredskab og Livegenskab, eller „Hörigkeit“, i Tydskland ingenlunde overalt fandt Sted, ganske under de samme Betingelser; og det er saaledes heller ikke usandsynligt, at det i de danske Provindser kan have existeret og uddannet sig under forskellige Vilkaar. — At Borneredskab var ukendt i Nørre-Jylland og Fyen, saaledes som det i Almindelighed antages: kan dog i det Høieste ikke være anderledes at forstaae, end at Landboernes Borneredsforhold til Grundherren i disse Landskaber var uden Stavnbaand; eller, at skøndt Jordfæstere vel stode i et vist Afhængighedsforhold til Jorddrotten eller Herremanden, med Hensyn til Hoveeri og Landgilde, vare de dog ikke, baade for sig selv og for deres Efterkommere, uopløseligt bundne til Godset (glebæ adscripti), men kunde enten opsiges Fæstet og bortflytte med deres Familie; eller i det mindste, hvor Fæsteforholdet var paa Livstid, lade deres Sønner og Slægtninge frit drage hen, hvor de vilde. Hoveeri paa Fæstegodset har derimod uden Tvivl fundet Sted i Jylland, som i de øvrige Provindser. Det forekommer udtrykkeligt nævnet, baade for jydsk Landboer eller Bønder (Coloni¹¹¹) og for

fæstningen; med andre Ord, at man alt i det 14de Aarhundrede i det mindste har begyndt at gjøre Landboerne deres personlige Frihed stidig.

¹¹¹) Aarhus Bispestols Jordebog Scr. R. D. VI. p. 428. 430. 432. (operas sex, operas quatuor dierum.) p. 425. (om Villici: operas trium dierum). P. 424 hedder det om en Brybe (villicus); „& ipse percepit servicia Gartsetorum sive Colonorum.“

Gaardsfæder allerede i 11de Aarh.¹¹²⁾. At Borneede, i Ordets sædvanlige, ældre Betydning, ogsaa fandtes i Jylland, ligesom i Landets øvrige Provindsler, „saa langt tilbage i Tiden, som Breve haves, hvori Forholdet omtales“: antager ogsaa Prof. Petersen (S. 315); ligesom dette vil findes bekræftet ved nogle nedenfor anførte Exempler.

Efter Alt, hvad i det Foregaaende er omtalt og oplyst, deels af indenlandske Kilder, deels ved at sammenligne disse med Fremmede, der vedkomme de samme Landbosforhold: kan det ei være tvivlsomt, at et eller andet Borneedsforhold imellem Jordfæstere og Jorddrøtter ogsaa i Danmark har fundet Sted hele Middelalderen igiennem; ligesom at Oprindelsen til Jordfæste ikke allene er at søge i de gamle Trældomsforhold fra Hedenskabets Tid; at langt fra ikke alle Landboer, Gaardsfæstere og Fæstebønder oprindeligen kunne have været frigivne Trælle; med andre Ord: at ikke alt Fæstegods fra Oprindelsen af har været besiddet og brugt af Frigivne og deres Afkom; men at den større Mængde af Boel eller Gaarde i vore Landsbyer fra de ældste Tider af have været i frie Bonders Eie; at derimod igjen den største Deel af disse enkelte Odelsgaarde eller jordegne Bøndergaarde, efterhaanden, giennem flere Aarhundreders Række, (især vel fra det 14de til Udgangen af det 16de) paa forskellige Maader ere blevne forvandlede til Fæstegaarde under Borneedsforhold. Det er nemlig af mangfoldige historiske Spor tydeligt og beviisligt, at Danneelsen af de større Hovedgaarde, eller nyere Herregaarde, med betydelige Høvmarker, og samlet Bøndergods omkring og i Nær-

¹¹²⁾ F. Ex. Dtte Gaardsfædestavne (sindi Gartsetorum), som laae til et Mensalgods under Aarhuus Bispestol, svarede aarlig 2 Skill. Grot, 2 Høns, og 2 Dagsvært hver Uge om Efteraaret, (dum durat autumpnus) men 3 Dage „in toto vere & æstate.“ Ser. R. D. VI. p. 424. (Jvf. p. 425. 430. m. fl.)

heden af Hovedgaarden, forft tilhører bemeldte Periode, fom i det høieft vil kunne udftækkes tilbage i Tiden til det 14de Aarh. I ældre Tider var det egentlig kun Kongerne, famt Bifpeftole, Capitler og Kloftre, der eiede meer eller mindre famlet Jordegods, foruden Mængden af Strogods eller adfprede Gaarde, fom ifær Geiftligheden idelig beftrebte fig for ved Mageftifter at bringe til Samling. Fornemme og Mægtige af høi Byrd, eller berømt Slægt, have vel ligeledes i ældre Tider haft ftorre Jordeiendom; men længe beftod den fornemmelig i faadant Strogods, og tildeels i ftorre Skove, Almindinger, eller uopdyrket Jord, fom Kongerne for en Deel ftienkede enkelte Lehnsmænd og Embedsmænd. At faaledes ogsaa de Adelige i ældre Tid have haft Jordeftere under Bornefsforhold, kan vel ikke omtvivles; men man feer tydeligt, at dette Forhold dog forft fuldkomment har udviklet fig, efterat de ftore geiftlige Godfer havde dannet fig af faadan Jord, fom baade af Konger og privat Folk, reent ud ftienkedes til diife Stiftelser, hvilke jo aldrig ved nogen færlig Perfon kunde beftidde Selveiergods; men kun formedelft Overeiendomsret, eller Grundherfskab. Diife Corporationer og geiftlige Embedsmænd kunde faaledes aldrig, ligesaa lidt fom Kongerne, have andre Jordbrugere paa deres Gods, (med Undtagelfe af de faa Gaarde, fom ifær fmaa Kloftre, og i ældre Tid, dyrkede, fom det hedder, ved eget Arbejde) end Fogeder eller Nvlfsforvaltere paa de ftorre Gaarde, hvilke undertiden fom det synes, allerede i det 14de Aarhundrede, drev dem fom Forpagtere (Villici); og i øvrigt Gaardfæftere (Coloni), og Fæftehuusmænd (Gaardsfæder, Inquilini). Da nu baade Kongerne og de geiftlige Stiftelser, faaledes fom vi fee det af Diplomerne, ideligen afhændede og erhvervede Gods og Gaarde ved Salg og Mageftifte, finde vi heri en Anledning mere til at Bornefsforholdet fra det offentlige Fæftegods forplantede fig til det private.

Svorledes i øvrigt det oprindelige, mildere Borneftab er gaaet over til det, i Forening med overdrevet og tildeels ubestemt Høveri, den store Mæsse af den danske Bøndestand, eller Fæstebønderne, nedtrykkende og svækkende stavnsbundne Forhold eller Eivegenftab, fom i mere eller mindre Udftækning herffede over en stor Deel af Danmark indtil 1788, og omfider havde fortæret og fortrængt næften al Selveiendom hos de danske Bønder: dette behøve vi her et længe at opholde os ved. Det er af mange Forfattere i almindelige Træk angivet (om endog endnu hidtil aldrig af hiftorifte Kilder Skridt for Skridt authentift oplyst); og faaledes er det ogsaa i korte Hovedtræk udviklet hos Estrup og Petersen¹¹³). Vi finde her kun Sted til et Par isolerede Bemærkninger. — Naar den sidstnævnte Forfatter antager, at der i Agerbrugernes eller Bøndestandens Vilkaar „overhovedet i Middelalderen ikke fandt en Tilbagegang Sted, men en Fremgang“: (S. 318) da gielder dette vistnok kun efter en indftærket Maalestof, og om et tidligere Tidrum af hien Alder. Det gif hermed i Danmark, omtrent fom i Tydftland og andre Lande. Den jorddykkende Trællestænd forsvandt efterhaanden, og Landboernes friere Glæffe dannede sig; men dens Stilling medførte dog Afhængighed; og da denne Glæffe, efterhaanden fom de jordegue Bønders Tal formindftedes, tiltog faaledes, at omfider næften alle Landets umiddelbare Agerbrugere bestode af Jordfæstere eller Bornede: maatte ogsaa denne Stænd tabe al politift Selveftændighed og Forsvarsevne. Den sank derfor efterhaanden ned i den fildigere Ufriheds Tilstænd, hvort den vel ikke var unddraget Kongemagtens Befyttelse; men denne blev dog, fra det 14de Aarhundrede af, idelig fvagere, i Modfætning til Aristokratiet's vorende materielle Kraft; og faaledes fee vi fra

¹¹³) Estrup om Thygestrup. S. 145—46. 151—52. Petersen, hift. Fortæll. om Jøl. II. S. 348—49.

hiint Tidspunkt Kiøbstæderne og Borgerstanden, uagtet de lidet heldige Handelsvilkkaar, temmelig at hæve sig i Betydning under en friere Forfatning; men den agerbrugende Stand ingenlunde at deeltage i en „Fremgang“, hvortil den ved sit Arbejde bidrog den væsentligste Deel; imedens den, ved efterhaanden at tabe de borgerlige Rettigheder, sank ned til en tienende Folkeclasse, en Stand af „Tienere“, hvis Behandling for en stor Deel var underkastet Herrestandens vilkaarlige Magt.

Man er i Almindelighed tilbøielig til at tænke sig det 17de og 18de Aarhundrede, eller Tiden efter Statsforandringen 1660, som den uheldigste for Bøndestanden; eller som det Tidrum, hvori Borneſkabets og Hovtienstens Tryk naaede sin yderste Høide. Endeel Grunde gjøre denne Forudsætning sandsynlig nok. Men den maatte dog af de samtidige Kilders nøiagtige og detaillerede Brug historisk bevises, inden den kan blive et uomtvisteligt Factum. Uheldigvis ere vore Landboforholds Historie ligesaa lidt i denne sildigste Periode, førend deres Grundforandring ved Stavnsbaandets Ophævelse, Hovretets Bestemmelse og successive Afløsning, og ved Udskiftningen, underkastede en fuldstændig og kritisk Undersøgelse efter Kilderne; som dette er skeet med disse Forholds ældre Historie, hvilken dog upaatvivelig med temmelig Nøiagtighed og Fuldstændighed vil kunne skrives, omtrent fra det 14de til det 17de Aarhundredes Midte. — Kun i Forbigaaende vil jeg gjøre opmærksom paa: at Klagen over Borneſkabets og Stavnsbaandets ulykkelige og trykkende Byrder vare ligesaa stærke og høirostede, endnu før Souverainiteten, som i det 18de Aarhundredes anden Halvdeel. En mere energisk Skildring af Borneſkabet i dets fulde Udartning, end Corn. Hansforts fra anden Halvdeel af det 16de Aarhundrede, (s. nedensfor) og Christen Ostersens fra Midten af det 17de, kan ikke let findes. Den sidstnævnte brave Lovkyndige skrev saaledes 1611 og

1652, i begge Udgaver af ſit Gloſſarium, ſom han endog til-
 egneede Kongen og det hele adelige Rigsraad: „Med Borne-
 de i Siælland, Folland, Falſter og Moen er langt anderledes
 beſkaffent; thi de ere ganſke ufrie, og ſom Trælle og Slaver
 at regne. De kan og tvinges, imod deres Willie, at bygge
 og beſidde hvilken øde Sted og Plads ſom Huſbonden dennem
 forelægger, uanſeet de ey havde Lyſt paa det Sted at boe, og
 ey heller kan vide ſig og ſine der at ernære. De kan og ſælges
 og kjøbes, og bortſkiffes ligesom Bøeſter¹¹³⁾. Somme Huſ-
 bonder kunde og være ſaa ſindede, at om de befinde en fattig
 Mand, ſom forſt havde opbygget en øde Gaard, og kan der
 nogenledes nære ſig, eller og kan synes at have noget lidet
 i Forraad, og han i det ringeſte kunde forſee ſig, ſtrar kunne
 kaſte hannem ud, og fore hannem paa et andet øde Sted, og
 endelig tvinge hannem til, det i lige Maader at opbygge, ind-
 til han bliver ſlet forarmet, og med Huſtru og Børn geraader
 i ſtorſte Glendighed; hvorover mange, formedelſt ſaadan haard
 Evang og Trældoms Nag, blive modvillige, dovne og lade.“ o. ſ. v.

Som en anden hiſtoriſk Mærkværdighed i Borneſtabets
 Charakteriſering, fra Begyndelſen af det 17de Aarhundrede, for-
 tiener ogſaa Geheimeraad Math. Moth's Definition over
 Ordet Borneſtab, i hans utrykte danſke Ordbog,
 at anføres. Han forklarer det ved „den Rettighed, ſom en

¹¹³⁾ Angaaende dette, ikke let i nogen Declamation imod Jordrotterne
 glemte Træt til at karakteriſere det danſke Borneſtab i Middelalder-
 ren, eller i nyere Liber, før Stavnſbaandets Løsning, har Etatsraad
 Bedel-Simonſen i øvrigt rigtig anmærket: at det ikke betyder
 noget i hiin Anvendelſe (naar man nemlig ikke vil forſtaae det ſaa-
 ledes, at Huſbonden folgte den Borneſtes Perſon, uden Fæſte-
 gaarden; hvilket upaatvivlelig ei lobligen kunde finde Sted). En-
 hver Godſeier „følger endnu den Dag i Dag hvilken Bonde, han
 lyfter“; med andre Ord, han ſælger, naar han vil, ſit Fæſtegods,
 eller en nkelt Deel deraf, og med Gaardene følge jo Livsfæ-
 ſterne. (Den d. Adels Hiſt. I. I. S. 209).

„Hosbonde tilegner sig over sine Vonderfønners Frihed, uden nogen Udkomst i Historierne i nogen Maade, men af idel Misbrug, som ved Længde af Tiden er bleven til Ret.“ Det øvrige af denne Ordbogs-Artikel, (som vist nok i et saadant Arbejde ikke vilde være paa sit rette Sted) er ligesaa interessant for Historien, som karakteristisk med Hensyn til Manden, som skrev den i A. 1704¹¹⁴⁾. Man seer ogsaa af denne Artikel, hvorledes de allerede gamle Klager over Herremændenes Misbrug af de personlige Rettigheder, som Adelsstanden fra det 14de til det 17de Aarhundrede efterhaanden var kommen i Besiddelse af, og over de trykkende Byrder, som en næsten vilkaarlig og egenraadig Udøvelse af saadanne Rettigheder havde paatvunget Bondestanden i Danmark¹¹⁵⁾, ingenlunde vare

¹¹⁴⁾ Jof. J. J. Dahls „Aftvungne Bemærkninger om Roma Danica“, m. m. Kbh. 1838, S. 93, hvor hele Artikelen findes indført. Der forekommer endvidere bl. a. denne Efterretning: „I Kong Christian V. danske Lov er derom indført et heelt Capitel af de Commissarier, som vare forordnede Loven at udgaa og til Tryk at befordre, hvilke næsten alle eiede Jordegods paa de Steder, hvor Bornefjabbet var i Gænge. Men det fortrød Kongen meget, at det var kommen deri; og havde han tid i Sinde at forandre det. Uden Tvivl maa han i sine Skrifter have begieret af sin Søn, Kong Frederik den Fjerde, at han det vilde aflaafe, saasom den Konge haver givet alle Bornefjabbet fri fra deres Jodesteb.“ o. s. v. Denne Utring af en Mand, der gieldt saameget hos Christian V. og stod Kongen saa nær, vil ikke findes umærkelig. Hele Artikelen er tillige et Bidrag til at karakterisere M o t h s Tænkemaade — en Mand, som et Par af vore ukritiske Historiefriivere (Niegelis og G. L. Baden) have været enige om, at sætte i det usfordelagtigste Lys.

¹¹⁵⁾ En Skildring heraf (uden Tvivl fra Frederik II. Tid, eller den anden Halvdeel af det 16de Aarhundrede) ved Corn. Hamsfort (Faderen d. 1580; Sønnen, den yngre Corn. Hamsfort 1627) er udfattet med de mørkeste Farver; men neppe meget overdreven. (S. Rer. D. II. p. 286. Paa Dansk i Ryerups Hist. statist. Skilt. I. S. 402—6). Det Heles Charakter synes mest at passe til den ældre Hamsforts Tid; skøndt han selv nævnes l. c. p. 279 i tredje Person. Warberg,

afhjulpne ved en Regjeringsforandring, der betog Adelsstanden dens politiske Selvstændighed og Betydning, men maatte lade den blive i Besiddelse af reelle Rettigheder, hvis Ophævelse ikke laac i det 17de Aarhundreeds Aand. Bønderstanden i Danmark, der nu saa godt som ene bestod af Borne og Fæstebønder, var allerede paa den Tid, og tidligere end Statsforandringen, gaaet ned til en politisk Nullitet, der berøvede den næsten enhver Standsret, og al Yttring af Bevidsthed om en saadan. Man sporer denne endnu i det 17de Aarhundreeds første Halvdeel¹¹⁶⁾; men efter den Tid forstummede den.

De i det foregaaende meddeelte Bemærkninger vil jeg til Slutning søge endnu noget videre at oplyse, ved en paa indenlandsk Kilder bygget kort Skizze af den danske Bønderstands, og dens forskellige Glasers, Vilkaar og Forhold i den tidligere Middelalder; forsaavidt som disse lade sig historisk paavise. Hvad der af Mangel paa Kilder, eller ved disse Utilstrækkelighed, maa blive usikkert og utydeligt, lader jeg henseaae uafgjort. Den Periode, hvort et saadant historisk Grundrids af Bønderalmuens ældre Forfatning, og navnlig af Bønderforholdets Historie, her betragtes, vil saaledes ei kunne gaae længere tilbage i Tiden, end til det 11te eller 12te Aarhundrede; og dets Udgangspunkt kan sættes i Midten af det 16de Aarhundrede, eller ved Kirke-reformationens Fuldførelse og de nyere Herregaardes eller Adelsgodseres fremskridende, eller paa en Maade fuldendte Organisation. Denne vedblev vel endnu, i et heelt Aarhundrede, eller indtil 1660 at udfolde sig,

der omtales p. 280, som nyeligen erobret af de Svenske, blev beleiret og indtaget af disse 1565.

¹¹⁶⁾ Saaledes i den jydsk Borger- og Bønderstands Klage til K. Christian IV. i A. 1629 (Suppl. Saml. t. d. danske Hist. I. 203. o. fg.) og i de jydsk Bønders Supplik til Frederik III, af 15. Nov. 1660. (Nye Saml. til d. danske Hist. I. S. 227).

og i de derpaa følgende hundrede Aar endnu at bygge videre paa den noget svagere Grundvold; men Grunden var dog allerede fuldstændigen lagt i det 16de Eeculum.

De ældste og vigtigste Kilder, vi her først maae ty til, ere de danske Provindslove. Disse indeholde overhovedet Folkets ældgamle Bedtægter, saaledes som de i Rigets tre Hoveddele, Skaane, Sjælland med Smaaøerne, og Jylland, fra Arilds Tid havde gieldt, og saaledes som de efter al Sandsynlighed allerede i anden Halvdeel af det 12te Aarhundrede deelsvise ere opskrevne, siden efterhaanden giennemgaaede, verificerede og samlede i Bøger; hvilket formodentlig sildigst er skeet med den jydsk Bedtægtsamling, efter Befaling af Valdemar II. i Aaret 1211.

Paa hin Tid kaldtes enhver fri Gier af en Gaard, eller et Boel i Landsbyen, naar han ikke regnedes til Adelens eller Hærmændenes Stand, **Bonde**, eller særdeles **Adelbonde**¹¹⁷⁾, hvormed vi dog ikke ganske maa forbinde samme Begreb, som Ordet **Adel** i nyere Tid har faaet. Det udtrykker imidlertid ogsaa her det i sin Art mere ypperlige, ved Storrelse eller andre Fortrin udmærkede. Saaledes kaldtes en Hgtehustru **Adelkone**, (*Athælkona* Gl. Sjæll. L. II. 27.) i Modsetning til **Slegfred**; i den svenske Uplandslov hedder Hgteemanden **Adelmand**; en Hoved-Landvei kaldtes **Adelvei**; Herredag, eller Kongens Retterting, benævnedes undertiden **Adelting** (*Gramm. i Vid. S. Skr. II. 267.*) o. s. v. Ligeledes

¹¹⁷⁾ „Hvat sum bondæn byther sin thræl at göræ." Gl. Sjæll. L. III. 12. (Kof Ancher's Udg. S. 588). „Innæn bondens gartzlith." ib. III, 12 p. 592, *Bondæn*, ther garthen a — æller hans *worthuæt*," Gr. Sjæll. Lov III. 44, *Athælbonde* oc æi *bryti*, æth *Lanbo*. 3. Lov. II. 51. (Lat. Dvers. *Bondones*, hoc est: the ther opholde full landewern for them. Platt. Dvers. de dar *Bunden* synt.) *Bondens lanbo*. II. 103. (Lat. *Colonus*). Nedenfor i samme Cap. *Athælbondæ*. (Lat. *bondo*. Platt. de Dunde.) *Otholbondæ*. Gl. L. IV. 12.

kaldtes Hovedbyen, den oprindelige Landsby, Adelsby, i Modfætning til Torp $\circ$: en fra Begyndelsen mindre Landsby, et Slags Udflytter-By, anlagt eller udbygget paa Adelsbyens Udmark (Almindinger, Fælleder), naar Vonderne ved Agerbrugets Fremskridt og Folkemængdens Forøgelse fandt Anledning til, paa denne Maade at danne nye Boel eller Gaarde, som kunde overdrages til Sønner og Frønder, eller paa anden Maade afhændes til Eiendom eller til Fæste. Thi rimeligt er det, at Fæsteboel, eller Landbogaarde undertiden ogsaa have havt deres Oprindelse deraf, at Vonderne i Adelsbyen imellem sig have stiftet de udbyggede Torper, eller dog nogle af disses Boel, paa den Maade, at de hver især beholdt Eiendomsretten til de udbyggede Gaarde. — I øvrigt maa her erindres, at den danske Benævnelse Boel ($\circ$: Indbegrebet af alle de Jordlodder i Ager, Eng og Udmark, som hørte til een Gaard) er af høj Alder, og oprindeligen kun brugtes om hele Boel¹¹⁸), som i den ældste Tid, da saa meget Jord laae udyrket, undertiden havde et betydeligt Areal; hvorfor i tidligere Tider, da efterhaanden mere af Jorden blev opdyrket til Agerland, Boelene hyppigen deledes i mindre, men ligelige Dele¹¹⁹).

¹¹⁸) Det er heller ikke overflødig at erindre om, at her ved Boel overalt maa tænkes paa den oprindelige Betskaffenhed; da dette gamle danske Ord har havt den Stiebne, i en tidligere Tid saaledes at forandre sin Betydning, at det netop bemærker en Eiendoms- eller Fæste-Jord, som er mindre end en heel Gaard; jævnlig, som det synes, „adskillte Parceller fra større Eiendomme.“ Jvf. særdeles Jacobsen om det d. Stattervæsen. S. 46—48; hvor vi bl. a. see, at der ogsaa i det 16de Aarh. ikke sjelden forekommer jordegne Boel.

¹¹⁹) I den St. Lov (f. Ex. IV. 9) forekommer halve Boel, Fierding og Otting. I Aarhus St. Jordeb. forekommer „integrum Fæstæ“ (S. R. D. VI. 430, 432) formodentlig for: et heelt Boel, en Heelgaard: ligesom „dimidium Fæstæ“ for: en Halvgaard, $\frac{1}{2}$ Boel (ib. VI. 430). At her er Tale om Fæstegaarde, synes Navnet at vise. (Jvf. ogsaa Felschow de Iustit. mil. Dan. p. 106. 107).

De ovenanførte Lovsteder vise allerede Modfætningen imellem Bønde og **Landbo**; den første er Gaardeier eller Jorddrot¹²⁰⁾, den anden Gaardsæster. Alt ogsaa den sidste fra ældgammel Tid uden Tvivl ofte har været fribaaren, altid i det mindste af frigivne Vt: troer jeg, det foregaaende vil have oplyst; og at Fæstebonden (Landboen, colonus) allerede der, hvor vore historiske Kilder begynde, (og det paa en Tid, da Trællestanden endnu fandtes i Danmark) hører til Frelsestanden, eller den fribaarne Bøndestand: kan aldeles ei kaldes i Tvivl. Det fremlyser endog allene deraf, at Landboens Stand overhovedet efter Lov og Vedtægt var værnepligtig; eller at han maatte udgøre baade Leding og Landværn (tiene i Hæren baade paa Krigstog ud af Landet, og i Forsvarskrig) af det Voel, han brugte som Fæster. Saaledes paabydes det i Jydsk Lov udtrykkelig enhver Landbo, hvad enten hans Fæstjord tilhører Biskop, Præst, Kloster, Kirke, Bønde eller Hærmand¹²¹⁾; og der bestemmes tillige nøiagtigen (III. 13) Forholdet imellem hans Jords Storrelse og den Leding, han skal udrede. Ikke Husbonden, Gaardens Grundieier, men den frie Fæster (Landboen) paalægges Ledingspligten for Voelet. Han fremstilles saaledes her ganske som Bøndens Eigemand i personlig Stilling og Rettighed¹²²⁾. Om Børneretsforhold er

¹²⁰⁾ Skaanske Lov. XVII. 2. (Hadorphs Udg. p. 43) "Jorth eghændæ man." Gaml. Scall. Lov III. 12; i Modfætning til *landbo* og *garthzætæ*.

¹²¹⁾ 3. Lov III. c. 11. (jvf. *Velschow* de inst. mil. p. 111) Tillægget: „thær æi waræ fyrræ frælsæ, bør upaatvivlelig hensees til Hovedordet i Sætningen (*Landbo*), ikke til det nærmest foregaaende Ord: hirtmæns (Hirdmænds eller Hærmænds); og ved *frælsæ* forstaaes: befriede fra denne deres Ledingspligt, „og undtagne derfra ved Privilegium.“

¹²²⁾ „*Coloni* — *liberi semper homines, patres simul familias, in lege plane iisdem, quibus proprietarii fruebantur juribus, dummodo illa excipias, quæ locupletibus solis rusticis competebant.*” *Velschow* l. c.

her ligesaa lidt udtrykkelig Tale, som i Skaanske Lov, hvor Landboens Forhold omtales. Derimod findes det klart nok udtrykt, i Mod sætning til den sidstnævntes Børnepligt: at Trælle ikke agtedes værdige til Krigstjeneste, og at Ingen maatte sende sin Træl for sig i Ledning¹²³⁾. At Landboen, der dog, ligesaavel som Adelsbonden, tog Bøder for Bold og Uret, som tilføiedes ham eller hans Huusfolk (J. Lov II. 33), og ligeledes kunde være Mededsmænd (Griks Siæll. I. II. 28), derimod ei kunde være Rævning, eller edsvoren Meddomsmand (J. Lov II. 51. Gr. S. Lov III. 15): grundede sig ikke i personlig Ufrihed; men deri, at Landboen ikke var Jordeier; en Betingelse som efter J. Lov II. 51. 52. udfordredes til at være Rævning.

Den Skaanske Lov fremstiller ligeledes Landboen, i hans Forhold til Bonden eller „Jordbrotten“, som fri og ubunden ved Borneredskab; saaledes at Fæstet var en formelig Contract, der i denne Provinds kun sluttedes paa eet Aar, og hvert Aar fornyedes¹²⁴⁾, samt aarligaars ved Mariemæssetid (15. August) kunde opsiges; hvorved desuden den Egenhed fandt Sted i Skaane, at Landboen her var, eller betragtedes som Eier af Gaardens Huusbygninger; hvilke han derfor, naar han flyttede, enten kunde sælge til den nye Fæster, eller borttage og føre med sig, om denne ei vilde købe dem¹²⁵⁾.

¹²³⁾ Griks Siæll. Lov III. 18 (Rosens. Udg. V. 12. Ghemen). Den eneste Maade, hvorpaa Trælle maatte være med paa Krigsskibe, var som Madsvende (til at lave Mad for deres Herre og „Skipperen“), og da kun fire paa hvert Skib. (s. anf. Lovsted)

¹²⁴⁾ At det ogsaa i andre danske Provinds, endnu i det 16de Aarhundrede, var Brug at fæste paa Aaremaal, synes at fremgaae af Christian II. geistl. Lov c. 101, hvor der nævnes en Tid af „10, 12 Aar, længere eller støtttere“; og da det hedder „hvilken Landbo, Kronens eller gode Mænds Tjenere, som nogen Gaard fæster“, o. s. v.: seer man, at det ogsaa gjaldt om Adelsens eller Herremændenes Gaardfæstere.

¹²⁵⁾ Skaanske Lov XVII. 1—4. jvf. A. Sunesens lat. Fortællning af Lovten. XVII. 1. 2. Rosed Anghers jur. Skr. II. S. 502—505.

At et saadant Contractforhold imellem Jorddrotten, den jordeiende Bønde, (Jorthæghandæ. St. L.) og Landboen, udelukkede alt Stavnsbaand, er klart nok; om ligeledes den frie Gaardsfæster eller Landbo i det 12te og 13de Aarh. var fritagen for enhver Ydelse af Hoveri til den private Jorddrot, kan af Lovene, som tie derom, ikke erfares. Tausgheden er dog heller intet afgjørende Modbeviis; da Lovene heller intet nævne om enhver anden Fæsteskgift, der maatte betragtes som Giensstand for privat Overeenskomst. Dagsværk eller Hoveri, i ethvert Tilfælde, hvor Omstændighederne kunde medføre det til virkelig Nytte for Grundeieren, var i øvrigt et fra de ældste Tider saa almindeligt Vilkaar ved Jordsæste, hvor det enten var Kongen eller en geistlig Stiftelse der havde Giendomsretten: at man vist nok kan antage, at denne Præstation ogsaa af private Jordeiere er paalagt deres Fæstere, saa tidligt som det lod sig gjøre. Var den engang giældende paa Kronens og Geistlighedens Gods, maatte den ogsaa mere og mere udbrede sig paa det private: efterdi saa mange Gaarde fra dette Slags Giere ved Magestifter og Salg aarligaars gif over i private Jorddrotters Gi; og disse naturligviis modtog Gaardene med den engang for Fæsteren bestemte Afgiftsbyrde.

Meningsforstælligheden i Henseende til Hoveriet, hvis Alder i Danmark allerede ovenfor er omhandlet, gaaer især ud paa, om Landboer i ældre Tid have været hoveripligtige til private Grundeiere, (Alderbønder og senere Adelige) eller ikke¹²⁶⁾; og staaer tildeels i Forbindelse med Spørgsmaalet,

¹²⁶⁾ Professor Belschow, som i Anledning af den danske Krigsforfatning i Middelalderen og andre Undersøgelser, har henvendt den grundigste historiske Forskning paa en stor Deel af vore ældre Landboforhold, holder overhovedet til den Mening: at kun Gaardsæder (inquilini), men ikke Landboer (coloni), oprindeligen have været hoveripligtige i Danmark. (Vf. bl. a. Hist. Tidsskr. I. S. 147). At ogsaa Landboer

om dette Slags Jordbrugere maa betragtes fom oprindelige Borne (da man i Almindelighed tænker fig Hovet og Borneftab fom uadskillelige, eller nær forbundne); og dernæft, hvorvidt Borneforholdet (Horigeden) altid maa tænkes forenet med Stavnsbaandets Evang. — Nu er det derhos bekiendt, at felve Borneftab har man forftaaet forftielligt, efterfom den er brugt enten i ældre Tider og fkriftlige Kilder, f. Gr. jydfe Lov, eller i fildigere Perioder (omtrent fra det 15de Aarhundrede); hvor der tydeligt nok ved Herrens eller Husbondens Borne og Dienerer menes faadanne Jordfæftere, der vare „horige“, (glebæ adscripti), eller flode i et lignende Forhold. Paa de iffe mange Steder i de ældre og ældfte Kilder, hvor Ordet forekommer, er det derimod tydeligt nok, at det bruges, faaledes fom ogsaa Sprogslægtftabet medfører, om dem, der ere i Andes Børn; da Varthnath, Warthnæth, Wornæth, Warnæth, bruges i vore gamle Love baade om Sandlingen ¹²⁷⁾, at befkytte, vogte, værge for, eller vare ansvarlig for, (*worthæ*; imperf. *warthæ*) ¹²⁸⁾ og om den, fom er i en Andes Forsvar. — Saaledes nævnes i J. Lov III. 6. Styresmandens *Wornæt*, hvilket i den gamle latinfke Oversættelse er udtrykt ved *officiales*, i den plattydfe ved *Amtludc*. At her menes en ringere fribaaren Mand, der flod i Tieneste hos, eller i et Afhængighedsforhold til Styresmanden, ifom vel egentlig, i Følge

---

paa kongelige og geiftlige Godfer fra meget gamle Tider af have deeltaget i denne Byrde: er ovenfor omtalt, og lader fig iffe omtvivle. Det ftemmer ogsaa fom vi have feet overeens med dette Slags Agerbrugeres Vilkaar hos de Tydfe, i Franfrige, England, m. fl. Lande.

¹²⁷⁾ F. Gr. Eriks Siæll. Lov I. 48 Rosenv. Udg. S. 60 „Utæn han sætter thærræ *wornæth* til“ (filler Borgen for). Ligeledes II. 51. S. 134 og III. 22 S. 234 „gangæ i *warthnæth*“, gaar i Borgen.

¹²⁸⁾ „Hua sum bi hauær, han skal siæl *worthæ* them meth garth.“ J Lov II. 31. jvf. II. 75. (imperf. *warthæ*. III. 17.)

Gaardens Størrelse, der fulgte som Lehn med Bestillingen (den skulde have en fuld Plovs Drift) kunde være enhver Adelsbonde, men uden Tytol dog jævnlig en mere anseelig Jorddrot] synes klart nok; og uden Tytol har Ordet her selv samme Bemærkelse, som i Gr. Stæll. Lov VI. 3. (III. 41) hvor der, i Modfætning til bonden siæll nævnes hans *worthnæt* (i eet ældre Haandskrift *wardnæth*; i nyere *hion*); hvilket sidste i øvrigt ikke beviser, at man i en sildigere Tid udtryffeligt har forstaaet det om Huustjende; da Udtrykkene *familia*, *hion*, og endelig *Tienere*, netop i sildigere Tiders Breve ogsaa bruges om Huusbondens vordnede Jordsætere. I Gr. Stæll. Lov. III. 28. (II. 52) forekommer i nogle nyere Haandskrifter: ællær han ær thæn herremanz *wornæth*, hvor ældre have: ællær at han *boor undær* thæn man. (Rosenv. Udg. S. 148). Det er tydeligt nok, at den ældre Læsemaade ved en Omfkrivning udtrykker det samme Begreb, som den nyere har udtrykt ved Ordet selv.

Jeg vil, til videre Oplysning, i Chronologisk Orden anføre nogle Exempler af de ældste Steder i Diplomer, hvor Bornefsforhold paa en eller anden Maade antydes, eller Ordet Bornef bruges, fra det 13de indtil Midten af det 15de Aarhundrede. Lovstederne, som allerede ovenfor ere anførte og omhandlede, forbigaaes her:

1213 befaler Erik Plogpenning de Landboer og Gaardsæder (*Coloni et Inquilini*), som havde forladt Sorø Klosters Gods, at vende tilbage til Godsset inden 15 Dage, og forrette deres skyldige Hovei (*debita servitia*); ligesom han strengt forbyder, at forlokke nogen af Klosters Bornef eller Hion (*familia*)¹²⁹⁾.

¹²⁹⁾ Suhms Danm. Hist. X. 26.

1268 fritager Grik Skipping Esrom Klosters Bryder, Landboer og Gaardsæder (villici, coloni et inquilini) for Leding, Tanne, Stud og al anden kongelig Byrde, saavel som for at bygge, istandsætte og befæste Slotte, Stæder og Byer, m. m. (Cod. Esrom.) Samme Privilegium gav denne Konge s. A. til alle Landboer og Gaardsæder, som dyrke og beboe Jorder, der tilhøre Roskilde Capitel, og giver Capitlet Jurisdiction over deres Bryder, Landboer eller andre Borneede (villici et coloni seu alia eorum familia)¹³⁰⁾.

I Udkastet til en Gaandfæstning for Christoffer II. (1326) hedder det paa Dansk: "Bothe Prælati oc andre skule nyde theræ frelse oc frihet over alt theræ gotz oc alle theræ wornadhe, swo frith som the have bæst nött af aldinges"; og i den latinske Text af samme Sted bruges Ordet *familia* for Borneedhe¹³¹⁾. Egeledes: "Foghede scule ey thwinge hõnder eller Wornedhe." S. Anders Lovb. II. p. 544. (Latinen: bondones et *alii* regni incole. p. 553).

Omtrent 1339 pantsætter Anders Oluffen til Hr. Jacob Nielsen en Gaard i Broby med dens Borneede, Huse og øvrige Tilliggende¹³²⁾ for 20 Mark Sølv.

1388 stadfæster Dronning Margrethe de Privilegier, som foregaaende norske Konger have givet Marie Kirke i Oslo,

¹³⁰⁾ Suhms Danm. Hist. X. 613. Egeledes til Marie Nonnekloster i Roskilde (ib. 614); til Aarhus Capitel, S. R. D. VI. 401. 492.; og saaledes en Mængde lignende Fritagelsesbreve af tidligere Konger for geistligt Gods.

¹³¹⁾ „Juribus ac libertatibus suis, honorum suorum & familia gaudere debent libere”; ligesom længere hen „milites & armigeri de propria sua familia.” (s. Ros. Anders Lovhist. II. 542. 551.) *Familia* i et Brev af Christoffer II. 1320. oversættes i en dansk Bidrags af samme 1438 ved Borneede. Suhm d. Hist. XII. 157.

¹³²⁾ „Cum familia, domibus & pertinenciis omnibus.” S. R. D. IV. 530.

Prebften, Chorsbrodrene og alle øvrige Kirkes Tienestemænd og "Vardnathe"¹³³⁾.

(1392 — 1410) Erkebiffep Jacob i Lund pantsætter for 300 lode Mark til Abraham Brodersen Lunde Kirkes Lehn i Sender og Nørre-Halland, med Gods og Borne; Abr. Brodersen forpligter sig til at bygge og forbedre Godset og „holde det Borne ufordærvet." m. m.¹³⁴⁾

Maar øde Jord pantsættes til en Anden, og Panthaveren for Indløsningstiden havde faaet den bebygget, da skulde han eller hans Arvinger ved Indløsningsen have Vederlag for Bygningerne, efter Synsmænds Skon; men fandtes der „Landbo, Korn og Dvæg", da kunde han eller Arvingerne fore samme med sig¹³⁵⁾. — En Adelsmand, Norn Svendsen, som (1406) skioder Dronning Margrethe en Gaard i Bræ, Tistorp Sogn, Østerherred i Jylland, kundgior for Fæsteren i et eget Brev, at han havde „igienvundet ham" af en anden Adelsmand, og „nu igjen havde opladet og skiodet ham med fornævnte Gaard" til Dronningen. — En anden Adelsmand skioder til Dronningen en Gaard i Aldorp, Hornum Herred med dens Landbo, ligeledes i Jylland; og den havde han ved Mægelse faaet af to andre Adelsmænd, hvilke igjen havde arvet den¹³⁶⁾.

1110 dommes paa Kongens Retteeting to Bredre, som havde ret Arvesjord i Sletherred i Jylland, men som begge

¹³³⁾ D. Mag. I. 339. J. f. Hof. Anker saml. Jur. Skr. II. 269. (Her menes ved det sidste Ord uden al Tvivl Jordfæstere).

¹³⁴⁾ Ostersens Glossar. 1652. S. 847. 48.

¹³⁵⁾ "Si ibi colonus, annona, Holtzkorn & jumenta inventa fuerint bonorum redemptionis tempore, ipsa auferendi plana habeant potestatem." Peterfen S. 348; af Breve fra 1402 og 1406.

¹³⁶⁾ Meddeelt af Prof. Peterfen. Jvf. sammes Histor. Efterr. I. S. 1318.

i Nalborg og Randers, til at bygge og boe paa deres Arve-
jord¹³⁷⁾. Her finde vi faaledes et Slags Stavnsbaand giel-
dende endeg for jordegne Bønder, og det i Jylland.

R. Griff af Pommern under og læner i A. 1415 Axel
Pedersen, Ridder, disse her vore Bønder med det Gods,
som de oppaa bygge og boe, med al brugelig Ret; og tager
tillige disse Bønder i sin synderlige Fred og Segn¹³⁸⁾.

1418 leier Fogden paa Dragsholm noget Gods, tilhø-
rende et Alter i Roeskilde Domkirke, mod en aarlig Afgift,
hvorfor ham ligeledes gives Rettighed til at i og affætte Pion,
Gaardsæder og Landboer¹³⁹⁾.

1426 bevilger Griff af Pommern Otte Nielsen (Rosen-
frank), og Hans Hustru Fru Else af Bjørnsholm, alle fyrge-
tyve Marks Sager, og Bøderne derunder, over deres Bor-
nethe, Tienere og Gods, hvor helst det ligger i Danmark.¹⁴⁰⁾

1439 byder Hertug Christoffer af Bayern, Danmarks
Riges Forstander, alle Kronens Bønder oc Wordhøvdhe,
som bygge oc boe i Halle Hæreth, Opfysel i Jutland* at
være Otte Nielsen, som Kalls Slot med dets Leen, og dertil
Halle Hæred* var antvordet og tiltroet, horige og lydige
paa Rigsforstanderens og Kronens Begne¹⁴¹⁾.

1441 pantsætter en Ridders Gæf sit Gods med alt dets
Tilliggende til Lave Rod, faaledes at han og hans Arvinger
skulde have fuld Magt at sætte Wordnede i og af paa
Godset.* (Peterfen. anf. St. S. 344.)

137) Peterfen S. 347.

138) Peterfen anf. Sted.

139) „*Familiam, inquilinos & colonos interim instituendi & destituendi.*”

140) Document af det Rosenholmste Archiv.

141) Doc. af det Rosenholmste Archiv.

I de faakaldte „Kollands Vilkaar“, vedtagne af Adelen 1416, nævnes bl. a. et Sted „huer Bønde og huer Borne“; og her siges, at „ingen Mand, wordned Kronens, Kirken eller Ridderfabet, eller hvem som han tilhører“, skal „fælge, torvføre eller bortgive Seg eller Bøg uden hans Husbonds Villie.“ m. v.¹⁴²⁾

I et Mageskifte imellem Skovkloster og Roeskilde Capitel 1455 omtales det Jordegods og de „wortnödhe“, som ligge til Præstebordet i „Wallingsbød“ Sogn¹⁴³⁾.

1459 fritager Christian I. Mariager Klosters „wordnede Bønder“ for Hans Fog¹⁴⁴⁾.

Af de foregaaende Exempler vil det være tydeligt nok, at et Bornefsforhold for Fæstebønder i Henseende til Grundeleeren (hvad enten denne nævnes Bønde, betegnes som Adelig, eller af høiere Stand, eller var en geistlig Mand eller Corporation) beviisligen fandt Sted i Danmark allerede fra det 13de Aarhundrede; ligesom det ogsaa er kiendeligt nok, at dette Forhold i det Hele har væsentlig Liighed med det Bornefskab eller Eivegenfskab, der hele Middelalderen igiennem herskede hos de tydske Folkesærd, og maa antages at have været af samme Natur. I de anførte Steder er endog, som man seer, udelukkende eller især Tale om Bønder eller Landboer, hvilke vi dog (i Folge det ovenfor oplyste) maa antage for at have været oprindeligen frie, for en stor Deel fribaarne Jordbrugere eller Bønder. Endnu mindre kan der være Tvivl om, at Jordbrugerne af den ringere Klasse i hün Periode (Gaardsæder, inquilini, eller Huusmænd) saavel som Bryderne (villici, Aulsforvaltere, eller Forpagtere), hvis underordnede

¹⁴²⁾ Hvitfeldt I. S. 810. 41.

¹⁴³⁾ Scr. R. D. IV. p. 346.

¹⁴⁴⁾ D. Mag. VI. 85.

Stilling til Bonden eller Grundherren, forhen er berørt, have staaet i et Afhængighedsforhold til denne; ligesom det for Gaardsæderne var en ganske almindelig Byrde, at gjøre vist, (eller ogsaa ubestemt) Hoveri til Huusbondens Gaard. At ogsaa mange Fæstebønder, da med Tiden Herremændene ved Mageffister og Kjøb samlede mere og mere Gods omkring deres Gaarde, forvandlede til Gaardsædemænd (under Venøvnelsen Ugedagstienere) antager Velschow¹⁴⁵⁾. Man maatte maaffke snarere sige, at Herremændene gjorde deres Fæstere paa de Gaarde, som de tilkjøbte eller tilbyttede sig i Nærheden af deres Hovedgaard, til vornede og hoveripligtige Bønder; thi Gaardsædernes Stilling, (indskrænket til et Jordmaal for egen Brug) og deres Venøvnelse, vedblev usforandret, indtil Navnet efterhaanden, fra det 16de Aarhundrede af, tabte sig og afløstes af andre Venøvnelser¹⁴⁶⁾. Fra Gaardsæderne udgik saaledes uden Tvivl for en Deel den sildigere, talrige Huusmands-Klasse, som dog overhovedet fik en endnu mindre Jordlod til Huset, end Gaardsæderne synes at have havt.

I den Anledning maatte her ogsaa med nogle Ord berøres den hidtil ikke omtalte vigtige Stand og Klasse af Jordbrugere, der i de tidligere Aarhundreder ikke havde nogen særegen Standsbenøvnelse¹⁴⁷⁾; senere hen i Danmark betegnedes under

¹⁴⁵⁾ Om Bryder. Hist. Tidsskr. I. 146. Om Adelsens Ugedagstienere eller Ugedagsmænd i det 16de Aarhundrede, hvis Forpligtelse var at præstere Hoveri een Dag om Ugen, eller oftere, hele Aaret igiennem. f. Jacobsen om det danske Stattevesen S. 32—38.

¹⁴⁶⁾ Om Gaardsæderne i det 16de Aarh. (et Slags mindre Jordfæstere, ikke det samme som Ugedagsmænd) f. Jacobsen l. c. S. 39—44. Ovenfor S. 474. 475.

¹⁴⁷⁾ De islandske Adj. stóráttadr, stórborinn, ættgöfugr, kynstór, o. d. tyde hen paa Slægtabel, der ogsaa tydeligt træder frem i Rigsmål. Vi maae kun, naar der handles om saadan Adel i Norden, altid

Navn af gode Mænd, Bøvnere, Riddere, *Milites*; men hvis Forhold mere bestemt udtrykkes ved den, maaskee i sildigere Tid fra sin oprindelige Betydning noget afvigende Benævnelse **Herremænd**¹⁴⁸⁾; naar herved forstaaes større Grundeiere,

skelne imellem Slægters Fortrinlighed, den blotte Fødsels høihed, eller den høiere fribaarne Stand, der i Familierne selv bevarede deres Anseelse ved Slægtregisterne (attartal) og arvede Besiddelser; og en privilegeret Adels, Riddersstand eller Herrestand, som Kongerne skabte, eller hvori de ophøjede fribaarne Mænd (s. nedenf. S. 502.3).

¹⁴⁸⁾ Dette Ord indtager en saa vigtig Plads i den danske Forfatnings og Folkets indvortes Historie, at det var snffeligt, at dets Oprindelse og oprindelige eller ældre Betydning var bragt paa det Nene. Dette tør vi dog neppe antage, og maa i det Hele tilstaae, at de to eller tre giældende Etymologier alle have ret antagelige Grunde for sig. Den ældste grunder sig paa Biskop Knuds lat. Oversættelse af Jydsk Lov, hvis Udtryk *Hærmann*, II. 14. 15 han fortolker ved *homo alicujus domini*, og *homines Dominorum* (∴ Kongens eller en anden **Herres Mand**, Lehnsmænd, Tjenestemand) og paa Dansk: „*Quicumque sit, qui vocatur herremann*“; hvilken Skrivemaade ogsaa alle sildigere Haandskrifter af Loven selv have. Denne Fortolkning, som ligeledes J. Herzholtz (*Parerga de servitute personali & reali*. 1673. p. 100) antager, og efter hvilken ogsaa upaatvibelig ved Herremænd eller Hærmænd maa forstaaes det samme, som *Kunungs men*, *Biskops men* (J. L. III. 7.) er i vore Dage igien benyttet af Belschow (*de inst. milit. Dan.* p. 117). Den af Gram (*Om det gamle Ord Herremænd.* Vid. Eclst. Skr. 2. Deel. S. 263 o. f.) med saa stor en Fylde af historisk Lærdom forsvarede Uledning af *Hær*, *Krigshær* (altsaa *Hærmænd* ∴ *homo, vasallus militaris*) har unegtelig meget for sig, naar den allene henføres til Tiden, hvori J. Lov er publiceret, og til den i samme sildrede Krigsforfatning. Men gaar vi længere ned i Tiden og i Sproget, saa veed man dog ikke ret, hvad man skal gjøre af en Hærmænd; hvorimod vi tidligt nok i vort Sprog finde Herredag, Herrestand, Herrebisp, Herrekloster og endelig det sildigere Herregaard; og i alle disse Ord Betydninger paa Adels og Adelsstand. Jeg er derfor endnu mest tilbøielig til at holde mig nærmest til Jhres Forklaring, („*Herremann nil aliud fuisse quam Riddersman*“) i det mindste hvad den almindelige danske Betydning af Ordet **Herremænd** (∴ Adelsmand, Riddersmand) angaar; en Betydning, som Ordet beholdt indtil Christian IV. Tid; og hvori det frembyder en simpel og naturlig

Giere af et betydeligere samlet Jordegods α : af en Hovedgaard med tilhørende Fæstebønder; eller hvad nu kaldes en Herregaard. At disse, eller Hovedgaarde af en saadan Størrelse, som man finder dem i det 17de og 18de Aarhundrede, ere af faa sildig Oprindelse, at man egentlig ikke kan søge denne (naar Tælen er om samlet Gods) tidligere end i det 16de, og ved nogle af de ældste Gaarde i det 15de Aarhundrede¹⁴⁹): derom ere vore Historikere i det Hele enige, og med Grund, da det lader sig diplomatarisk bevise af mange Herregaardes Historie. Derimod feiler man vist nok, om man derfor vilde antage, at Danmark ikke tidligere har havt større private Grundeiere. Forskiellen bestod især i, at deres Hovedgaarde vare langt mindre end i vore Dage; og deres øvrige Jordeiendom var Strogods og Fæstegods. — Det er bl. a. ogsaa

Analogie til Præstemand, Bondemand, Borgermand, Krigsmand, Klostermand, o. s. v. Om man i Baldemar I. Tid, eller da 3. Lov blev samlet og bekendtgjort, havde Ordet Hærmænd i anden Betydning, saaledes som denne hos Gramm findes udbillet: vil jeg ikke afgjøre. Det er ikke ganske usandsynligt, da Hærmænd endnu i XV. Aarh. bruges for Krigsmand (bellator. Gammeld. Bibelovers. p. 601) og da andre Ord af samme Stamme (Hær, exercitus) ikke ere sieldne, baade i ældre og nyere Tid; f. Ex. Hærfang, Krigsbytte, Hærfærd, Hærskield (ridi mæth hærschildi. St. Lov XIV. 5.) Hærværk (Hærwirkæ. Ol. Siæll. Lov II. 32. III. 12. 3. Lov. II. 31.) Hærstræde (Konungs Hærstræte. 3. Lov. I. 52) Hærskab, (Krigshær. Gammeld. Bibelovers.) Hærstare, Hærblæst, Hærraab, og fl. 3 øvrigt forekommer det mig tydeligt nok, at man allerede paa den Tid maa antage Tilværelsen af en Hærstand α : Ridderstand, eller Adelsstand, (ordo equestris) der nævnes, i det mindste i et Pavebrev, som eksisterende i Danmark, allerede 1198; (Dipl. Svec. I. p. 132) og saaledes kunde Ordet vel ogsaa allerede paa hin Tid have havt sin sildigere Betydning. Det kan ogsaa bemærkes, at i den gamle platt. Overs. af 3. Lov (III. 15) gives Hærmæn eller Hærmænen ved vryen lude.

¹⁴⁹) Besschow vil dog endnu gaac tilbage til det 14de Aarh. og antager, at vel endog enkelte større, samlede Herregaarde kunne naae op i Tiden før Baldemarerne. Comm. de Inst. milit. Dan. p. 119.

anført som Exempel paa de Mægtiges indskrænkede Jordeiendom i ældre Liber, at den store Absalons og hans Faders Fædrengaard i Fieneslev har været et Boel, omtrent af vore nærværende Bøndergaardes Størrelse¹⁵⁰). Dog seer man af flere Omstændigheder, bl. a. af Gaverne til Sorø (Soer) Klosters Stiftelse¹⁵¹), at denne Familie alt i Midten af det 12te Aarhundrede har været mægtig og rig paa Jordegods.

Imidlertid kan man vel, efter den Anledning, som Steder i jydsk Lov, og flere factiske Omstændigheder, give dertil, antage: at det særdeles har været efter Valdemarernes Periode, eller fra det 13de Aarhundrede af, at Adelen, rettere de større Grundeieres Besiddelser, og med dem deres Magt og Indflydelse som privilegeret Stand i Riget, begyndte stærkt at udvide sig. Nævnte Lov begunstiger allerede udtrykkelig de saakaldte Hærmænds Forøgelse af deres Gods, ved at berettige den Hærmænd, der ikke eiede en fuld Plovs Drift (sull ploghs æriæ) til at fæste (eller erhverve) sig den manglende Jord, uden at giøre Leding af samme¹⁵²). I denne Artikel maa man

¹⁵⁰) Estrup om Thygestrup. S. 144. (Anm. **). Samme om Absalon S. 144.

¹⁵¹) En af Absalons Hærbrodre, Tole Skjalmsen, stienkede f. Ex. sin halve Hovedlod til Stiftelsen af dette Kloster, og denne Halvdeel allene bestod i halvandet Boel i Jorlunde, tre Ottinger i Fieneslev, foruden anden Jord i Frøsmose og Haverup, (som maaskee var Skov og Alminding) og desuden 16 Mark Guld i Mynt eller Metal. At ogsaa Asfer Næg, foruden sin Gaard i Fieneslev, har eiet meget andet Gods, kan slutes af hans Gave til Klosteret. Han stienkede dertil ikke allene den hele egenlige Klosters (hvor da var en Ladegaard eller en lille Landsby, villagium, (Soer) som hørte til hans Arvpart; men ogsaa anden Jord og Skov udenfor Den. (S. R. D. IV. 466.)

¹⁵²) Tha ma han fæstæ til sik e til han havær sull ploghs æriæ, ok göræ tho æi lething af then iorth han fæstæ. III. 15. Den gamle plattyske Dversf. har givet det ved: so mach he dar also vele to nemen, beth he noch to ener ploch heff. Den latinske har (i Dversf.riften *firmare*) "*recipere terram ad firmam.*" — Om Banfælighe-

uden Tvivl fee et af de Lovbud, der tilhøre Regenten, under hvem Loven udgik, ikke Folkets eller Provindsens Autonomie eller gamle Vedtægtsret. Artikelen viser i det mindfte tydeligt Tilværelsen af en privilegeret Rigerftand, hvilken Loven, paa Grund af personlig Stilling, befrier fra en Byrde, der hvilede paa al anden Leie-Jord, og fom tillige udtrykkelig adskilles fra de øvrige frie Jordeiere (Aldsbønder).

Et af Hovedstederne i J. Lov, fom forklare Hærmændenes Standsvilkår, er III. Bog's 11te Cap., hvor der nævnes „Bifkops, Præsters, Klosters, Kirfens, Bondens, eller Hærmændens Landbo.“ Her finde vi opregnede alle de Glaffer af frie Jordeiere, der kunde staae i Jordbrottsforhold til en Landbo eller Gaardsfæfter; og blandt disse Glaffer finde vi Bonden (Aldsbonden, Selveieren) ved Siden af Hærmænden, eller Aldsmanden, men forffkiellig fra denne. Landboen eller Selveierbonden paalægges faavel Landværn, fom Ledingspligt, Chaldæ up Lething og Landværn) eller Forpligtelsen at gjøre Krigstjeneste ud af Landet; med mindre Kongen befrier ham derfor (vten of Kunung latær them fræls). Hærmænden derimod fritages ikke allene for at gjøre Leding af den Jord, han har fæftet; (f. ovenfor); men det tillades ham endog (III. 18) at fiøbe faamegen Jord, fom han havde Gyne til, (og det nemlig uden at svare Leding og Udgierd deraf, fom andre jordegne Bønder)¹⁵³⁾ ferdi de, fom der siges, „gjøre fyldest herfor i det de vove deres Hals for Kongen og for Landets Fred.“ Ved det sidste kan ikke menes andet, end at de selv gjorde personlig

---

den og Uvisheben i at bestemme Størrelsen af det Jordmaal, man forstod ved full ploghs æriæ, f. Velshov de institutis mil. Dan. p. 123.

¹⁵³⁾ Dette tilføies vel ikke udtrykkelig i Lovstedet; men det maa nødvendiggen underforftaaes, hvis den tilftaaende Rettighed skal have Betydning. (Vf. ogsaa Mandix d. Landvæfsensret. 2. Udg. 472. Rosenvinsges d. Retshift. I. 86. 87.)

Krigstjeneste i Hæren til Lands (og da vel især til Hest, efterat Rytteri var kommet mere i Brug)¹⁵⁴); efterdi de frie Landboer af Havnelagene, der maatte drage i Leding til Skibs, virkelig ligesaa vel „bøvede deres Hals“, som Hærmændene. At til disse i øvrigt ikke blot regnedes saadanne Kongens Lehnsmænd, der havde Jordegods eller Styreshavne i Forlening; men ogsaa andre, Hof- eller Tjenestemænd, der hørte til Kongens Hof eller Følge, og for deres Person vare blevne hans Lehnsmænd, er bekjendt nok. Begge Slags Herremænd (eller, om man vil, Hærmænd) vare vel saa at sige Grundstoffet for en Adelsstand; men dog ikke endnu det samme som den sildigere Tids gode Mænd og Væbnere (eller „af Vaaben“)¹⁵⁵), som ere de egentlig danske Udtryk for Adelsmænd, da Standen baade var bleven arvelig, skarpere adskilt fra den frie, jordciende Bøndestand, og af Kongerne privilegeret. Senere brugtes, som bekjendt, ogsaa Herremænd ligesom for: Adelsmand¹⁵⁶), og adskilles fra Ridderen (Miles), ligesom denne noget tidligere fra Væbneren — en almindelig Benævnelser for alle Adelsge, der ikke havde opnaaet Ridderværdigheden, som i Danmark overhovedet var sielden, og ifkun meddeelt af Kongerne.

¹⁵⁴) *“Homines dominorum, qui equo merebant, locupletissimi plerumque erant cives; sed — numquam censebantur.”* Velschow. I. c. p. 117.

¹⁵⁵) Om denne Benævnelser har sin Oprindelse af Forpligtelsen, at være forsynet med „fulde Vaaben“ (3. Lov. III. 7.) eller „fulde Mænds Vaaben“ (III. 4.), der hvilede paa Hærmændene og Styresmændene, eller den har Hensyn til Adelsens, i senere Tid antagne faste Slægtvaaben: er vel ikke afgjort.

¹⁵⁶) Herpaa have vi bl. a. et Exempel i Oversættelsen af Stedet hos Saxo, lib. V. *“Ex servo liber, ex agresti illustris evaderat; at si ingenuus foret, Satrapa crearetur;”* hos A. Bedel S. 100: *“Er hand en Træl, da være sig siden fri; er hand en Almues Mand, da gives hannem Skjold og Hielm; er hand en Herremænd, da slaes hand siden til Ridder.”*

Hærmændene i Danmark synes saaledes at have været den fornemmere Klasse af friggøvede Jordeiere, som tlente til Hest, i fuld Rustning, og hvoraf den sildigere Adels for en stor Deel er udgaaet. Vi have nyeligen seet, at Adelsens Skattefrihed for dens Gaarde allerede paa en Maade er et Princip i den iydste Lov; og vi finde i dette Princip's fremskridende Udvikling en Kilde til Herregaardenes Udvidelse og Herrestandens Magt. At der i øvrigt ogsaa i Danmark blandt Adelsbøndernes Klasse, tidligere end man kiendte Hærmænds og Ridders Navn, har været Slægter, som regnedes for ypperligere og fornemmere end andre: kunne vi ei tvivle om. Dette var en Egenkab, som det danske Folk har havt tilfælles med alle gothiske, eller skandinaviske og germaniske Stammer, og som ogsaa i Norge, hvor dog Odelsbondens Stand, Ansæelse og Frihed bevarede længere og i mere oprindelig Stikelse, end i Danmark, heller ikke har manglet. Det vil af mange enkelte Træk i Nordens historiske Monumenter, baade Sagaer, Kongekroniker, Diplomer og Love, kunne bevises (hvad ogsaa ovenfor er antydet) at vore skandinaviske Forfædre fra umindelig Tid af kiendte den samme tredeelte Forfkiel i Stænder, som deres germanisk-gothiske eller tydske Frænder; nemlig den Høibaarnes, den Fribaarnes, og den Trælbaarnes Stand. At man i den forstnævnte maa søge den ældre Adelsstand er klart nok. Den nyere begynder først der, hvor arvelige Fortrin og Rettigheder tillagdes adelige Slægter; men, som den vigtigste af disse for Landbosforholdene, fremtræder fra ældgammel Tid den, at være ikke blot Herre over sig selv (hvad enhver Fribaaren var); men Herre over Andre, nemlig over afhængige (vornede) Jordbrugere. Herpaa beroede det, at Adelsmanden kunde hævde sin Stand. At være Herre over sine Evende og Huuskarle, var ikke nok; naar

han ikke eiede det, hvoraf han kunde underholde diſſe; og Eiendom, Formue, beftod i hilm Tid næften kun i Jord.

De Spor, vi finde i Jydske Lov til en privilegeret Adelsſtand, grunde vel ikke denne udtrykkelig paa arveligt Slægtfortrin; men at et ſaadant har ligget til Grund for Hærmændens perſonlige Forret, kan ſaameget mindre omtvivles, ſom Slægtadel, udtrykkelig adſkilt fra Embedsværdighed, tydeligt omtales i Skaanſke Lov¹⁵⁷⁾, og Adelsſtand ogſaa udtrykkelig nævnes, i Modſætning til den uadelige Fribaarne og Mægtige, allerede under Knud den Hellige¹⁵⁸⁾. Det ſees tillige af J. Lov III. 20, at Styreſhavnen (=: Hovedgaarden i Havnelaget) i Regelen var et Slags arveligt Lehn, ſom faldt til Kongen, naar ingen ægtefødt mandlig Arving fandtes; og man har deraf ogſaa villet ſlutte ſig til, at de vare Adelen forbeholdte¹⁵⁹⁾. Denne Slutning anſee vi dog for ikke tilſtrækkelig begrundet. Antallet af de ſaakaldte Styreſhavne (hvis Organifation viſt nok gaaer længere tilbage i Tiden, end Hærmændsſtanden) var uden Tvivl temmelig betydeligt; og der gives ikke engang noget Sted i Jydske Lov, (ſaa godt ſom den eneſte Kilde til Kundſkab om de her berørte Forhold i det 13de Aarhundrede) der udtrykkelig kunde viſe, at Styreſmænd regnedes til Hærmændenes Glaſſe; om man ikke dertil vilde regne Forſkriften (III. 4. og III. 7.) at begge ſkulle have

¹⁵⁷⁾ Ikke ſynderlig til Fordeel for de Mægtige. "*Dives & præpotens — cui non eſſet tutum reſistere, aut propter generis claritatem, aut officii dignitatem, qualem hethwarthman in lingua patria nominamus.*" And. Sunefen. V. 21. St. 2. V. 28. hethwarthæ mæn i Bitherslagsretten.

¹⁵⁸⁾ "*Si quis præpotens nobilis, vel ignobilis.*" Dipl. R. Canuti 1085. (Dipl. Arn. Magn. I. p. 2. *Milites* nævnes i det mindſte allerede i et Diplom af 1206. S. R. D. IV. 484; og hyppigen hos Sa r o.

¹⁵⁹⁾ Rosenvinges Retſhiſt. 2. Udg. I. S. 88.

fulde Baaben (fuld Rustning). Et engang forekommer det udtryffeligt, at Styreshavne vare kongelige Lehn, eller med andre Ord, at det var Gaarde af Krongodsset, udlagte til Underholdning af Havnelagets Styresmand eller Anfører; men man har uddraget denne Slutning af hiin Artikel, der bestemmer, at Styreshavne gaae i Arv i den mandlige Linie, dog kun til ægtefødte Sønner; og at hvor disse, eller anden mandlig Arving fattedes, der arvede Kongen Styreshavnen." (III. 20.). I dette Lovbud opdager man i det mindste tydeligt nok, at det har været en Grundsætning for den gamle danske Vedtægtsret og Lovgivning: at fremme og begunstige Arvejordens eller Odelsgodsets Bevaring i Slægten; hvilket bl. a. ogsaa bestrykes af de Fordele ved Lejdningens Udredelse, som J. Lov tilstaaer Arvejord, fremfor Kiøbejord¹⁶⁰).

Da det nu tillige er meer end sandsynligt (hvad desuden i gamle, men mest udenlandske Kilder udtryffeligt berettes) at ogsaa i ældre Tid herskede den Vedtægt i Danmark, som i det Væsentlige er bleven gjeldende til vore Dage, at Bondens Gaard udeelt tilfaldt een af Sønnenne¹⁶¹): saa kunde det synes rimeligt at antage, at samme Skik havde fulgt Hovedgaardene paa Odelsgodset. Dette synes dog i tidligere Aarhundreder ei at have været Tilfældet¹⁶²; den modsatte

¹⁶⁰) Antiquarum legum nostrarum hæc erat ratio, ut terræ genti, quantum fieri posset, conservarentur. *Indulgentia* igitur *in terras hereditarias* huic legum rationi bene convenit." Velschow. l. c. p. 122.

¹⁶¹) Velschow har meget fyldestgjørende udviklet Beviset herfor. anf. St. S. 128—30.

¹⁶²) Det var i det mindste først under Christian III. (Reces 1547. c. 28) at et Kongebud fastsatte: at Adelsens saakaldte Sædegaarde (som i Folge Kong. Hanses Paandfæstning, ikke maatte gies af nogen borgerlig) herefter skulde "blive hos Sværdsteden og hos Brødrene, med Ugedagstienere og det næste omliggende Gods." (Jvf. Rosenvinges Retshist. 2. Udg. I. S. 97. 235.)

Arvemaade maatte bl. a. bidrage til at hindre store Herregaardes Opkomst; imedens Adelsens Stilling og denne Stands bestandig tiltagende Magt og Indflydelse, fra det 13de Aarhundrede af, paa en naturlig Maade maatte fremskynde de Adelliges vorende Erhvervelse af Fæstegods.

Foruden andre Maader, hvorpaa dette er skeet (ved Giftemaal, Køb af Private, m. m.) kan man ikke tvivle om, at en stor Deel Krongods efterhaanden, fra at være Lehn, er gaaet over til, ved Statens Forsald, Kongernes vorende Pengetrang og Uafhængighed af mægtige Lehnsmænd m. m., at blive Adelsmænds (=: Herremænds og kongelige Lehnsmænds) Eiendom. Endnu hører vel ogsaa Historien af den danske Stats Krongodser og kongelige Domainer til de vigtige Materier i vor Historie, der savne Undersøgelse og Oplysning fra Grunden af; men et tydeligt og afgjort Factum er det dog, at denne ældgamle, og eengang saa betydelige Deel af Statsindtægten og Kongernes Underhold for deres Person og Hof i det 14de og 15de Aarhundrede maa have lidt en stærk Aftagelse; uden at man derefter ret tydeligt ser, hvorledes den umaadelige Forøgelse af Krongodset i det 16de Aarhundrede i al sin Udstrækning er bleven anvendt. At imidlertid ogsaa en stor Deel af det seculariserede geistlige Gods i dette Aarhundrede lidt efter lidt er kommet under Adelsens Herregaarde, kan der ikke tvivles om. I hin ældre Periode fremtræde vist nok fornemmelig i den danske Historie de store Pansættelser af hele eller halve Provindser (nemlig baade af Kongerens Indtægter af samme, og af de kongelige Borge og Slotte med deres tilliggende Gods og Ladegaarde, m. m.) til holsteenske og andre mægtige Lehnsmænd; deels for Pengelaan til Kongerne, deels for Leietropper, som disse paa saadan Maade, under Krigsvæsenets Forsald i bemeldte Periode, søgte at skaffe sig hos de

store Lehnsmænd¹⁶³). Men netop denne Statens uheldige Tilstand i det 14de Aarhundrede, og den hermed forbundne Pantfættelse af næsten hele Riget til Fyrster og andre Lehnsmænd, der som Panteherrer raadede hver over sin Provinds, maatte ogsaa bidrage til at styrke og berige den ringere Adelsstand, Ridderstanden eller Herremændenes Klasse; da enhver af de Fyrster og Herrer, som havde Land i Pant, søgte at sikke sig Bistand af de Adelige i Provindsen, der baade ved deres Besiddelser og ved deres Lundværlighed for Ryttertjenesten, gjorde sig mere og mere gjeldende i Landet.

Netop denne Adels Rostjeneste, eller Krigstjeneste til Hest, der blev eiendommelig for Standen, (nemlig saaledes, at Herremanden selv, med de Væbnere eller unge Adelige, der tjente paa hans Gaard, og med saa mange beredne Hoffvænde eller Vorgestuekarle, som han var pligtig at „ride med“, drog i Marken) i Forening med Hovedgaardens Befæstning, maatte give denne Stand en materiel Overvægt over Bondestanden, der var slet væbnet, og aldrig tjente til Hest. Denne Overvægt i en raa Tidkalder, under kraftløse Konger, der, med saa Undtagelser, ideligen vog og tabte Terrain i Monarkiets Kamp med Aristokratiet, er den sande Grund til at Bornefskab og Høveri fra et i Fortiden naturligt, historisk og tildeels velgiørende Forhold, gik over til en, Landbo- eller Bondestanden meer og mere nedtrykkende, ikke sjelden utaalelig Byrde. Da nu tillige Forholdene i det 14de og 15de Aarhundrede bragte Danmark og de danske Konger kun alt formeget i Berøring med Tydskland og tydske Fyrster, medførte dette ogsaa Indvandringen af en Mængde tydske Adelslægter, der medvir-

¹⁶³) Exempler paa dette Slags Lehnforpligtelser, fra Erik Blippings til Christoffer II. og Waldemar III. Tid, ere hyppige nok. Endeel opregnes i Jahn's Nordens Krigsvesen i Middelalderen S. 90 o. fg.

tede til at danne en Deel af Landets Indretninger efter tydsk Skik og tydsk Statsforhold. Om man end ikke kan sige, at dette fik nogen kiendelig eller giennemgribende Indflydelse paa Lovgivningen, saa har dog upaatvivlelig Forbindelsen med Tydskland ikke virket lidet til Uddannelse af den nyere danske Herrestand eller Adel, Indretningen eller Tilvæerten af de større samlede Adelsgodser eller Herregaarde, og Udviklingen af Bornebødsforholdet imellem Herremænd og Fæstebønder; hvilket Alt tilhører, vel ikke i sin første Oprindelse, sine tidligste Spirer, i sit hele Omfang, men dog i en stor Deel af sin nyere Stikkelse, det 14de og 15de Aarhundrede. Det var i disse Aarhundreder at flere og flere tydske (især holsteenske og andre nedertydske) Adelslægter forplantedes til Danmark, ved enkelte Personer af Familien, der traadte i Hof- og Krigstjeneste, eller erhvervede Gods og Eiendom her i Landet. Man vil finde det let forklarligt, at Efterligning af de tydske Landbøforhold, og Udvikelse af den mægtigere og privilegerede jordelende Stands Rettigheder over den uselvstændige Klasse af Jordbrugere, Landboer og Gaardsæder, ogsaa maatte befordres ved Adelsens stærke Formerelse gennem Stud af udenlandske Familier. Ligefrem det overhovedet fornemmelig er de to anførte Aarhundreder, som uden Tvivl de fleste historiske Grundtræk af Herrestandens Liv og Sæder tilhøre, saaledes som de gennem Folkesangenæs Poesie ere opfattede og giengivne i en stor Deel af vore gamle nordiske Viser og Ballader: saaledes er det ogsaa i den samme Periode (hvis Begyndelse man dog kan sætte tilbage i det 13de Aarhundrede), at vi maae henlægge den egentlige Udvikling af det nyere Bornebødsforhold i Danmark, Overgangen af saa stor en Deel af den frie Grundeiendom i Adelsens Besiddelse, og den hele Indretning af de nyere Hoved- eller Herregaarde, saaledes som vi kunne finde den fuldstæn-

digen og diplomatarift oplyst i det 15de og 16de Aarhundrede, og gienkiende den i det følgende, indtil vore Dage.

Vi kunne faaledes til Slutning i Korthed gientage: Bornefskabet havde en af sine tidligste Rødder i Forholdet imellem Jorddrotten, Grundeieren eller Adelsbonden, og den frigitvne Træl, som han leiede Jord til; et Forhold, der ikke nødvendigvis medførte slavnébunden Ufrihed, men let kunde gaae over til en faadan Stilling. Mange Fribaarne traadte efterhaanden over i et lignende Forhold, især til Klostre og geistlige Stiftelser; og de af Jordeieren afhængige Fæstebønderes Stand dannede den hele sildigere Landalmue eller Bondestand, i hvilken dog endnu længe et ikke ringe Antal Selveiere, eller frie og selvstændige Bønder vedligeholdte sig i Danmark. Det viser sig af flere historiske Kiendetegn, at indtil det 12te Aarhundrede, eller endnu henimod Midten af det 13de¹⁶⁴⁾, har den større Mængde af Landsbyernes Gaarde været i Adelsbønderes (o: Selveieres) Hænder. At faadanne endog undertiden, og det fra det 13de til 15de Aarhundrede, i Danmark kunde udgiøre frie By- og Menigheder, som Kongerne bevilgede egen Jurisdiction eller Virkeret (hvilket man ellers pleier at antage for en sildigere, og blot adelig Rettighed), viser os i det mindste et enkelt, mærkværdigt Exempel¹⁶⁵⁾. Til hine Tegn hører i øvrigt ogsaa

¹⁶⁴⁾ Den Rettighed, som 3. Lov (III. 15.) meddeles Hærmænd eller Herremænd, viser tydeligt, at endnu dengang maa der have været Mange i denne Klasse, der ikke eiede mere Jord, end en Adelsbonde eller Selveier.

¹⁶⁵⁾ Christoffer I. bevilgede 1258. VI. Kal. Sept. (Sleswic, teste Domino Comite Ernesto) "*Bondonibus de Hærrigstath omnes consuetudines & iura, que a dilecto patre nostro rege Waldemaro dinoscuntur plenius habuisse.*" Dette Privilegium bekræftede Erik Blipping i Nyborg, Kal. Aug. 1270. ("*Leges & jura forensia, quæ et quas villani de Hærrigstath de consuetudine habuerant ab antiquo — concedimus & tenore presentium confirmamus*"); Erik Menved, i Nyborg 1288; Christoffer II. i Bordingborg 1320; Perlug Bal-

de meget hyppige Salg og Mageffifter af særffilte, mindre Jordstykker (Stuf, Ornum), som man finder Spor til fra de kristelige Kilders tidligste Begyndelse; og diſe Spor tiltage med de vedkommende Kilders Antal, faaledes at det bliver klart, at for en stor Deel har det været ved Erhvervelsen af faaſanne, fra de i Fællesſkab dyrkede Bymarker affondrede Jorddele, at de ſtorre Hovedgaarde (curiæ principales) have dannet ſig. Den hele Indretning af Landsbyerne, Agerffifternes Fordeling imellem Bymændene, og Agerbrugets Drift i Fællesſkab og Trepangsbrug, gjorde det næſten umuligt at afhænde eller bortffifte hele, halve eller Fierdingsboel, anderledes end med al den Jord, ſom tilhorte dem; hvorimod Særjorden (Stuf eller Ornum, ſom tilhorte Bonden uden for Fællesſkabet) uden Hindrer kunde ffifte Gier.

Paa denne Maade, og ved Erhvervelsen af hele eller deelte Voel, dannede ſig da, ligesom i Tydſkland og Frankrige, faaledes ogſaa i Danmark, tildeels i Sverrig, (men langt mindre i Norge) fra det 12te og 13de Aarhundrede af, en ſildigere Herreſtand, eller arvelig Adelsſtand, hvilken, ligesom de høiere Fribaarneſ Stand i ældre Tider, maatte,

---

demar af Slesvig ("Danorum Sclauorumque Rex") i Nyborg 1327; Baldemar Atterdag i Nyborg 1353; Erik af Pommern i Nyborg 1415; (-Vi vnnec oc giue wore Bøndher i Hærætztædt i Wining Herit liggendes alle ſwadane Priuilegia, frihet og nadhæ, ſom andra biærkæ vppa land liggende haue oc nydhæ i wore Riighæ, thogh ſwo at ſcat, bædhæ, oc hwat thieniftæ wi aff them haue ſcule till wort flotz behoff, thet ſcall ware thet mett i alle madhe uforſpymeth-). Ligeledes bekræftedes Herredssteds Birkerets Privilegium endnu af Chriſtoffer af Baiern, i Odense 1442 og af Chriſtian I. i Odense d. 31de Decbr. 1449. (Af Archiv Doc.) Da Herregaarden Ravnholt i Herreſted Sogn (ſom fra Beg. af 15de Aarh., eller endnu tidligere, til 1622 eiedes af Familien Bild) har eller har haft Birkeret (D. Atl. III. 580), maa formodentlig Byen Herreſted med dens Birketing efter Midten af det 15de Aarhundrede ved Kiøb være kommen under Ravnholt.

om den vilde gielde noget, hvile paa Jordefendom. Under samme Forhold som i Tydskland opstode faaledes i Danmark Herregaardene, eller de større adelige Godser, ved Forening af samlede Bøndergaard og sammenkjøbte mindre Jordstykker. Da Herregaardene i det 14de og 15de Aarhundrede, langt meer end tilforn, vorede til en større Udstrækning af samlet eller nærliggende Jordegods: tiltog ogsaa i samme Forhold Herrestandens Magt i Staten, som den frie Bøndestand aftog i Antal, Betydning og Formue. Forholdet imellem Herremænd og Fæstebønder, og de sidste Borneftab og Hoveipflicht, var i sig selv det gamle, grundet paa Jorddrottens Ret til at bestemme Vilkaarene for Leien af hans Eiendomsjord. Men dette Forhold var i Danmark, ligesom overhovedet i de fleste europæiske Lande, betragtet som privat, eller grundet paa ethvert Lands historiske Vedtægtsret. Det udviklede sig derfor af naturlige Grunde tungere og mere trykkende for Bøndestanden, jo mere Herrestandens Magt tiltog og konsolideredes. I tidligere Aarhundreder sandt Kongerne ingen Anledning til at indskrænke Adelsens Rettighed over dens Gods og Jordefendom; eller fulgte i saadanne Tilfælde, som næsten i alle ældre Tidens Love og Anordninger, Landets Skik og Folkets egen Vedtægt. Da Regenterne selv begyndte at føle deres egen Svaghed og Aristokratiets Magt: da var det for sildigt; og hvor det 14de og 15de Aarhundredes Haandfæstninger og Lovbud vedrøre Landboforhold, er det idelig mere og mere til Herrestandens Fordeel. Denne havde i Løbet af et Par hundrede Aar efterhaanden uddannet et Borneftabforhold i Danmark, der mest nærmede sig til den tydske Landboforfatning, især med Hensyn til Jordskæftab, Hovei og Herregaardenes Dyrkning; skiondt ikke uden mangen national Egenhed i Jordskyld og andre Omstændigheder.

Naar vi faaledes ville opføge og udvikle Borneftabets

hiſtoriske Grund, komme vi altid til det Reſultat, at det vel har ſin Rod i meget ſierne Tidens agrariſke Forhold imellem Grundherren og Jordsæſterene; men at der hverken hos os eller i noget andet europæiſt Land¹⁶⁶⁾, lader ſig paaviſe et beſtemt Tidspunkt, hvorfra Hørighed, Bornebſkab, Liv-egenſkab, Stavnsbaand, m. m. kunde ſiges at være paa eensgang udgaaede, eller med det at have antaget denne eller hiin Form, hvorunder vi forefinde ſaadanne Forhold i en eller anden ældre eller nyere Periode. At vi tillige finde diſſe Former, vel i Hovedtrækkene de ſamme, men overalt meer eller mindre uſikre og afvigende i de enkelte Rettigheder og Forpligtelſer: viſer ogſaa, at Retſgrunden til Hørighedsforholdet imellem Jorddrot og Landbo, Herremand og Borneb, o. ſ. v. for en ſtor Deel kun hvilede paa Autonomie, eller Vedtægtsret. I Lydſkland, hvor endnu en ſtor Mængde af ſaadanne Vedtægter, eller Tingvidner og Sandmænds Kiendelſer, („Weis- thümer“) der beſtemme og ſige, hvad der er Ret og Pligt imellem Jorddrotten og Godſets hørige Bønder, ere ſkriftlig bevarede: bliver det ſaameget mere klart, at ſaalænge Fyrſter og Regenter ikke med Magt greb ind i dette Slags gamle Retſ- og Eiendomsforhold, beholdt de hyppigen og længe Cha- rakteren af private Overeenskomſter, eller af en Vedtægtsret, der i mange Tilfælde ſlet ikke havde nogen ſkreven Lov, eller

¹⁶⁶⁾ Mærkelige for den hiſtoriske Underſøgelse, i Henſeende til Bornebſkabs og Livegenſkabets Oprindelse, ere bl. a. de ſlaviske Nationer. Man finder det ogſaa hos dem i Middelalderen i de ſædvanlige For- mer; men nyere, indſedte Retſlærde have ſøgt at bevise, at den hele Inſtitution er unational, og først indført af de Lydſke i Bøhmen, Polen og Ruſland. (Jvf. W. A. Maciejowski's Slavische Rechts- geſchichte; aus dem Poln. v. F. J. Buſſ. 1835. I. p. 137—46). Hvad i det mindſte Pommern angaaer, finder dette dog hos Andre ingen Beſtyrkeſe. „Das Chriſtenthum fand den grøſten Theil der ſlavischen Bevölkerung als perſönlich oder dinglich unfrei.“ Barthold Geſch. von Pommern. I. S. 511.

noget befeget Brev, til Befkyrkelfe. At der faaledes i Danmark ikke kan opvifes noget egentligt Lovbud angaaende Bornefskab og Stavnsbaand, ældre end Chriftian V. Lov fra 1683, og at Lovbogen i dette Tilfælde næften ikke har kunnet lægge nogen ældre, udtryffeligt Lovbestemmelfe til Grund; imedens den hiftoriffe Tilværelfe af Bornefskab med Hoberi, og forffkiellige Spor til en stavnsbunden Indffkrænkning af Landboernes perfonlige Frihed til at forandre Opholdsfted, forekomme hos os i flere tidligere Aarhundreder: bekræfter, hvad hele Hiftorien om Bornefskab og Livegenfskab lægger for Dagen, at omffiftende Vedtægt og hyppig Vilkaarlighed har fulgt Landboftanden i dens Stilling til den forbeidende Adel eller Herreftrand, faa langt op i Tiden, fom man kan forffølge det nyere Landbrugs Hiftorie.

Hos os maatte og kunde vi, af de ovenfor nævnte Aarhundreders (det 14des, 15des og 16des) endnu langt fra ikke tilffræffeligt underffogte og benyttede diplomatariffe Kilder, udrede en hiftoriff Fremffilling af de her omhandlede Landboforhold, i de tidligfte Perioder, hvori hiftoriff Viſhed og Klarhed nogenlunde vil være at opnaae. Ville vi derimod gaae længere tilbage i Tiden, da maae vi altid for en ffor Deel nøies med Hypothefer og Slutninger. Vil man forfføge at bringe diſſe til Sandsynlighed — om end ikke fuld Sikkerhed — da maa man heller ei forffomme den rige Kilde til oplyfende Sammenligning med andre, tidligere cultiverede Landes nær befflagtede agrariffe Forhold. Blandt diſſe frembyder, fom nylig bemærkedeſ, Tydſkland, med ffine overhovedet fra Frankernes og det frankiffe Riges Forfatning udgaaende Landboforhold, viſt nof den nærmefte Liighedsgrad med Danmarks fildigere Bornefskab, Herreftrand og adelige Godfer, tilligemed diſſes stavnsbundne eller i alt Fald hoberipligtige Fæſtebønder. Diſſe Forhold ere i Tydſkland vel, i deres Grundideer ældgamle;

men ogsaa her have de udviklet og udvidet sig gjennem mange gradvís omfíktende Former; og de nyeste af disse ere neppe mange Aarhundreder ældre, end de tilsvarende danske. Kun den egentlige Arve-Adel — naar vi hermed forbinde Begrebet om en, ved síkke Slægtregistre og faste Slægtvaaben og Slægtnavne, tilstrækkeligt fra det øvrige Folk tiendelig og adskilt privilegeret Stand — er i Danmark langt síldigere, end i Tyskland. Dens historiske Gríntens vilde imidlertid uden Tvívl i vort Fædreland fremtræde tidligere, end nu: dersom Forsædrene ikke ogsaa i denne Sag havde róbet den Eígegyldighed i skriftlige Monumenters Udfærdigelse og Bevaring, der synes at have været et fra den tidligste Culturperiode i Danmark temmelig almindeligt og herskende Træk hos Nationen.

Udsigt over Indholdet.

	Side
I. Om Alder og Oprindelse af Dagsværk, eller Høveri i Danmark . . .	396.
II. Bornefslabet, i dets Oprindelse, efter Estrup og Petersen . . .	412.
III. Landbeforhold, Hørigbed eller Bornefslab, Mellemstand imellem Fribaarne og Ufríe, Landbymenigheder og Marskalledslab, m. m. hos de Tydske i Middelalderen, særbes hos Frankerne	416.
Den carolingiske Jordebog for Abbediet St. Germain	434.
IV. Stænder, Landbeforsætning, Fæstebønder eller Bornefde (Villani) m. m. hos Angelsaxerne	442.
V. Om den danske Landbefand i ældre Tíder, om Bønder (Selvelere), Bornefdeforhold og dets Oprindelse (efter Petersen), om Fæstebønder og tidligere Herregaarde eller Hovgaarde, m. m. i Danmark	451.
Roeslíibe Stífts Jordebog	473.
VI. Ældre og nyere Bornefslab og Stænderbaand. Den danske Bøndefand i det 16de og 17de Aarh. m. m.	479.
VII. Forskíellige Clasfer af Jorbrugere i Danmark, og deres Benævnelse i Middelalderen: Bønde, (Abelbønde, Jorbbrot) Landbo, Bryde, Bornef, Gaardsfæde, Ugedagstíener, m. s.	485.
VIII. Herremænd, Adel, Herrefand og nyere Herregaarde i Danmark	497.
IX. Slutnings-Resultater	509.

men ogsaa her have de udviklet og udvidet sig gjennem mange gradvils omskiftende Former; og de nyeste af disse ere neppe mange Aarhundreder ældre, end de tilsvarende danske. Kun den egentlige Arve-Adel — naar vi hermed forbinde Begrebet om en, ved firkte Slægtregistre og faste Slægtvaaben og Slægtnavne, tilstrækkeligt fra det øvrige Folk tiendelig og adskilt privilegeret Stand — er i Danmark langt tidligere, end i Tyskland. Dens historiske Eksistens vilde imidlertid uden Tvivl i vort Fædreland fremtræde tidligere, end nu: dersom Forsædrene ikke ogsaa i denne Sag havde robet den Egegyldighed i skriftlige Monumenters Udfærdigelse og Bevaring, der synes at have været et fra den tidligste Kulturperiode i Danmark temmelig almindeligt og herskende Træk hos Nationen.

Udsigt over Indholdet.

	Side
I. Om Alder og Oprindelse af Dagsværk, eller Høveri i Danmark . . .	396.
II. Bornefclabet, i dets Oprindelse, efter Estrup og Petersen . . .	412.
III. Landbeforhold, Herlighed eller Bornefclab, Mellemstand imellem Fribaarne og Ufric, Landbymenigheder og Marskallcsclab, m. m. hos de Tydske i Middelalderen, særdeles hos Frankerne	416.
Den carolingiske Jordebog for Abbediet St. Germain	434.
IV. Stænder, Landbeforsætning, Fæstebønder eller Bornefclab (Villani) m. m. hos Angelsaxerne	442.
V. Om den danske Landbefand i ældre Tider, om Bønder (Selvelere), Bornefclabforhold og dets Oprindelse (efter Petersen), om Fæstebønder og tidligere Herregaarde eller Hovgaardc, m. m. i Danmark	451.
Roeskilde Stifts Jordebog	473.
VI. Ældre og nyere Bornefclab og Stænderbaand. Den danske Bøndefand i det 16de og 17de Aarh. m. m.	479.
VII. Forskiellige Classer af Jorbrugere i Danmark, og deres Benævnelse i Middelalderen: Bønde, (Aelbønde, Jorbdrot) Landbo, Bryde, Bornefclab, Gaardsfæde, Ugedagstjener, m. s.	485.
VIII. Herremænd, Adel, Herrefand og nyere Herregaarde i Danmark	497.
IX. Slutnings-Resultater	509.